Adolf Salvà i Ballester

De la marina i muntanya

(Folklore)

Edició a cura de Rafael Alemany

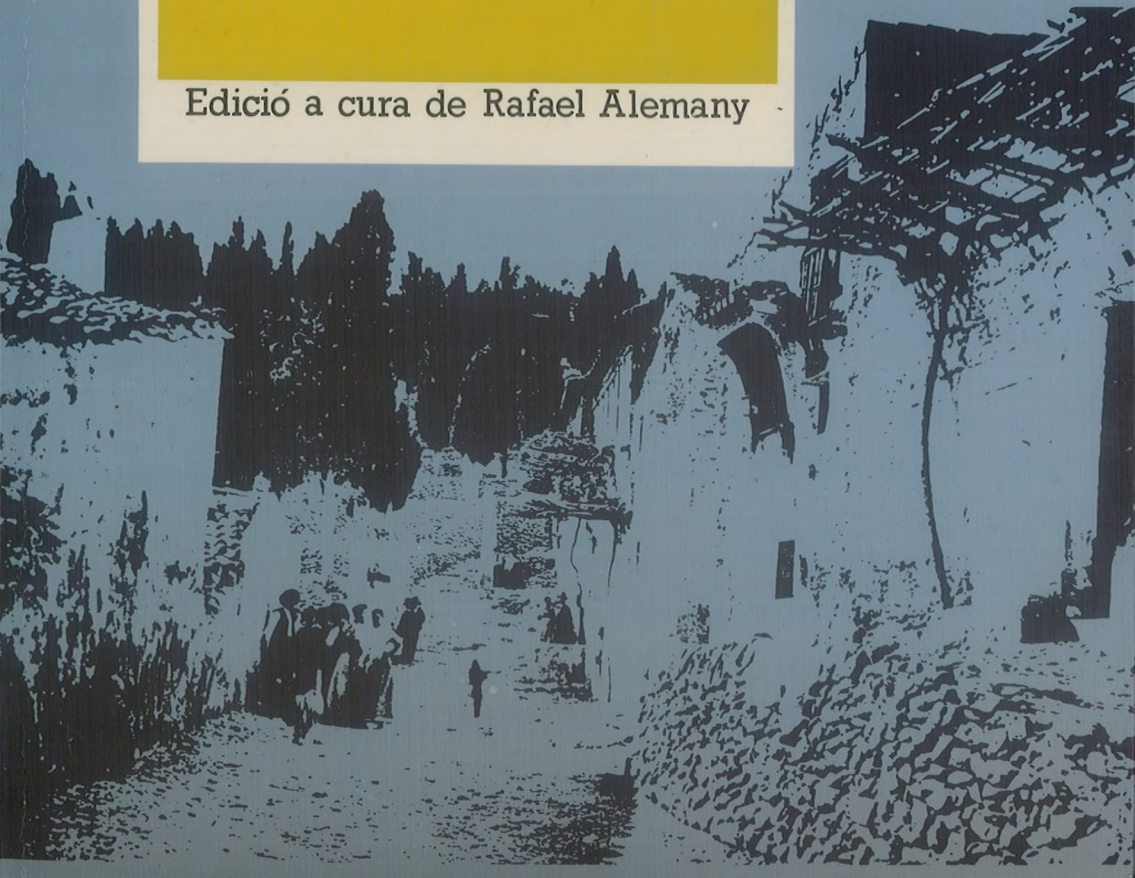

DE LA MARINA I MUNTANYA: FOLKLORE

Impreso en España
Printed in Spain

© *Adolf Salva Ballester*
ISBN 84 - 7784 - 004 - 0
Depósito Legal: A - 303 - 1988
Impreso por: CIRILO, Ind. Gráficas, S.L.

ADOLF SALVA I BALLESTER

DE LA MARINA I MUNTANYA: FOLKLORE

Edició a cura de Rafael Alemany

DIPUTACIÓ PROVINCIAL
D'ALACANT

AJUNTAMENT
DE CALLOSA
D'EN SARRIÀ

ALACANT 1988

Página

Notes sobre el sentit del folklore en l'actualitat..... 9
L'autor i l'obra..... 19
La present edició..... 34
Jocs..... 39
Poesía Popular..... 103
L'escaldada..... 199
Contaralles..... 209
Endevinalles..... 231
Festes i Festevitats..... 237
Superxeries..... 273
Altres..... 287

Lo que se llama «folklore». Esta palabra viene de la del inglés arcaico «folk» y «lore» (ciencia del pueblo). Designa lo que constituye la tradición y las costumbres populares de cada país: proverbios, cantares, ceremonias, juegos, etc.

NOTES SOBRE EL SENTIT DEL FOLKLORE EN L'ACTUALITAT

NOTES SOBRE EL SENTIT DEL FOLKLORE EN L'ACTUALITAT

Fins el segle XIX restava ben diferenciat el camp del que constituïa la cultura popular o folklore, eren les llegendes, les rondalles, les endevinalles, les màximes, etc. És a dir el conjunt de la cultura que es transmetia de forma oral, en oposició a l'altra que emprava l'escriptura i el llibre. Amb les transformacions de la revolució industrial aparegueren, però, unes produccions noves vinculades, sobretot, al periodisme i que també reberen el qualificatiu de «populars» (novel·les de fulletó, d'entregues, etc.). Aquestes transformacions foren de poca importància si les comparem amb aquelles que sofrí el camp de la literatura popular durant el segle XX i que estigueren presidides per l'aparició dels mitjans de comunicació: la ràdio, la televisió, el cinema, els còmics, les foto-novel·les, etc. Els estudiosos d'aquesta producció prefereixen parlar de cultura de masses, alhora que l'analitzen a través dels diversos subgèneres en què es manifiesta: la subliteratura, la cançó folklórica, la contracultura, etc. A pesar de les mutacions, en l'actualitat coexisteixen els tres tipus de producció de caire popular: la del folklore, aquella que aparegué durant el segle dèneu i la cultura de masses, malgrat la semblança entre tots tres.

En línies generals hom pot dir que la producció folklórica es caracteritza per la seua difusió oral, tot i que, de vegades, ha utilitzat la impremta i ha creat alguns subgèneres híbrids com ara el cançoner. Durant el segle passat, quan les transformacions industrials semblaven arraconar-la a l'àmbit rural i, fins i tot, l'amenaçaven de mort, aparegueren una sèrie d'estudiosos que la compilaren i li atorgaren una consideració decisiva sota l'empremta del romanticisme.

El folklore presenta una sèrie d'aspectes característics, entre els quals caldria destacar el de la seua funcionalitat social i cultural i la seua visió ideològica. Pel que fa al primer hem de tenir present qüestions com la informació que proporciona, en les societats pre-

industrials, sobre aspectes materials (data de faenes, característiques del cultiu, etc.) i d'índole social (festes, rituals, costums, creences), així com l'estímul que exerceix sobre el treball a través del cant... I, pel que fa a l'aspecte ideològic, hem de tenir present, entre altres peculiaritats, la visió del món i de la societat que promou, al costat de l'exaltació d'uns valors i la sanció d'altres desviats de les normes establertes.

L'interés pel folklore abraça camps científics molt diversos que van des de l'antropologia a la història, passant per la literatura. Un bon exponent de la multiplicitat d'òptiques amb què s'han apropat els estudiosos, és la quantitat de designacions que han emprat per tal d'anomenar-lo: folklore (Anglaterra), demologia (Itàlia), demòtica, demopsicologia, etc.

Hauríem de preguntar-nos quin és el sentit que en l'actualitat pot tenir aquesta producció. Avui, ja com un text escrit i que forma part de la cultura llibresca, el podríem prendre com un corpus de subliteratura o paraliteratura (textos d'autors modestos compilats) que ens ofereix el valor de testimoni d'una època, puix que, com apuntava el príncep Tomasi de Lampedusa, el valor testimonial més punyent el trobem en la producció subliterària: «...sols escrits més ordinaris i modests donen una justa idea de la mentalitat d'una època.»

Si el prenguérem com això, com un conjunt de textos de subliteratura, trairíem, en bona part, el seu sentit, perquè el folklore és sempre quelcom més que això. El folkore, sens dubte, és un instrument cabdal per tal de conéixer les realitats econòmiques, socials, culturals i de mentalitat que té un país al llarg de la seua història, i en aquest sentit el valor documental és insubstituible. De fet, ens atorga una perspectiva històrica necessària per tal d'entendre una nacionalitat, fins i tot, una comarca globalment, de vegades, molt millor que amb estadístiques sobre la seua economía o notes sobre la seua història. I al costat d'aquesta informació sobre les seues realitats materials, a través del folklore podem assolir la coneixença d'allò que són els valors espirituals d'una comunitat, la seua codificació de preceptes morals, bé tradicionals i conservadors, bé contestataris en relació als que presenta la cultura «oficial». Però la producció folklòrica no és pot llegir com un text escrit per un autor, puix que presenta les seues pròpies característiques: visió fragmentària de la realitat, acumulació d'elements d'èpoques, condicions socials molts diferents, codificació pròpia com en els contes de fades, mites, etc.

En un altre ordre de coses, és important constatar l'oblit a què ha estat sotmés el folklore i, més concretament, l'expressat en la nostra llengua. Es tracta d'un oblit causat per la marginació historiogràfica i pels estudiosos, en general. Convindria recordar, en aquest sentit, la concepció de Lotman i Uspenskij a propòsit dels mecanismes semiòtics de la cultura entre els quals s'inclou l'oblit, mitjantçant el qual la cultura oficial exclou, del seu propi àmbit, textos que en formen part, però que difereixen de la seua visió del món.

En el cas de la nostra cultura aquest fet l'hem de sumar a les peculiars formes de supervivència (marginació, clandestinitat...) en què ha hagut de desenvolupar-se des del segle XVIII ençà. Al cap i a la fi, la cultura popular i el sentiment d'identitat col·lectiva van units, imbricats en un mateix cos del qual es fa difícil destriar-ne les part específiques. D'aquesta manera ho entengué l'il·lustre folklorista Francesc Martínez i Martínez —coetani de l'autor que prologuem— el qual, en posar-se a realitzar la història del nostre folklore, iniciada durant el segle divuit, explicava l'interés detonant dels primers folkloristes així:

> La llengua vernàcula havia segut tirada per els maltractats y romputs finestrals dels edificis públics; tot l'afany dels mandons era'l destruir l'anima valenciana per a borrar la nacionalitat y fer una provincia més a semejança de Castella, per més que en un pla d'inferioritat, fent-la subordinada de aquèlla. (*Folklore valencià.*)

En efecte, la reacció immediata dels intel·lectuals valencians del segle divuit fou preservar de l'oblit la producció folklòrica amb de la seua recollida. Tasca en la quals participaren figures com Marc Antoni d'Orellana, Carles Ros o Lluís Galiana; coetanis del filòsof francés J.J. Rousseau, qui predicava el retorn a la naturalesa on es trobaven els valors harmoniosos i autèntics de l'home.

Durant el segle XIX, amb l'influx del romanticisme, el folklore rebé un fort impuls per part dels estudiosos, els quals veien dibuixada al costat de la creativitat artística, l'ànima del poble (potser siga pertinent recordar que la paraula que donà nom al moviment, «romanticisme», està emparentada amb un dels subgèneres populars: el romanç). No obstant açò, la polititzàció que caracteritzà els intel·lectuals valencians durant la primera meitat del segle, absorbí totes les seues energies a favor

de l'agitació política i, en conseqüencia, se'n despreocuparen de la tasca folklòrica. Mentrestant, al Principat i a les Illes, figures com Manuel Milà i Fontanals i Marià Aguiló iniciaven una ingent tasca compiladora i reivindicadora del folklore i dels seus valors.

Fou durant l'anomenada generació de «Lo Rat Penat», en el període de la Restauració, quan aparegueren una sèrie d'intel·lectuals interessats pel folklore: Costantí Llombart, Francesc Palanca, Francesc Bàdenes Dalmau i, més endavant, ja a cavall entre els dos segles: Joaquim Martí Gadea, Rafael Altamira i altres. La personalitat més destacada pel seu rigor i formació intel·lectual així com per la seua actitud envers el folklore, fou, sens dubte, Francesc Martínez i Martínez.

El període de la guerra i, sobretot, el de la immediata postguerra —com en tants altres camps— suposà una ruptura amb aquesta línia d'estudis, però, dels anys cinquanta ençà, han aparegut una sèries d'investigadors interessats per la cultura popular: Enric Valor, Joan F. Mira, Joaquim González Caturla, etc., que auguren un esdevenidor, a pesar de l'endarreriment, força destacat per al nostre folklore.

Al costat de la historicitat i de l'etnicitat, el folklore presenta un conjunt d'aportacions a la cultura que podem repassar. Així, un dels seus vessants més destacats és el sentit lúdic que el caracteritza. El joc i l'entreteniment són, al costat de la festa, un dels fets que més ajuden a configurar la dimensió social de l'individu en la seua batalla per la realització social i en la seua lluita contra la solitud. A través del conjunt de jocs hom aprén a exercitar les seues capacitats creadores i a utilitzar la seua imaginació. Imaginació vinculada a la paraula i a la creació de mons imaginaris i fascinants o bé a la realitat vista des d'una perspectiva satírica, jocosa i hilariant i, en conseqüència, distanciada. Al cap i a la fi, com afirma Johan Huizinga, la cultura procedeix del joc, que, en definitiva, és llibertat i desplegament de la imaginació.

Des del punt de vista de la configuració de la personalitat infantil, el joc desenvolupa un paper determinant en el desplegament de les aptituds físiques (gesticulació, arquetipus quinèsics, etc,) i, també, psíquiques i morals. Els contes i les llegendes serveixen per absorbir les pors i les neures dels xiquets i, alhora, els indueixen a desplegar la seua imaginació i la seua fantasia. És, precisament, a través del llenguatge màgic que el xiquet intenta conciliar els seus dos mons: l'interior i l'exterior, i descobreix un seguit de components, tant des del punt de vista afectiu com cognitiu, que l'ajuden a madurar.

Des de l'angle de la creació artística, el folklore es caracateritza pels seus mecanismes de codificació de la realitat a través d'imatges i símbols propis. Imatges que connecten, altrament, amb el corpus retòric de cada llengua: metàfores, metonímies, onomatopeies, embarbussaments, jocs amb enigmes, etc. Entre la literatura «culta» i la d'arrel popular hi trobem un bon nucli d'interferències. Així, entre la poesia simbolista —per posar un gènere que sembla dels més allunyats de la literatura referencial— i el corpus folklòric no són poques les relacions de semblança: els jocs de sonoritat, ritmes i significats enigmàtics guarden una àmplia relació amb bona part de les cançons, jocs i contes populars. Així com, també, el pensament màgic que nodreix els contes de fades, els mites i algunes cançons populars guarden una relació força directa amb el pensament literari.

Un altre dels vessants del folklore —com ja hem afirmat— és el testimoni, la crònica costumista que ofereix de la societat. A través de la seua informació podem extraure el conjunt de creences, activitats materials, festes (i formes d'entendre-les), la religiositat i el conjunt de ritus ancestrals que hi perviuen. Sobre la religiositat popular cal assenyalar la seua espontaneïtat, el simplisme i la relació directa amb la divinitat. Cal remarcar, també, l'aspecte de festa amb què va unit, ja que se'ns presenta en la constel·lació de celebracions, rituals i cerimònies. Tots aquests rituals constitueixen el conjunt de referents simbòlics que defineix una comunitat i que guia els seus membres tot integrant-los. Al capdavall, es tracta d'una representació i d'una interpretació de la realitat que envolta l'home, a través de la qual intenta connectar i trobar-li sentit al cosmos.

Tota aquesta producció —i especialment el conjunt d'activitats festives i socials— es caracteritza per la seua vinculació als cicles ramaders i agrícoles. Hi trobem un concepció circular del temps en la qual el ritme de l'any marca tots els períodes tant de faena com de festa. A més, se celebrarà el solstici d'hivern i de l'estiu: la celebració del sol com a rei de l'univers que regirà el procès de fertilitat de la terra. Entre les celebracions del cicle ramader trobem el Nadal (representació del betlem, amb pastors que ofereixen regals a Jesucrist, etc.), Sant Antoni, Sant Blai i culmina amb la festa de Pasqua (Corder Pasqual). En aquesta celebració, precisament, comença el cicle de festejament agrícola, ha arribat la primavera i renaix la natura: les festes es cobreixen de flors i de verd. Al costat de la passió de Crist trobem rituals com el de la «salpassa», d'un fons ancestral pre-cristià. El cicle agrícola continuarà amb les festes de l'estiu i acabarà amb la celebració de la festa de Tots els Sants,

presidida pel culte als difunts, quan ja s'han acabat les collites. En cada poble el cicle es completa amb el conjunt de festes patronals, gremials, del jovent...

Al costat de les creences populars religioses, apareixen un conjunt de mites, de símbols i arquetipus, que recreen el fons ancestral de cada cultura. Són els fantasmes, les pors, el conjunt de personatges que apareixen en els contes màgics i costumistes, a través dels quals l'home intenta explicar-se, entre altres coses, els processos de maduració psicològica dels individus. No és, doncs, estranya —com ho van veure entre altres S. Freud, C. Jung— una plasmació dels elements que suposen la configuració psicològica dels individus en els seus processos biològico-socials. De fet, com han demostrar un bon nombre d'estudiosos, aquest «remanent arcaic» expressat a través dels mites, perviu avui en bona part de la producció literària, com és el cas de la novel·la policíaca, de ciència ficció o en les obres de terror. Es tracta, a la fi, de les necessitat de l'inconscient de l'home, que tant en una época com en una altra, en el món rural com en l'urbà, aflora i expressa les seues realitats.

En definitiva, en el corpus folklòric, contràriament a allò que hom pensa molt sovint, no trobem continguts gratuïts o esnobs, a part d'aquells que tenen, específicament, la funció del *divertimento*. Molt diferentment el folklore s'endinsa en la plasmació d'experiències individuals i socials que no tenen res a veure amb la gratuïtat. Sovint el corpus folklòric ens presenta una producció centrada en la forma del missatge. Es tracta del ritual fònic, de sentir el ritme i amb ell, la seguretat que aquest ens atorga. Perquè una altra de les característiques d'aquest àmbit de la cultura —com ja hem assenyalat— és la de la seua oralitat. No solament amb allò que té de mitjà de comunicació, sinó, sobretot, dels valors que inclou la veu de qui conta les històries o qualsevol relat. A través de la veu, de les seues modulacions (que marquen pauses i èmfasis, etc.), qui conta transmet al receptor quelcom més que el contingut referencial; li manifiesta seguretat, tranquil·litat o, per contra, sensacions que li encomanen patetisme i desfici. Es per això que la producció està presidida per la necessitat de fòrmules mnemotècniques que ajuden a retenir el contingut i que remarquen els trets més rics de la paraula —la suggestió dels sons— per impactar el receptor. Precisament per això aquesta producció transmessa per via escrita no té el mateix sentit, perquè el receptor/lector no ha de fer cap esforç imaginatiu *ad-hoc,* ja que en el mateix text s'expliciten els detalls de la història.

La literatura popular, per un altre costat, connecta amb la producció escrita i, així, un seguit de fórmules que apareixen en la rondallística les trobem en les novel·les policíaques o en els relats de ciència ficció. Amb la qual cosa tot fa semblar que, més que una desaparició, el que ha ocorregut en la producció folklòrica ha estat una transformació o una remodelació modernitzadora. Fins i tot, en els dibuixos animats de la televisió, al costat d'un embolcallament modern, trobem les estructures, motius i bona part de les característiques formals de la rondalla tradicional.

Resta, per tant, ben inconsistent la visió del folklore com un conjunt de referents arqueològics, a través del qual podem accedir, simplement, a una visió i regressiva d'un món, tal i com molta gent l'ha volgut veure. En aquesta concepció juga un paper destacat la visió que des del poder s'ha volgut donar dels fenòmens de producció popular, en aquest sentit, Alexandre Cirici escrivia unes observacions interessants:

> Hi ha hagut un populisme retrògrad, interessat des de dalt, a mantenir el quietisme social encoratjant les formes folklòriques, tradicionals.
>
> Es el fenomen del regionalisme, veritable maniobra reaccionària que volia adormir la situació de les coses [...] convertir la consciència col·lectiva en un acte d'especulació davant el turista.
>
> (*Art i Societat*)

El conjunt de la producció folklòrica se'ns presenta veritablement diversificat i amb un seguit de versions diferents de refranys, rondalles, dites o jocs... segons cada comarca i, fins i tot, cada poble. Lluny de ser una dificultat per a l'estudiós, aquesta característica li confereix al folklore una dimensió enriquidora i sorprenentment copiosa en informació sobre aspéctes de la realitat material, espiritual i, sobretot, lingüística dels diversos pobles. Es tracta, al capdavall, d'una de les característiques produïdes per la seua difusió oral, funcionant de fet, com si hi hagués un conjunt d'amplificadors que anaren donant versions segons el temps i el lloc en què hom es troba. Açò ha motivat el lingüísta en la recerca dialectal i històrica del léxic, estructures i expressions. Recordem que Jacob i Wilhelm Grimm foren lingüistes com bona part dels seus successors.

El literat, per contra, troba al costat de l'expressivitat i la retòrica d'aquesta literatura, un bon corpus d'estructures que passaran a alguns gèneres naratius, jocs lingüístics que constituiran un antecedent de certa poesia que es decanta per l'exploració de les formes. I, en definitiva, una plasmació de la fantasia i del pensament màgic que forma part, també, de la doctrina literària. La imaginació poètica no deixa d'estar consagrada en aquesta producció, la fantasia lliure i la possibilitat d'innovar i de crear, oberta. El professional de l'ensenyament té amb açò un material profitós per a la seua tasca.

Al costat d'aquests camps, on la cultura popular pot oferir encara un rendiment interessant, no podem oblidar, de cap de les maneres, el que és un dels seus trets més essencials: la identitat cultural que representa. És precisament en la cultura popular on trobem el conjunt de trets difenciadors d'una col·lectivitat, el seu imaginari col·lectiu, la seua forma d'entendre el cosmos. No es tracta de veure, ara, el conjunt folklòric, tal i com els estudiosos del segle passat el veien, açò és d'una forma estàtica i seleccionant els aspectes que consolidaven les seues tesis ideològiques, lingüístiques, estètiques o nacionals. La cultura popular és un marc a través del qual es pot aprofundir en el coneixement de la realitat social i nacional d'una forma molt profitosa, però, sens dubte cal tenir present el seu aspecte dinàmic i la seua realitat canviant. No es tracta de reivindicar cap projecte regressiu, ni d'enyor del passat, sinó d'aprofitar tot allò que hom pot fer servir per explicar el present i reconstruir el passat. Seran pervivències arcaiques mentre no li atorguem el veritable sentit que han tingut i encara tenen, així com si no mirem d'adaptar-les a la nostra realitat actual.

Enric Balaguer i Pascual

L'AUTOR I L'OBRA

L'AUTOR I L'OBRA*

Adolf Salvà i Ballester va nàixer a Callosa d'En Sarrià (la Marina Baixa) el 12 de març de 1885. Fou el segon fill del matrimoni format pel registrador de la propietat d'aquest poble, Josep Salvà i Pont, natural de Tàrbena, i per Salvadora Ballester i Ballester, de Pedreguer, tots dos titulars i beneficiaris de diverses propietats, terres i rendes tant als llocs respectius de naixement com a la pròpia Callosa d'En Sarrià. Si aquesta extracció socio-econòmica condiciona en una bona part la personalitat i el tombant vital del nostre autor, hi incedeix també la seua condició de povil, perquè, de fet, Adolf es crià com a un vertader fill únic, atés que la única germana que l'havia precedit, Carme, morí de molt curta edat el 1875, tot just deu anys abans que ell vingués al món.

Els primers temps de la infantesa de Salvà transcorren al poble natal, lloc on realitza els estudis primaris. El 1895 —i seguint el que, du-

---

* Les notícies biobibliogràfiques que proporcionem en aquest capítol es basen en les fonts següents: F. Martínez i Martínez, Discurs de contestació pronunciat en l'acte de recepció pública d'A. Salvà i Ballester com a Director de Número del Centre de Cultura Valenciana el 25 de gener de 1941, dins A. Salvà, *Sedición del año 1693 en el Reino de Valencia,* València, 1941; S. Gregori Mayor, Apunt biogràfic d'A. Salvà, dins la Revista de Festes de Callosa d'En Sarrià de 1954; N. Primitiu, «Encetament» a A. Salvà, *Bosqueig històric i bibliogràfic de les festes de moros i cristians,* Alacant, 1958, pàgs. 9-15; A. Salvà, «Al que leyere», introducció a la seua obra *La villa de Callosa de Ensarriá,* vol. I, Alacant, 1960, pàgs. 9-12; S. Gregori Mayor, «Semblanza biográfica» i bloc monogràfic dedicat a Adolf Salvà dins la Revista de Festes de Callosa d'En Sarrià de 1985, amb ocasió del centenari del naixement de l'autor; entrevista oral amb don Joaquim Ronda, net polític de l'autor, i entrevistes escrites mantingudes amb don Salvador Gregori Mayor i don Vicent Berenguer Llopis, durant l'estiu de 1986. El meu reconeixement més sincer a la senyora Elena Pérez Salvà, neta i hereva de don Adolf, així com al seu marit, l'esmentat senyor Joaquim Ronda Beltran, per totes les atencions i facilitats que m'han brindat per a l'elaboració del llibre que ara oferim.

rant molts anys, constituí una mena de «ritu» per a la major part del xiquets de famílies acomodades de les contrades meridionals del País Valencià— ingressa com a alumne intern al prestigiós col·legi jesuïta de «Sant Domènec» d'Oriola, centre on cursa, de forma ben profitosa, els estudis de batxillerat. És, precisament, en aquesta etapa de la seua adolescència quan Salvà comença a donar mostres paleses de la seua sensibilitat i aptituds intel·lectuals, així com del seu gust per la lectura, sens dubte força estimulats per l'atmòsfera que es respirava a la casa paterna, on, entre d'altres coses, disposava, ja d'una biblioteca respectable que aniria augmentant al llarg de la seua existència. Un cop finalitzats els estudis mitjans, el jove Salvà es trasllada a Madrid per matricular-se en la Facultat de Dret, fidel, una vegada més, al «destí» reservat per als de la seua classe i condició que arribaven als estudis superiors: n'obtenia feliçment la llicenciatura el 1907.

Amb el títol flamant de jurista regressa a Callosa i es disposa a iniciar-hi l'activitat professional d'advocat, al temps que comença a introduir-se en els cenacles i tertúlies que solien freqüentar altres advocats i persones il·lustrades del poble. Però és evident que Salvà no tenia cap de necessitat econòmica que l'obligués a viure de l'advocacia, per la qual, a més a més, no sembla que mai arribés a sentir una vocació excessiva. Fou això el que determinà que l'exercís sempre de forma un tant subsidiària i tangencial, fins i tot renunciant, sovint, a la percepció de les minutes que li corresponien. El prestigi social del personatge, augmentat ara, si cap, encara més per la condició de jurista assolida, el portaren al càrrec de jutge municipal del seu poble durant un breu període. Tanmateix, Adolf fou relegant, de forma progressiva, la seua professió oficial per poder dedicar-se, en cos i ànima, no sols a l'administració dels múltiples interessos patrimonials de la família, sinó també, i de forma primordial, a la que havia estat, des d'anys enrere, la gran passió de la seua vida: la lectura, l'estudi, l'escriptura... i, al capdavall, la recerca relacionada amb els més variats aspectes de la història, la cultura i el folklore valencians, singularment de Callosa d'En Sarrià i el seu àmbit d'influència comarcal. Així, doncs, i ja sense solució de continuïtat, Adolf Salvà inicia, aviat, un nou tombant en la seua existència, que, resoltament, dedica, quasi de forma exclussiva, a escorcollar arxius i biblioteques, a viatjar, a traduir llibres estrangers, a nodrir una biblioteca particular de més de tres milers de volums sobre les més variades matèries de les «Humanitats» —des del Dret a la Història, tot passant per les literatures greco-llatines i hispàniques— i, molt especialment, a dur a terme, amb bon peu, la noble tasca de preservar per escrit l'immens patrimoni de la cultura oral del poble: romanços, cançons,

contes, succeïts, endevinalles, etc., etc., que, de manera pacient, anava recollint de boca dels seus paisans, de les gents senzilles d'aquell món rural al que pertanyia i al qual sempre se sentí tan fortament arrelat.

De Callosa estant, Salvà contrau matrimoni amb l'alteana Anna Maria Beneyto i Rostoll, germana del marqués de Campoalegre i, ensems, cunyada de Josep Jorro i Miranda, comte d'Altea i capitost destacat del conservadurisme comarcal. Aquests lligams familiars acabaren d'inclinar l'autor envers aquesta ideologia, al cap i a la fi la que més s'adia amb els seus orígens i la formació rebuda. La militància conservadora de Salvà cal considerar-la, no obstant, més com un «estil de vida» i com un «signe de classe» que com una pràctica política activa d'aspiracions institucionals, tot i que no es privà d'exercir el seu arbitratge caciquil a l'hora de designar els alcaldes de Callosa quan el govern de Madrid estava en mans del partit conservador. Adolf Salvà arribà a ser, per algun temps, la mà dreta del seu cunyat Jorro i Miranda, però les relacions amb aquest esdevingueren fredes i el nostre autor anà distanciant-se, cada cop més, de qualsevol mena d'activisme polític propiament dit. Quant a la posició religiosa que mantingué, no fou mai un habitual catòlic practicant; ans, al contrari, totes les fonts i testimonis apunten a considerar-lo un home prou «tebi» en matèria de religió, circumstància que no li impedí d'assistir a les pràctiques litúrgiques de major repercusió social —les grans festivitats locals, per exemple—, ni de preocupar-se de la formació religiosa dels seus fills, sobretot de les filles. També és ben cert que mantingué sempre unes magnífiques relacions amb el clericat i, especialment, amb els rectors de Callosa, amb els quals col·laborà més d'una vegada de diverses maneres i a diferents propòsits: des de la redacció d'articles en les magres «fulles parroquials» que es publicaven setmanalment, fins a l'assessorament artístic en les tasques de reconstrucció de les imatges i pintures de l'església del poble que havien patit els efectes de la guerra civil espanyola. Un caràcter força rígid, sever, seriós i, sovint, autoritari, molt poc propens a fer la més mínima concesió a qualsevol tipus de frivolitat o cosa que se li assemblés, acaba de perfilar l'estampa d'aquest personatge, que, no obstant el seu tarannà circumspecte, distant i senyorívol, mai no deixà de mantenir un tracte correcte i respectuós amb tothom i, molt especialment, amb els treballadors i arrendataris de les seues possessions.

Fruit del matrimoni amb Anna Maria Beneyto foren quatre fills: Josep i Joan, per una banda, que, seguint la tradició familiar i «de classe» també es llicenciaren en Dret sense mai no arribar a exercir com a juristes, i, per l'altra banda, Carme i Pepita, que, segons prescrivien els usos i costums socials del moment, s'hagueren de conformar només

amb una formació elemental i bàsica, com s'escaia a les dones. Molt aviat, el 1915, Adolf Salvà resta vidu, al temps que comencen a fer acte de presència els primers símptomes de la malaltia que el conduiria més tard a la mort: la diabetis. Tres anys després decideix casar-se, en segones noses, amb la seua paisana callosina Francesca Pérez i Savall, qui li dóna un cinquè fill, anomenat també Adolf, que perd la vida al déneu anys, el 1939, en accident, molt poc temps abans que morís també Joan, un dels fills del primer matrimoni: tota una xarxa d'esdeveniments dramàtics que, inevitablement, repercutiran en la personalitat de l'autor, en qui, cada cop més, van accentuant-se els trets ombrívols.

Adolf Salvà sentí sempre una forta atracció per la seua pàtria menuda, per la seua Callosa natal, on, de fet, transcorregué la major part de la seua existència, bé en la vivenda familiar del carrer de Sant Francesc, bé en la casa de camp que posseïa en la partida rural de Margequivir. Tanmateix, l'interés per seguir de prop el procés formatiu dels seus fills, el dugué a traslladar-se primer a Alacant, on aquests cursaren el batxillerat, i després a València, on realitzaren els estudis de Dret. En aquesta darrera ciutat s'instal·là el 1929 i hi romangué fins l'acabament de la guerra civil espanyola, moment en què tornà al poble de manera definitiva. No obstant, mentre durà aquesta llarga estada a la capital valenciana, mai no deixà, com a mínim, de passar els estius a la casa de camp de Callosa, ni, per suposat, de relacionar-se amb els seus paisans.

El deceni viscut a València fou, sens dubte, força profitós i fructífer per a l'autor, en la mesura que, entre altres coses, li permeté accedir als fons arxivístics i bibliotecaris més importants de la ciutat, impulsat, cada vegada més, per una inequívoca vocació investigadora. Les llargues hores invertides a l'Arxiu General del Regne, al de la Cúria Eclesiàstica, al de la Catedral, al del Col·legi del Corpus Christi, etc., li proporcionaren, sobretot, una considerable munió de dades imprescindibles per a dur a bon port un vell projecte que ja havia rumiat des de l'any 1910 —molt abans del seu trasllat a València—: ni més ni menys que escriure una història del seu poble natal amb el màxim d'erudició i rigor. Aquest projecte esdevenia una realitat tangible en març de 1936, data en què signa el pròleg corresponent, tot i que no arribà a veure la llum fins vint-i-quatre anys després, ja mort l'autor, quan el publicà l'*Instituto de Estudios Alicantinos* sota el títol *La villa de Callosa de Ensarriá. Monografía histórica documentada,* 2 vols. (Alacant, 1960).

Així mateix, València li possibilità de relacionar-se amb el grup d'intel·lectuals i lletraferits que, aleshores, aglutinava, el Centre de Cultura Valenciana, creat per la Diputació el 1913. Salvà, d'un primer cop, s'integrà en aquesta institució com a Agregat-Col·laborador i

Membre Corresponent en Callosa d'En Sarrià, però, ben aviat, anà assolint-hi, cada vegada més, un major pes específic, molt probablement gràcies al recolzament i suport que li atorgà un il·lustre paisà de la Marina Baixa: l'erudit i folklorista alteà Francesc Martínez i Martínez, que havia estat un dels primers vuit Directors de Número amb què comptà aquell Centre de Cultura. Tant l'un com altre, que, des d'aleshores, restaran units per l'amistat, desplegaren una tasca important al si de la Secció d'Etnografia i Folklore de la institució, de la qual Martínez fou president i Salvà secretari. Precisament, per acord d'aquesta Secció, pres el 2 d'abril de 1936, Adolf Salvà fou nomenat ponent per a portar a terme un estudi monogràfic sobre les festes de moros i cristians, treball que realitzà al llarg del trieni de 1936 a 1939, en plena guerra civil, i que, per fi, pogué presentar i llegir en una de les sessions de la Secció esmentada corresponent al curs 1940-41, no sense comptar abans amb el beneplàcit i l'aquiescència de Martínez i Martínez, qui, en carta de 6 de gener de 1940, escriu a l'autor:

> Mon excel·lent amic: Vaja per davant una felicitació amb motiu d'haver portat a terme vostre treball, *Festes de Moros i Cristians,* tan complidament. En encarregar-vos la Secció d'Etnografia i Folklore del Centre de Cultura Valenciana, de la ponència, sabia jo que havieu de correspondre a la confiança en vós posada: no obstant m'ha meravellat la presentació dels 109 números bibliogràfics, qual recull i estudi ha demostrat vostre bagage d'erudició, especialment en les matèries que vós toqueu o inicieu. La enhorabona per avançat, que és segur rebreu dels vostres companyons de Secció, el dia que, reunida aquesta, donareu compte del acompliment de l'encàrrec fet en nostra darrera reunió a l'entrada del tràgic estiu de fa més de tres anys.
>
> (*Apud* N. Primitiu, «Encetament» cit., pàgs. 9-10).

Aquest estudi fou publicat, així mateix amb caràcter pòstum, per l'*Instituto de Estudios Alicantinos,* amb el títol de *Bosqueig històric i bibliogràfic de les festes de moros i cristians* (Alacant, 1958). Assenyalem, per últim, que l'estada a València també li permeté a l'autor de relacionar-se amb els hòmens de la Societat Castelloneca de Cultura, en el *Butlletí* de la qual publicà sengles articles, els anys 1934 i 1935, dedicats, respectivament, al «Mestre Jacme Roig y Baltasar Bou» i a «Los moriscos valencianos en 1527 y 1528».

Tot i que sense una certesa absoluta, podem situar en aquesta època el moment en què l'autor arriba a assolir un grau més que respectable de competència lingüística en la llengua pròpia. Els testimonis vius confirmen que Salvà tenia una gran estima pel valencià i que, sovint, corregia les persones que s'expressaven incorrectament en aquesta llengua i incloien barbarismes en llurs parles. Cal, però, assenyalar que, segons es dedueix de l'original que ara editem, Salvà, que sí que coneixia diccionaris del seu temps com el de Labèrnia o el de Martí Gadea —vegeu la nota 2 de la secció dedicada a L'ESCALDADA dins d'aquest llibre—, no arribà a conèixer ni la doctrina gramatical de Fabra ni el seu diccionari o, si més no, no en feu ús. És justament per això que no deixa de sorprendre l'elevat grau de correcció ortogràfica i gramatical que palesa el *Bosqueig històric i bibliogràfic de les festes de moros i cristians* que hem esmentat, on, en aquest cas sí, el text imprés s'ajusta a la normativa acceptada el 1932 a Castelló. Dissortadament no ens ha estat possible de cotejar la publicació duta a terme per l'*Instituto de Estudios Alicantinos* amb el manuscrit original de l'autor per tal de verificar si aquest havia sofert correccions posteriors. Suspitem, no obstant, que, almenys la primera versió d'aquesta obra, pogué haver estat redactada amb uns criteris ortogràfics i gramaticals prefabrians, és a dir, els mateixos que empra a *De la Marina i Muntanya*. Nicolau Primitiu, en el pròleg al *Bosqueig*... (pàg. 10), ens dóna peu a aquesta suspita, puix que, després de transcriure els pàrrafs de la carta de Francesc Martínez que hem reproduït nosaltres més amunt, escriu:

> Fins ací la carta que continua amb una sèrie d'observacions gramaticals, hui ja superades i perxò sens objecte a l'hora present de la literatura valenciana, pel qual motiu no creguem útil transcriure-la totalment.

¿Quines serien les observacions lingüístiques que Francesc Martínez faria a Adolf Salvà i que, diplomàticament, obvia Nicolau Primitiu? Coneixent la ferma posició adoptada per aquell sobre aquest particular, així com la seua col·laboració decidida en la confecció del Diccionari de la Llengua Catalana de l'Institut d'Estudis Catalans, no és massa difícil adivinar per on podrien anar encaminats els amistosos retrets de Martínez i Martínez al nostre autor.

Acabada la guerra civil, Salvà, ja prou minvat de salut a causa del imparable procés de la diabetis, retorna definitivament a Callosa. El 2 de setembre de 1940 l'Ajuntament del seu poble acorda nomenar-lo Cronista Honorari de la vila, en prova de reconeixement oficial i pú-

blic. Molts pocs mesos després, el 25 de gener de 1941, l'autor prenia possessió, a València, del càrrec de Director de Número del Centre de Cultura Valenciana, amb el qual culminava la seua carrera al si de la institució; en l'acte de pública recepció pronuncià un discurs sobre la *Sedición del año 1693 en el Reino de Valencia* —publicat el mateix any—, que fou contestat, d'acord amb les normes del protocol, per Francesc Martínez i Martínez, amb qui tants interessos i inquietuds intel·lectuals compartia, singularment en tot allò que tocava a la recuperació del folklore propi. Tots aquests reconeixements a un home que aleshores comptava cinquanta-sis anys vénen a constituir, de més a més d'un homenatge merescut, una certa premonició del que tots els amics i paisans de l'autor —fins i tot potser ell mateix— pressentien com a més o menys imminent: la mort que, a la fi, arribava el darrer dia de desembre de 1941 al poble on havia nascut i viscut.

Inequívocament, Adolf Salvà, igual que el seu amic i mentor Francesc Martínez, amb qui tants punts de coincidència presenta la seua biografia i obra —vegeu la «Semblança» que fa del darrer la seua néta Carmelina Sánchez Cutillas dins F. Martínez, *Coses típiques de la Marina la meua comarca,* València, 1970, pàgs. 17-23—, constitueix un perfecte exponent d'aquella classe senyorial, de clara filiació agrària i força arrelada a la terra, que ocupà un lloc ben significatiu al si de la societat valenciana fins ben entrat el segle XX. Fill pràcticament únic de registrador de la propietat i de terratinyents, rebé una educació esmerada i elitista per als temps que corrien; es llicencià en Dret com «corresponia» a un home de la seua condició; es va poder permetre de no «treballar», en l'acepció més convencional del terme, gràcies a la solvència econòmica personal i familiar...; però, tanmateix, tingué el gran mèrit de saber transformar lleure i fortuna en un producte culturalment rendible per a la seua societat.

L'obra escrita d'Adolf Salvà és suficientment àmplia i variada, tot i que només una part molt reduïda d'aquesta ha estat editada i no sempre en les condicions desitjables.

Constitueixen l'obra impresa els articles i llibres següents:

—«Mestre Jacme Roig i Baltasar Bou», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura,* XV (1934), pàgs. 294 i ss.

—«Los moriscos valencianos en 1527 i 1528», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura,* XVI (1935), pàgs. 365 i ss.

—*Sedición del año 1693 en el Reino de Valencia,* València, 1941.

—*Bosqueig històric i bibliogràfic de les festes de moros i cristians,* Alacant, 1958 (redactat entre 1936 i 1940).

—*La villa de Callosa de Ensarriá. Monografía histórica documentada,* 2 vols., Alacant, 1960 (preparada entre 1930 i 1936).

Però són més nombroses les obres que encara resten inèdites, conservades en manuscrits bellament caligrafiats sobre paper de qualitat excel·lent. Entre aquestes cal distingir dos grups: el d'obres originals de l'autor, per una banda, i, per l'altra, el de traduccions al castellà i al valencià d'altres autors realitzades per Salvà.

Formen part del primer d'aquests dos grups els títols que tot seguit reproduïm classificats per temàtiques:

. Història:
— *La villa de Tàrbena.*
— *Noticias históricas del valle de Garitx y Bolulla.*
— *Agresiones piráticas, y defensas, en las costas del Reino de Valencia.*
— *¿Es imputable a los valencianos la no reintegración de sus Fueros? Contribución al estudio del asunto.*
— *Adiciones a la obra «Epidemias padecidas en el Reino de Valencia»,* de fray Bartolomé Ribelles.

. Lingüística:
— *Reseña histórica de la «jerga o jerigonza o lenguaje de germanía» en España.*

. Literatura:
— *Apostilla bibliográfica al prólogo que D. Juan Antonio Mayans y Ciscar escribió para la sexta edición de «El Pastor de Fílida», de Gálvez de Montalvo.*

. Etnografia i folklore:
— *Del dia de San Juan: folklore.*
— *Els Rabuts de Tàrbena.*

. Bibliografia:
— *Inventaris de llibres de 1460 a 1467 (En Guerau Bou, ciutadà, i Baltasar Bou, cavaller).*

. Biobibliografies:
— *Noticia bibliográfica de los individuos de apellidos Salvà que se han señalado en el cultivo de las Ciencias, Literatura, etc.*

Finalment, quant a l'apartat de traduccions de textos aliens, hi trobem:

— *Viaje por España. El Reino de Valencia:* traducció al castellà —i, en manuscrit independent, al valencià— de part del *Nouveau voyage en Espagne fait en 1777 et 1778,* original francés anònim augmentat en notes per Salvà en la versió castellana.
— *La germania dels Menestrals* de 1519, de Miguel Garcia.
— *Historia de las revoluciones de Portugal:* traducció de l'original francés de l'abat Vertot, acompanyada de pròleg i de bibliografia.
— *Historia del «argot»,* de l'original francés de Clement Gasciani.

De la Marina i Muntanya: folklore és també una de les obres originals de Salvà que, fins a hores d'ara, romanien inèdites.

Es tracta d'una miscel·lània folklòrica on tenen cabuda els més diversos materials típics de la cultura popular, com romanços, cobles, cançons, contes, succeïts, endevinalles, superxeries, etc., procedents d'una tradició que, substancialment, pertany a Callosa d'En Sarrià i al seu àmbit d'influència comarcal —especialment Tàrbena, entre d'altres pobles de la Marina Baixa—, tot i que, com és lògic en aquets casos, en moltes ocasions la filiació dels ingredients del llibre ultrapassa el marc estricte que acabem d'assenyalar.

L'autor pogué haver recollit tot aquest *corpus* folklòric en diferents moments de la seua vida, a mesura que les ocasions se li presentaven a la mà. No obstant això, la cronologia interna que, amb freqüència més que suficient, proporciona la mateixa obra ens permet assegurar que la major part d'aquesta fou elaborada entre 1932 i 1939 aproximadament, si bé 1934 i 1935 degueren ser els anys en què més intensament Salvà es dedicà al tema. Heus aci algunes de les referències proporcionades per l'obra que ens permeten sostenir aquesta proposta de datació:

1. A la secció de JOCS, sota l'entrada «Parxís», se'ns diu en relació amb aquest joc que «fou introduït a Callosa per l'any 1930», la qual cosa situa l'autor en un punt cronològic evidentment posterior a aquesta data.
2. La transcripció musical de la cançoneta corresponent al joc de «Serra, serra, molinet», feta per don Diego Ciudad Bardisa, va datada l'any 1932.

3. A la nota 80 de la secció de [POESIA POPULAR] s'indica, en referir-se a una de les cobles castellanes que hi són incloses, que «la cantaba un ciego, año 1933», cosa que permet situar la seua redacció en data idèntica o, probablement, posterior.

4. A la secció de FESTES I FESTIVITATS, a propòsit de la festa de «Carnestoltes», l'autor acaba l'article corresponent afirmant: «Ja fa vint-i-cinc anys (des de 1909) que ha vingut tan a menys que sols se disfrassen xiquets xicotets», o siga que Salvà escriu aquest text concret el 1934.

5. A la mateixa secció, dins l'article dedicat a «L'Ascensió», llegim: «En Tàrbena hui (any 1934) encara s'estila fer açò».

6. Així mateix, a la secció de SUPERXERIES, res més començar el tractadet de «Medicina popular», en parlar dels *saludadors,* l'autor n'esmenta un «que viu hui (any 1934)».

7. Al final de la *contaralla* número [18], Salvà al·ludeix a un individu que fou nomenat alcalde el 1931 i «hui encara ho és (1934)».

8. Els versos del romanç «Els deu manaments explicats», que inclou la secció de [POESIA POPULAR], anota Salvà que foren «recitados por Clara Berenguer Seguí en 1934», com també ho foren per la mateixa senyora els de «Las siete palabras de la Pasión» —d'idèntica secció— si bé «el dia 15 de abril de 1935».

9. A la nota 6 del capítol dedicat a L'ESCALDADA, llegim: «encara hui, any 1935».

10. Sota l'entrada «Sant Jaume» de la secció de FESTES I FESTIVITATS, es diu: «En 1935 ja no feren ball»; per tant l'autor redacta en data posterior.

11. A la nota 18 de la mateixa secció escriu Salvà: «al vindre sant Roc de l'any 1935, havien arreplegades sobre 1500 pts.», que, així mateix, permet deduir una data de redacció posterior.

12. La nota 22 de FESTES I FESTIVITATS ens porta, a la vegada, a una data de redacció posterior, fins i tot, al 1936: «Este Jesuset fon cremat al mes d'agost de 1936».

13. Indiquem, per últim, que dins l'article dedicat a «Sant Llorenç, corresponent a FESTES I FESTIVITATS, s'hi troba una referència que permet fixar la redacció en posterioritat al 1937: «Diuen els veïns de Mosmai (any 1935) que cap d'any no han deixat de fer-la. En 1936 no se'n feu, com tampoc en 1937».

De la Marina i Muntanya emparenta, de forma molt evident, amb els tres volums de *Folklore valencià. Coses de la meua terra* del ja tantes vegades esmentat Francesc Martínez i Martínez, publicats a València, respectivament, els anys 1912, 1920 i 1947, i refosos per Manuel Sanchis

Guarner en el volum *Coses típiques de la Marina, la meua comarca* (València, 1970). És fàcil de suposar que Salvà arribés a tenir accés als dos primers volums de la sèrie i, fins i tot, al text original publicat el 1947, les transcripcions musicals del qual són, per cert, del mateix mossèn Diego Ciudad Bardisa que signa les més de la miscel·lània de Salvà. La relació existent entre una i altra obra, la de Martínez i la del nostre autor, és, a totes llums, estretíssima, la qual cosa posa en relleu, de bell nou, el deute del callosí amb l'alteà.

El recull folklòric *De la Marina i Muntanya* consta de vuit seccions diferenciades, malgrat els lligams evidents que les interrelacionen; són aquestes: JOCS, [POESIA POPULAR], L'ESCALDADA, CONTARALLES, ENDEVINALLES, FESTES I FESTIVITATS, SUPERXERIES i [ALTRES].

Constitueix la primera d'elles una mena de diccionari de jocs, en el qual se n'apleguen 134 per ordre alfabètic, que abracen un vastíssim ventall d'entreteniments de xiquets, joves i adults. Al costat d'aquells que posseeixen un clar caràcter domèstic —diversos jocs de cartes, loteria...—, hi són presents d'altres de marcat component esportiu —com la pilota— o propis d'executar a l'aire lliure —jugar a tella o a la xanca—, a més a més dels que comporten un inconfusible signe de violència primitiva —com, per exemple, «fer harca»—. La pràctica totalitat dels articles dedicats a aquests jocs solen constatar l'època de l'any en què més solien jugar-se, així com el seu caràcter preferencial, masculí o femení. El valor qualitatiu de les entrades sol ser variable, puix que, junt a un bon nombre d'articles que descriuen el joc corresponent amb precisió definitòria i tot luxe de detalls complementaris, n'hi han d'altres de molt esquemàtics i incomplets: tot en funció, com és clar, de les fonts que en cada cas subministraven la informació a l'autor, quan ell mateix no la posseïa. En algunes ocasions els jocs van acompanyats de les transcripcions musicals corresponents a les cançonetes amb què solien realitzar-se, obra, com ja hem dit més amunt, del sacerdot don Diego Ciudad Bardisa.

La segona secció de l'obra, la més extensa de totes, recull un ampli repertori de poesia popular i de caire tradicional, on, alhora, ocupa un lloc especialment rellevant un extens grup de 342 cobles valencianes, 27 «estrivills i seguirilles» així mateix valencians, i 22 cobles castellanes. Totes aquestes breus i àgils composicions se substancien al voltant d'un restringit nombre de recurrències temàtiques, entre les quals cal assenyalar: l'univers rural amb totes les seues realitzacions i protagonistes, les reiterades al·lusions sexuals, les referències a esdeveniments concrets i puntuals que tingueren certa repercusió social —impregnades d'un

cert caràcter noticier—..., sense oblidar les abundantíssimes que deixen translluir una ben perceptible dosi de violència primitiva, tan peculiar dels grups humans que no han aconseguit de sublimar-la a través de les convencions educatives. Totes aquestes petites composicions estan impregnades d'un peculiar sabor agosarat i picaresc, alhora que crític en molts casos. A més a més, són presents en aquesta secció altres poemes més extensos, en valencià i en castellà, tant de caràcter religiós —«Els deu manaments explicats» o «Las siete palabras de la Pasión»— com profà —el «Romanç» amb què s'obri la secció i els «Goigs del borratxo»—, així com d'altres molt més breus i de caire més circumstancial i anecdòtic.

Adolf Salvà consagra la tercera secció de la miscel·lània folklòrica al tractament monogràfic, en un article ben elaborat i de certa extensió, d'una de les activitats agrícoles més reeixides durant prou de temps: *l'escaldada,* o procés de tranformació del raïm en pansa. L'autor ens proporciona, en aquest cas, una descripció minuciosa del procés i de les seues fases, que il·lustra amb tot luxe de detalls i adoba amb notes erudites.

La quarta secció de l'obra presenta, sota l'epígraf genèric de CONTARALLES (= CONTERALLES), un repertori de vint-i-cinc relats, d'extensió desigual i de molt diversa qualitat, que, en uns pocs casos, assoleixen el caràcter de petits contes pròpiament dits, mentre que, en els més, resten reduïts a breus anècdotes o acudits. Entre els primers cal distingir, a la vegada, aquells de caràcter legendari, molt clarament circumscrits a l'àmbit geogràfic de Callosa d'En Sarrià —com «El fill del tio Gartxol», «El Moro de la Font Major», «La cova de la Pinta» o «El mes de maig»— i aquells altres que remeten a un *corpus* tradicional que ultrapassa les fronteres esmentades, com ara el molt curiós i enginyós de l'arrier que anava a Alcoi, que, sense més títol que «Cuento», incloem sota el número [5], o el «Cuento de vellete-vellete» —exponent dels contes de mai no acabar—, o «L'alfabeguereta», o, fins i tot, la molt fragmentària versió del celebèrrim «Peret i Margariteta». Quant als que pertanyen al segon gran grup, assenyalarem els acudits més o menys graciosos i instrascendents —«¿Has dit *cabra,* Quelo?», «De sords»...—, els succeïts i acudits d'inequívoca intenció irònica —especialment aplicada a la política—, com els que corresponen als números [14] i [18], i, en fi, els que es redueixen a brevíssimes notícies circumstancials o de costums, de molt menor interés, com els continguts als números [20], [21], [22], [23]...

No podien restar fora d'un llibre com *De la Marina i Muntanya* les endevinalles. La cinquera secció de la miscel·lània en recull divuit, de gran tradició i fortuna, acompanyades de les solucions corresponents excepte en el darrer cas.

Un interés especial té la secció següent, la sisena de l'obra, on Salvà ens ofereix un detallat repertori de vint-i-vuit festes i festivitats del seu poble, ordenades segons l'ordre cronològic del calendari. Aquest abraça, en efecte, des del Dia de Cap d'Any fins als Dies de Nadal, tot passant, entre d'altres, pels dies dedicats a sant Antoni del Porquet, sant Blai, Carnestoltes, sant Josep, sant Vicent —que inclou dues oracions en vers dedicades al sant—, l'Ascensió, Corpus... L'autor ens subministra una informació preciosa de les activitats concretes, religioses i profanes, amb què se celebrava a Callosa cadascuna d'aquestes festivitats, sense oblidar els menjars extraordinaris que per a cada ocasió es feien; no resulta exagerat afirmar, a aquest propòsit, que, en algun cas, la secció esdevé un vertader receptari de cuina, com pot veure's, molt clarament, en les explicacions de l'arròs en costra, els minxos o les monjàvenes, incloses a l'article dedicat a Carnestoltes.

Sota l'epígraf de SUPERXERIES, que constitueix la setena secció, Salvà inclou tres blocs diferenciats. El primer i més important és un tractadet de «Medicina popular», que recull una sèrie de quaranta-sis remeis per a altres tantes malalties ben comunes, com el mal de queixal, l'enfit, el mal de renyons, els mussols dels ulls, les angines, etc. És evident que tots aquests «remeis» resten força allunyats de qualsevol mena de farmacopea més o menys ortodoxa i, sistemàticament, es fonamenten o en la pròpia naturalesa —herbes—, o en oracions o altres recursos de molt més dicutible eficàcia. De caràcter molt semblant és el segon apartat de les SUPERXERIES, si bé, en aquest cas, les malalties i els remeis corresponents es circumscriuen plenament a l'àmbit de la «Menescalia», és a dir, de la veterinaria; però aquest bloc és més breu i menys ric que el primer: només conté cinc entrades. Per últim, tanca la secció una brevíssima sèrie de notícies relacionades amb diverses creències populars al voltant de l'«Agricultura i meteorologia», aspectes tots dos molt significatius dins del món rural.

L'escasa elaboració evident que comença a fer-se perceptible en els apartats segon i tercer de la secció anterior, s'intensifica encara més en arribar a la vuitena i, al capdavall, última part de *De la Marina i Muntanya*. Aquesta es redueix, en efecte, a una brevíssima, alhora que dispersa i heterogènia, sèrie de materials, tals com un parell d'anuncis amb què solien anunciar-se al carrer certs establiments comercials i, per altra banda, unes poques notícies sobre alguns usos i costums socials. Tot apunta a fer pensar que aquesta darrera i precària secció de l'obra més que tal ve a ser un conjunt de notes que l'autor mai no arribà a elaborar, segurament com a conseqüència de l'avanç de la malaltia i de la mort ulterior.

LA PRESENT EDICIÓ*

Guiats, d'una banda, per la voluntat d'oferir un text assequible a un públic més ampli que l'especialitzat en filologia o en dialectologia, i, d'altra, per la de respectar al màxim la naturalesa folklòrica de l'obra, així com la seua peculiaritat lingüística, he fixat el text atenent els següents criteris:

1. Regularitze i modernitze d'acord amb la normativa actual:
   a) L'ús dels grafemes vocàlics i consonàntics.
   b) L'ús de majúscules i minúscules, de l'apòstrof, de la dièresi, del guionet, de la ratlla, dels parèntesis, de les cometes i dels signes d'interrogació i exclamació.
   c) La unió i separació de paraules.
   d) Les contraccions.
   e) L'accentuació i la puntuació.

---

* La fixació del text de l'obra de Salvà, així com dels criteris que la fonamenten, és el resultat de moltes hores de reflexió personal i d'intercanvi de parers amb volguts col·legues i amics que m'han regalat, generosament, el seu temps i les seues opinions valuoses. El meu testimoni de gratitud a Josep Forcadell, que, a més de corregir la primera transcripció del manuscrit, m'ha ajudat a reordenar els materials d'aquest i ha preparat el mecanoscrit definitiu per a la impremta; a Jordi Colomina, que ha cotejat minuciosament la meua transcripció amb l'original de Salvà, corregint-hi errors i suggerint-me criteris que, com és lògic en aquests casos, no sempre he pogut acceptar; a Enric Balaguer, que ha revisat el mecanoscrit definitiu, introduïnt-hi algunes correccions, i amb qui també he contrastat criteris; i, en fi, a Antoni Ferrando, Lluís Alpera, Biel Sansano i Cinto Llorca, que, en alguns casos concrets, i a molt diversos propòsits, també han tingut ocasió de «dir la seua». Els encerts del treball que ara presente són, doncs, també d'ells en bona mesura; tanmateix, les fallides, com és obvi, les assumeix plenament qui subscriu aquestes ratlles.

2. Resolg per les formes plenes respectives els casos d'afèresi, síncopa i apòcop, ateses les vacil·lacions freqüents que evidencia l'original; així, transcric *agenollat* (i no *genollat*), *escaldada* (i no *escaldà*), *destresa* (i no destrea), *arbre* (i no *abre*), *prendre* (i no *pendre*), *pilotades* (i no *pilotaes*), *necessita* (i no *nessita*), *devers* (i no *devés*), *ametlers* (i no *ametlés*), *quina hora* (i no *quin hora*), *els ha manat* (i no *es ha manat*)... (L'original acredita solucions com *pedrades, jugadors, vegada, pilotada, espardenyades, arbre, els digueren*...) En poesia, però, només aplique aquest criteri quan no se'n deriva alteració mètrica o de rima; en altre cas mantinc les formes del manuscrit, si bé indicant l'afèresi i la síncopa amb l'apòstrof, i l'apòcop amb l'accent circumflex: *'metleret* (=*ametleret*), *m'atros* (=*mosatros*), *'plegarà* (=*aplegarà*), *moca'orets* (=*mocadorets*), *agra'en* (=*agraden*), *d'escutir* (=*de discutir*), *d'es* (=*de les*), *p'a* (=*per a*), *vegâ* (=*vegada*), *pelâ* (=*pelada*), *encâ* (=*encara*), *d'esprâ* (=*de vesprada*), *câ* (=*cada*)...

3. En els casos d'alternança ortogràfica opte, normalment, per generalitzar la solució més estandaritzada; així, reduesc *quan/quant* (adverbi temporal) a *quan; dolçaina/donçaina* a *dolçaina, fesols/fresols* a *fesols, pam/palm* a *pam, sant/sent* a *sant, davantal/devantal* a *davantal damunt/demunt* a *damunt*... Tanmateix respecte les alternances quan aquestes afecten a paraules poc o res freqüents en la llengua actual i que, per tant, fan difícil, si no imposible —i inútil des de la perspectiva d'apropar el text al lector d'avui—, optar per la generalització d'una de les formes; així, mantinc *despuix/despuis, fon/fonc;* igualment m'he comportat davant de l'alternança *auelo/agüelo, auela/agüela,* per no apropar-nos a l'estàndard modern cap de les dues solucions, i, davant de *vore/veure* per raons ben diferents: *vore* és el model general que ofereix el manuscrit i gaudeix d'un fort arrelament dialectal, mentre que *veure,* malgrat aparèixer només comptades ocasions en l'original, no podia deixar de respectar-se per ser la forma més estandaritzada.

4. Mantinc una fidelitat absoluta a l'ortografia de les diverses formes de la flexió verbal, àdhuc respectant vacil·lacions quan aquestes existeixen.

5. Substituesc les solucions ortogràfiques *excessivament* arcaiques, vulgars o dialectals per les formes corresponents més estandaritzades; així, transcric *pròpiament* (i no *pròpriament*), *rengló* (i no *rigló*), *ametla* (i no *almel·la*), *advocat* (i no *abogat*), *Llotja* (i no *Llonja*), *rellotge* (i no *relonge*), *Francesc* (i no *Francés*), *vull* (i no *vullc*), *mitjan* (i no *mitjant*), *núvols* (i no *núgols*)...

6. Supremesc la *r* final d'infinitius com *vorer, caurer, traurer*..., que transcric per *vore, caure, traure*...

7. Reduesc a *amb* l'alternança *amb/ab/am/en* en què es presenta aquesta preposició, no sols per tractar-se de la forma més estandaritzada en la normativa moderna, sinó per ser la més abundant en l'original.

8. Reduesc a *et* l'alternança *et/el* que adopta el pronom personal àton de 2na. persona del singular; per tant, transcric *si et cau* (i no *si el cau*), *et lleva un tros* (i no *el lleva un tros*), *no vol que et cases* (i no *no vol que el cases*)...

9. Transcric sempre per *he* la 1ra. persona del singular del present d'indicatiu del verb *haver,* que, normalment, adopta en l'original la forma de la 3.ª persona, *ha;* escric, doncs, *jo m'he confessat* i no *jo m'ha confessat.*

10. Generalitze les formes *u* i *un* que alternen en el text amb la forma *uno,* excepte en els casos que això suposa alteració mètrica o de rima en la poesia, en què mantinc aquesta darrera: *que quan uno te caguera.*

11. Corregesc la confussió que es dóna en algun cas entre les formes del masculí i del femení plural de l'article determinant (*els* i *les,* respectivament), sempre que això no repercutesca en el còmput sil·làbic en la poesia.

12. Corregesc, així mateix, les confusions en la utilització de les formes àtones del pronom personal de 3a. persona; així, escric *els [=a elles] pugen a cavall* (i no *les pugen a cavall*), *si li peguen [a ella]* (i no *si la peguen*), *els lliguen les mans* (i no *les lliguen les mans*)...

13. Respecte les formes *este* i *eixe* del demostratiu, que són les que ofereix sistemàticament l'original, convençut que, de no fer-ho així, el text perdria bona part del peculiar sabor que el caracteritza, alhora que palesaria una artificiositat difícilment acceptable.

14. Respecte escrupulosament la sintaxi, fins i tot us en els casos en què s'hi dóna una vacil·lació entre un ús més normatiu i un altre de menys; així, per exemple, mantinc l'alternança *a fi que/a fi de que,* amb què es presenta el nexe hipotàctic final.

15. De la mateixa manera opere amb el lèxic, que presente absolutament inalterat, malgrat els casos d'alternança (*entonces/lladoncs/llavors; així/aixina...*) que haguessen pogut justificar la generalització de l'opció més normativa.

16. Corregesc errades evidents involuntàries; transcric, doncs, *a cascú se li donen* (i no *a cascú se le donen*), *als quals* (i no *al quals*), *els jóvens* (i no *el jóvens*)...

17. Per últim:

a) Use la cursiva en els casos en què l'original empra el subratllat —diversos metallenguatges—, amb mínimes correccions per excés o per defecte, excepció feta de l'estil directe, per al qual he optat per les cometes o per les ratlles de diàleg, segons resultés més precís i funcional. Això significa que no he emprat la cursiva per als castellanismes, tret de quan la utilització d'aquests és conscient per part de l'autor, que, en aquests casos, ja ens proporciona el subratllat corresponent.
b) He afegit [*sic*] a les notes en què, sense cap mena d'explicació coherent, l'autor barreja valencià i castellà.
c) Entre parèntesis quadrats he escrit els pocs epígrafs i indicacions que he cregut oportú d'incorporar-hi.
d) He reordenat de forma adequada les entrades dels JOCS i els materials poètics recollits sota els epígrafs COBLES, ESTRIVILLS I SEGUIRILLES i CASTELLANES, segons el criteri alfabètic que, segons es desprén de l'original, pretenia l'autor.
e) He respectat les notes de l'autor, sense introduir-hi cap mena de modificació, fins i tot en els casos en què aquestes sostenen afirmacions dubdoses, falses o discutibles.
f) He incorporat a l'aparat de notes a peu de plana algunes anotacions que l'original presenta incorporades al text principal.

JOCS

JOCS

ADUANA

A l'aduana juguen en los dies de festes de Nadal quan en una casa es reuñixen els jóvens, tant de vesprada com despuix de sopar.

ALÇA SAPET
(Tàrbena)

Joc de xiques. S'allarguen dos en terra damunt d'una manta panxa per avall i capiculades, o siga, els peus de l'una al cap de l'altra. Altres dos xiques es fiquen a cascuna banda d'aquelles, també sentades en terra i amb les cames damunt l'esquena; enjunten els peus i, despuis, s'agarren les mans elles per fer força, i, quan ja estan arreglades, diuen a les de baix: «Alça sapet». Estes fan forçades per alçar-se i, si ho logren, es muda el joc parant baix les que estaven dalt, seguint el joc fins a cansar-se.

ALÇA SAPO

Joc de primavera.
Juguen tres xics. El qui para es fica agenollat damunt terra; els al-

tres dos s'assenten en terra i li fiquen a aquell les cames damunt l'esquena. Cascú d'ells agarra amb les mans les puntes dels peus del d'enfront, i, quan estan ben agarrats, fent força per avall, li diuen al de baix: «Alça sapo»; este fa força per alçarse i, a lo millor, si té bona força, a la forçada que fa cauen els tres bon bac en terra.

ALTO

Joc de pilota.

ALLO[1]

Jugat a l'hora de migjorn. Consistix en pegar-se pilotades amb una pilota, començant el primer que la té, qui la tira a pegar-li al de més prop, però sempre que este estiguera enmig lo carrer o plaça. Seguix tirant el qui, de seguit, pot agarrar-la, etc. Si es refugien al banquet de les portes del carrer, no se'ls pot tirar a estos.

AMOR (A)

Joc de cartes. Juguen dos o tres, o els qui vulguen. Es baralla i alça. Al mà se li donen cinc cartes i als demés quatre. Donades ja, tira el mà una carta, que l'arreplega qui està baix d'ell; ne tira este altra, la qual és arreplegada per qui li seguix, i aixina successivament fins que un d'ells reunixca quatre cartes d'un mateix color i coll, o *palo*. Este diu: «Quatre cartes d'un color i l'altra per a demà». Este guanya lo que es juga, que sol esser una *punyadeta* que ell pega a tots els demés qui juguen. Si el mà reunix les quatre cartes del mateix color i coll, diu lo mateix: «Quatre cartes d'un color, etc.», i es torna a donar.

---

[1] És el que en València diuen *D'ahí, d'ahí, teuladí.*

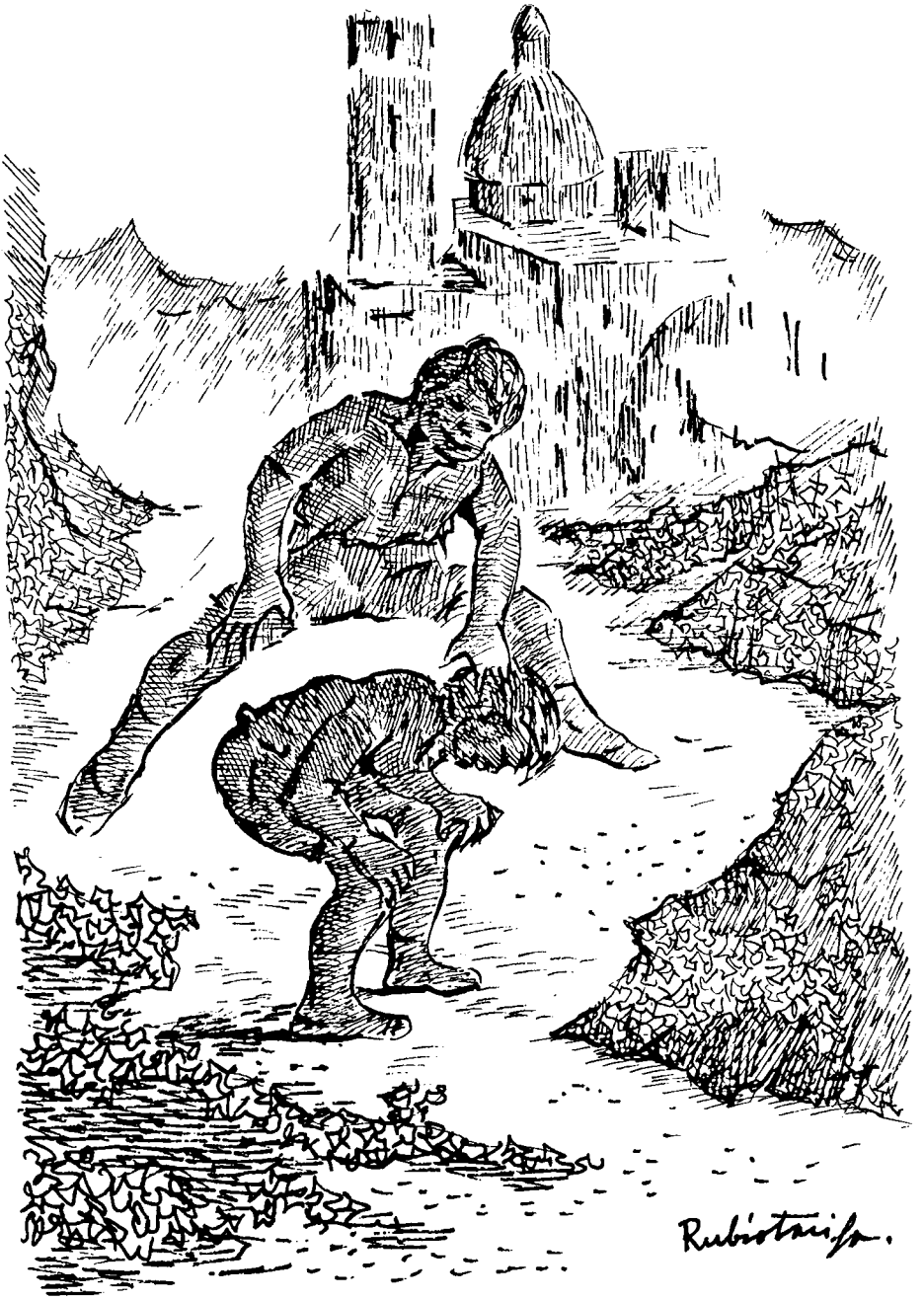
Rubiotaifa.

ANELLA

En la vesprada del dia de sant Antoni de gener posaven una corda, per mig de la qual passaven una anella, lligada per un cap als ferros del darrer balcó de la casa Ajuntament, devers lo carrer Major, i per l'altre cap es lligava al balcó de la casa d'enfront, a mà esquerra de dit carrer. Els fadrins o casats que volien provar la seua destresa corrien a cavall de matxos o ases, amb una canya en la mà, i havien d'enfilar l'anella, que, si l'enfilaven, rebien un pollastre en premi, que donava l'Ajuntament.

Es jugava denans l'any 1885.

ARRIMAR

En este joc prenen part quatre, cinc, o més xics. Fan amb un algepsotet les ratlles d'un quadrat a la vora d'una paret, la qual és una de les vores del quadrat. Tiren una monedeta dins i el que més l'*arrima* a la paret és el primer, i així successivament. El primer agarra totes les *perres* i les tira a les altes, juntes, per a fer *cares;* per les que no fan *cara* tira el segon, i així fins que resten *perres.* Quan finixen, tornen a començar el joc i van seguint-ho fins que uns o altres resten nets.

És joc de xiquets.

AVA[2]

Joc de xics per la Quaresma.

Primerament tiren sort, o diuen pedreta,[3] per a vore qui *para,* que són la mitat dels jugadors. Als que toca *parar* paren, situats doblat lo cos, enganxats de les mans a una reixa el primer, el segon a la cintura d'este, el tercer també a la d'este, etc. Els altres boten, botant el primer lo més avant que puga a l'objecte de deixar lloc als demés; el segon bota el lloc que resta, i així van seguint, dient cascú d'ells al pujar: «¡Ava, quan el meu burro parava, jo li muntava!». I s'aguanta damunt lo temps que vol. Com els que paren veuen que si els de damunt estan ben

situats no han de caure, diuen: «¡Ava!» (sol dir-ho el que està darrere tots, que aguanta quasi tot lo pes), i el que està damunt davalla, i repetixen el joc fins que toquen terra els que pugen. Quan el qui para s'escagaixa diuen que és *falta de matxo*.

Paregut a l'*ava* és un joc bilingüe, entre xiques, que juguen a Callosa.[4] Una d'elles s'assenta i fa de *mare;* altra *para* posant lo cap damunt les palmes de les mans d'aquella, la qual apoia estes girades dalt dels genolls per a què la paradora no veja a la tercera, qui li puja a cavall. La que està ajupida diu a la que du a cavall: «*¿Dónde estás?*» Esta respon: «En Teulica». Pregunta: «¿Què menges?» Respon: «Pa i *sardinica*». P.: «*¿Qué bebes?*» R.: «Aigua de la mar». I ara respon la que para: «Torna't a afonar» o «Torna, torna a *su lugar*», i comença a fer quants moviments pot per a tirar-la en terra i, en quan toca terra, paga.

BAISQUE

Joc de xiquets en lo qual ne juguen sis. Fiquen en terra, i a distància de tres o quatre passes una de l'altra, quatre pedretes que facen creu i una al mig. En la de dalt es situa un xiquet i a la del mig un altre; a la de baix es posen quatre xiquets, qui són dos del de dalt i dos del d'enmig. El d'enmig tira la pilota al qui està dalt; este la juga cap avall i, si la tornen els dos d'ell, és *baisque* i aquell guanya, però, si la juguen els dos del d'enmig, és *baisque* d'este. Es juguen lo que volen i han convingut.

Pareix que fon introduït este joc a Callosa per l'any 1933.

En València també el juguen.

---

[2] *Ava* és afèresi de *fava,* per la qual paraula, en altres bandes, comença el diàleg entre el qui bota i el qui para:

—Fava, munta i calla.

—¿I si caic?

—Rebenta com una cigala.

[3] Per a dir *pedreta* se n'agarra una en la mà i es tanquen les dos mans ficant-les darrere la cintura per a què no vegen si barata de mà la pedreta, si és que la vol baratar o fer com qui la barata. Despuix trau els dos punys i els dirigix al qui té més prop. Este li'n toca un i aquell, seguidament, obri les mans: si ha tocat la que té la pedra, la pren ell i fa lo mateix amb un altre, i així van seguint. El darrer qui resta amb la pedra és el qui paga o *pagador.*

[4] Dec la notícia a mossèn Diego Ciudad Bardisa, de què també el juguen les xiques d'Altea.

BARCA (La)

Joc que en Tàrbena juguen xics i xiques en les eres per Pasqua. Els qui juguen, lo mateix vint, que trenta, que quaranta, s'agarren de la mà i es fiquen al mig de l'era en filera. Al cap d'ella es posen dos i vénen devers els altres per agarrar-ne altres dos que els substituïxquen. Els qui estan al mig, a l'acostar-se àquells, comencen a menejar-se i a dir «barca, barca» per evitar que n'agarren cap, i van reculant devers un costat, però sempre sense soltar-se. Quan n'agarren dos, se solten i els peguen a estos fins que arriben al cap de l'era ocupant el lloc dels primers.

BARRETINA
(En Tàrbena)

Joc de xiques, i juguen les qui volen. Es fiquen en filera cara a la paret o en rogle, i, doblada l'esquena, apoien les mans a un sac ple, cabàs, etc., per lo qual és el joc o dins casa o al riu-rau. Altres tantes com les qui han parat els pugen a cavall a estes, bé enxancamallades, bé de costat, i, quan totes estan cavalcant, la del cap tira un davantal, mocador o lo que tinga a mà a la de la vora, dient al tirar-ho: «Barretina, si et cau, et lleva un tros d'espina». Aquella l'agarra i el tira a l'altra de la vora, així successivament. Si lo que tiren cau a terra, muden totes posant-se les de baix damunt i comença el joc altra vegada fins que es cansen.

BOTAR AMB CANYA

Este joc l'introduiren els militars que per l'any 1880 vingueren a Callosa a formar el quadre, i el jugaven per la vesprada del primer dia de Pasqua en un lloc espaiós com l'era de la Creu o altres. Els que jugaven feen roda i, enmig lo rogle, es situava u amb una canya larga en la mà que anava girant al nivell de les cames d'aquells, los quals, per no esser tocats, les alçaven, i pareixia com un teler pujant i abaixant-les. El qui era tocat passava al mig del rogle, parant ell amb la canya en les mans.

Encara es veu a xiquets jugar a açò.

BOTAR AMB CORDA

Joc de xiquets per primavera. És de dos maneres: o bé una xica a soles s'entreté en botar amb la corda que sosté en cascuna mà i bota, o bé una xica l'aguanta per un cap i l'altra per l'opost, i és quan juguen vàries, que van botant per lo seu orde i la que toca la corda al botar paga.

BOTIFARRETA

A una corda que enjunten per los dos caps s'agarren tots els jugadors, que han d'estar drets i fan rogle. U d'ells es fica enmig i, emb la mà o amb altre objecte, ha de tocar a qualsevol del rogle, qui, per lo tant, paga i muda son lloc per l'altre.

BÒTIL o BUMBOT

Joc de xiquets al terminar l'estiu. Prenen una ametla grossa, que es diu bòtil, i fregant-la amb una rajola pewr la part de la punta es forada i se li passa un fil. Dins d'un rogle que fan fiquen una altra ametla, que han de traure pegant-li voltes i sense parar de rodar el bòtil i sense tocar la terra, que, si en toca, perd i passa a jugar-lo altre que fa lo mateix per a traure del rogle l'ametla; si la trau, la guanya.

Altre joc és, en terra i en filera, plantar les ametles a certa distància de la ratlla que han fet i, amb el bòtil, tiren per tombar-les i guanyen les que trauen.

BOUS AMB SAMARRETA

Jugaven despuix de les festes de Callosa, a imitació dels bous que feen en lo poble. Un dels xics, voluntàriament, fea de bou, i agarrava en cada mà una canya, procurant que no tinguera punta, i amb ella furgava a dreta i esquerra als demés que jugaven. Tenien un punt senyalat

per barrera i, quan en ell es situaven, no podia furgar-los el bou ni ells pegar-li a este, lo qual només podia fer-se fora. Li pegaven amb una samarreta feta del mocador, com a trena i nugat amb un fil, o bé amb la corretja. El joc seguia perquè n'havia qui ficava una pedra dins la samarreta i espatlava el bou al pegar-li, o bé li pegaven amb l'hebilla de la corretja i aquell, al sentir-se espatlat, tirava furgades amb coratge.

BOTXÍ o MERDA DE GAT

Joc d'hivern i de xics. En este joc es lleva les dos espardenyes u dels jugadors, i sis o set xics, o també xavals, s'assenten fent rogle. El qui s'ha llevat les espardenyes agarra estes per les vetes i les reballa a les altes, i, al caure en terra, si les dos cauen sola per amunt, diuen tots els del rogle: «¡Botxí!», i li peguen punyades fins que pose les dos espardenyes cara per amunt. Passen (pel motiu d'haver fet aquell *botxí*) les espardenyes a un altre, el qual també les reballa a les altes, i, si cauen una cara i l'altra sola per amunt, diuen tots els del rogle: «¡Merda de gat!»; i aquell, entonces, amb les mans pega als demés fins que li giren la que ha caigut sola per amunt. Finalment, si cauen les dos cara per amunt, diuen tots amb les mans alçades per a pegar: «¡Rei!», però no peguen; i van seguint tirant fins que es cansen.

BRISCA

Joc de naips o cartes.

Abans jugaven els llauradors, i dien *fer un coto*. S'ajuntaven dos o sis d'ells, encara que lo corrent eren quatre per esser dos a dos, en la casa d'u d'ells. A cascun se li donen tres cartes, essent triumfo la que resta davall de totes, i, per cascuna que es juga, se'n pren una altra fins que el muntó d'elles s'acabe, guanyant el que fa més punts. L'as ne val 11, el tres 10, lo rei 4, lo cavall 3 i la sota 2. És major qualsevol triumfo a les demés cartes dels altres colls, puix les altres cartes no tenen valor. Per a guanyar s'han de fer més de 60 tantos i no es canta res.

BRUMIDOR

El fan d'una bala de plom ben xafada, fent-li dos forats al mig d'ella per los quals passen un fil de palomar; nugaven el cap solit i li pe-

Rubrotaru

guen unes voltes per *encendre-lo* fins fer-lo brumir; i quan està ben brumit, li l'acosten al cap d'un xic, i a vegades tant l'acosten que li fan saltar la pell del cap. Algun individu de mala índol solia dentar la xapa, amb lo qual causava ferida; però açò està prohibit en este joc.

BUMBOT

Joc d'hivern.

Joc de fadrins, que no se juga des de l'any 1900. Han d'esser jugadors situats en filera. El que està enmig, amb la gorra posada, fa el bumbot i es fica les dos mans davant la cara conduint el roïdo, i acosta el cap d'ell al dels altres com qui va a pegar una *bumbotada,* o la pega, la qual ha de parar l'agredit posant-se davant la seua cara la mà, i es torna per a pegar-li manotada al bumbot i llevar-li la gorra; este ha d'acatxar lo cap o alçar el cos per a què no i la lleven, perquè si li la lleven perd el joc.

BURRO

Este joc de cartes era abans molt usat, constituint l'entreteniment de les dones per les festes de Nadal fins als Reixos, com ho diu la cançó d'aguinaldos:

Ja ve Nadal,
fa el dia curtet,
les dones s'enfunden
jugant al burret.

Hui no n'hi han tantes aficionades a jugar. Se'n donen tres cartes a cascun dels jugadors, essent trumfo la que resta damunt despuis de repartides. Guanya qui fa més bases. Pot deixar de jugar qui no tinga joc. No pot dir-se les trampes que fan, que són moltes. És joc que poden jugar tres, cinc, sis o set persones, o més.

«CABALLITO» A L'ARBRE

Joc d'hivern. Juguen deu, quinze o més xics en la plaça del Convent o en altre punt on hi hagen arbres. Tiren pedreta per vore qui paga, i senyalen un arbre per a pujar a ell o per aguantar-se; així, si són quinze jugadors, senyalen deu arbres o més, però estos han de ser manco que xiquets juguen. El qui paga es situa junt a la soca d'un arbre senyalat, i, quan els demés diuen: «Vali», aquell els acaça per agarrarne u; estos, quan es veuen apurats, es tren a agarrar-se a l'arbre i pugen per la soca a fi de que els peus no toquen terra; i, si el qui els acaça veu que estan en mala postura, procura esperar que els peus d'algú toquen terra, i, entonces, agarra a este o bé l'agarra mentre s'aguanta, i, només li toquen els peus a terra, com el té agarrat ja, paga. Els demés qui juguen procuren pegar-li al qui paga i torbar-lo quan acaça, a fi de que este estiga indecís per quin agarrar, i a vegades no n'agarra cap, continuant el joc fins que n'agarra u i tornen a començar-lo.

CAGONA o MORRONGA

Joc de xiquets.

Donen una carta a cascun que juga i totes les cartes si són els jugadors quatre o sis. De les quatre sotes se'n retira una: la d'oros és la *cagona.* Cascun jugador emparella les cartes iguals que té i les tira al muntó. Les restants van donant-se-les un a l'altre i les que emparellen les tiren al muntó, i la darrera que resta, com no té parella és la *cagona,* perquè la sota està amagada. El qui té la baralla li demana al que ha pagat quina carta vol; este ne diu una i se li dóna, i no essent la que ha demanat o, per exemple, ha eixit lo cavall de basto, diuen: «Cavall, cavall, penyes amunt, penyes avall. ¡Bastonàa!». Si el cavall eixit és d'oro, diuen: «Cavall, cavall, penyes amunt, penyes avall. ¡Ripilindinc!», i li estiren el monyo o l'orella. Si l'eixit és el cavall d'espases, diuen: «Cavall, cavall, penyes amunt, penyes avall. ¡Espasàa!». I si ix el de copes diuen: «Cavall, cavall, penyes amunt, penyes avall. ¡Bona donaa!».

Si ix la sota d'oro, diuen: «Sota, sota, beu vi i trenca la bóta. ¡Ripilindinc!» Si la de bastos, diuen: «Sota, sota, beu el vi i trenca la bota.

¡Bastonàa!». Si la s'espases, diuen lo mateix, arrematant: «¡Espasàa!». I, si la de copes, igual, acabant: «Bona dona!».

Quan els ix rei d'oro, diuen: «Rei, rei, vestit de budell, la calça cagada i el sombrero vell. ¡Repilindinc!»; si el de bastos, lo mateix i «¡Bastonàa!»; si el d'espases, igual i «¡Espasàa!»; i del de copes diuen altre tant finint: «Bona dona!».

A les altres cartes diuen, sense fer romanç: a l'oro «¡repilindinc!»; al basto, «¡bastonàa!»; espases, «¡espasàa!»; i copes, «¡bona dona!».

Quan acaba el joc, tornen a començar fins que es cansen de jugar.

CALFAESQUENA

Este joc és d'hivern i el juguen tant els xics com les xiques. No n'hi ha número determinat de jugadors i, així, poden jugar quants volen, i quants més siguen millor. Trauen sort amb pedreta i el que paga resta fora; els demés arrimen l'esquena a la paret. Estos ixen, quan ho creuen oportú, per pegar-li al que para, dient: «Amaga l'esquena que demà és dia de faena». Aquell es defén a punyades que ha de pegar amb la mà dreta i a l'esquena, que no val pegar a altra part. Quan un rebeix una punyada en l'esquena, paga.

CALFALLÓ

Joc de pilota.

CALFAMANS (A)

Joc que consistix en ficar damunt lo genoll del qui para sentat les mans dels qui juguen, una damunt l'altra, no posant mai juntes les d'u mateix. Quan ja estan ficats així, el qui la té davall de tots la trau i pega fort amb ella damunt de les dels altres. És joc d'hivern per calfar-se.

CANET

És un joc de cartes usat per la gent de la Serreta (carrer Nou per amunt). Hui encara el juguen els xiquets per lo carrer. En Callosa es jugava molt per l'any 1865.

En lo passat segle, com els qui jugaven eren pobres, el qui donava, o *banquer,* començava amb ametles o pinyols d'albercoc. Despuis ja jugaven amb menuts.

Barallen les cartes, s'alça i es trau una carta que és del qui dóna. Segueix traent per baix i els apunts posen a estes cartes. Si havia cartes diferents i la del banquer eixia, este pagava a tots; emperò, si la carta que eixia era igual a la dels apunts, estos perdien a mesura que anaven eixint.

El joc finix quan ix la carta del banquer, i es comença altra partida. És un joc paregut al de la *carteta,* usat a l'horta de València.[5]

CANONET, CANUT o CALITX

Generalment jugat per fadrinets.

Posen empinat un canut de canya d'uns sis dits d'altària i, damunt d'ell, els menuts dels jugadors. Tiren amb una *gossa gran* o una *gosseta,* segons el cabdalet que tenen. Guanya qui tomba el calitx i acosta més als diners, que, si estan desparramats, són del calitx els que s'acosten més a este, i els que s'acosten més a la *gossa* són d'esta, o siga del que l'ha tirada. Per averiguar-ho prenen mides amb una canyeta, donant açò lloc a discussions molt fortes.

CANTERELLA

És joc dels dies de Pasqua, despuis d'haver menjat la *mona,* i té lloc generalment a les eres.

Es situen a distància fadrins i fadrines ocupant el rogle de l'era, i u a l'altre van tirant-se una canterella que este ha d'empomar, i tira al qui li

---

[5] Notícies que dec a mossèn Francesc Bernabeu Seguí, rector d'Alcàsser, fill de Callosa, qui conegué aquell temps.

seguix fins pegar la volta al rogle, o la canterella cau en terra i es trenca per distracció o poca destresa d'algú d'ells o d'elles, i eixe paga.

Fa alguns anys que no juguen.

CAPARITO

Joc de xics en hivern, en lo qual juguen sis o huit d'aquells.

Primer que tot diuen *pedra,* i el darrer és el que para. És preferit el més llest i que sàpia bé tot lo joc per a botar en primer lloc.

El que para, ficat doblat d'esquena, apoia els colzes als genolls, de modo que els demés puguen botar apoiant les mans damunt l'esquena d'ell, passant aquells les cames una per davant lo cap i l'altra per darrere el cul del *parador.* Són faltes tocar al *parador* en qualsevol part salv el cap, perquè este és de *suro;* sols es poden apoiar les mans a l'esquena d'aquell. El que comet *falta* té pena de parar de seguit.

El joc comença botant el primer, qui diu: «A la una, la pruna», i bota per damunt del *parador.* D'eixa mateixa manera boten tots els demés que van ficant-se per lo mateix orde per a fer el segon bot. Comença este el primer dient: «A les dos, la coç», i al botar té que pegar-li una patada a l'anca del *parador,* que és *la coç,* els demés fan lo mateix i van guardant l'orde d'ells. Tornen a botar, dient el primer: «A les tres, el tio tort d'Andrés», i aixina els demés. Van seguint i dient successivament el primer i els demés: «A les quatre, les muletes a batre»; «A les cinc, ripilindinc»; «A les sis, pa de panís»; «A las *siete,* carregar *mi haquete*»...I al botar van deixant damunt l'esquena del *parador* una cosa, com mocador, corretja, etc. Si al deixar-la cau en terra o ne tira alguna de les ja posades el que bota, ho paga parant ell i, de seguit, s'ha de posar a parar sens que per això deixe de continuar el joc començat. «A les huit, tronxo i melic»; o bé «A *las ocho,* melic i tronxo», i van botant. «*A las nueve, saco la pierna y bebe*»: és quan trauen la prenda que han deixat, i per això boten a la inversa, ço és, bota primer el darrer, perquè lo que ell ha ficat està damunt de tot. Quan ho trauen, li peguen una *patada* al *parador,* i qui no ho fa aixina cau en falta que paga parant de seguit ell. Tornen a botar per lo primer orde, dient: «*A las 'dies',* altra més forta que la d'adés», i li descarreguen quan boten una patada més forta al *parador.* «A les onze, Perico va de bronze»; «*A las 'dose', ja se fue*»; *A las 'trese', ya nos 'parese'*». Despuis de dir açò, seguixen botant, però sense nomenar número i, senyalant un punt distant, van dient:

Allà baix havia un home
qui fea foc de canya,
que era el tio Quico Manya,
qui rostia la castanya.
Allà baix havia un monte,
a aquell monte un pi,
a aquell pi una rama,
a aquella rama un niu,
a aquell niu tres ous,
blanc, colorat i el d'enmig esclafat.

I a este bot peguen culada damunt l'esquena del *parador,* lo qual sol caure a terra; però, a vegades, aquell s'aparta un poc i qui pega el bac és el que bota. Despuis el *parador* s'aparta d'on està com unes cent passes de xiquet, i els botadors arranquen cantant com si cantara el pollastre: «Qui-qui-ri-mona»; i quan arriben al *parador* boten»: «De la santa canya-mona»; i fan lo mateix, seguint: «*Cuando me vengas a pillar*», i altre bot; el darrer és: «*Ya no me pillarás*». Bota i, acabat de botar, arranca a córrer fins a on estava abans. El *parador* resta parant fins que bote el darrer: té en la mà l'espardenya que s'ha llevat, i li tira a aquell espardenyada, i, si li pega, li tocarà pagar, que, si no, seguirà parant el mateix *parador* si comencen nou joc, o deixen de jugar.[6]

CAPARITO CURT o TOTA

També és joc de xavals i d'hivern. És una variant de l'anterior.

Es comença per pendre pedra els qui juguen. Fan una ratlla en terra o bé un cavallonet, i aquell qui paga es fica, tenint dita senyal enmig, les cames obertes i, doblada l'esquena, apoia als genolls els colzes, procurant amagar el cap tot lo més que puga, perquè en este joc es diu que el cap *és de suro,* ço és, que si li peguen un colp no és *falta,* però, si li peguen en altra banda del cos, és *falta* que es paga parant.

Ix el primer qui bota, el qual, per al bot, es pren tot lo lloc que vol, i diu: «Tota» lo qual vol dir que d'un bot ha de saltar d'on està, per damunt del *parador,* apoiant les mans només a l'esquena d'este, i ha de botar net, sens tocar-lo d'altra manera. Seguixen botant per l'orde de la

[6] Referit per Batiste Blanquer, alias *Cadernero.*

pedra que han anat prenent, i, quan tots han botat, el *parador* es desplaça un pam o dos més allí a fi de que siga difícil botar la *tota,* o siga, un bot des del cavallonet de terra o ratlla, sense tocar-lo, i només tocant amb les mans al *parador.*

Quan han botat tots, torna a situar-se el *parador* més lluny, a fi de que siga més costós botar net, i ara ve el passar-se uns als altres; per exemple, quan el primer no pot botar la *tota* per esser llarg l'espai i tindre por de pagar, bota dient: «Mitja» o «Brinco». *Mitja* equival a una passa seguida d'un bot per a saltar al *parador.* Seguix el segon, que, si ho bota tot, es fica davant de l'altre i resta en primer lloc, i així successivament.

Quan el *parador* s'allarga un espai més, comencen a botar posant-se davant el que manco *mitges* bote, o menys *brincos* bote, que a açò equival botar amb los dos peus junts.

Este joc no s'acaba mai, perquè el *parador* se'n torna devers el cavallonet per vore si d'eixa manera conseguix que els botadors xafen o toquen aquell, perquè així peguen.

CAPARITO LLARG o «VOLANTE»

Es juga també a l'hivern i és una variant dels referits denans.

Un para enmig lo carrer, un altre bota; aquell va corrent-se de lloc, avançant una passa; es torna a botar parant qui havia botat abans, i així successivament. Ve a esser com una cadena sense fi. Recorren tots los carrers del poble d'eixa manera.

CARREGUETA DE PEBRE

Joc de xiquets a l'hivern.

Un fa de *mare,* el qual s'assenta i sobre les seues cuixes posa les dos mans de manera que les palmes estiguen a la vista i creuant uns dits amb els altres; damunt les palmes ha de ficar la cara el que para, lo qual es situa doblant l'esquena, restant aixina amb els ulls tapats.

El qui fa de *mare* crida per senyes a u dels altres que juguen, los quals es posen a certa distància; aquell va i puja a cavall al *parador;* la *mare* li pregunta a este: «Carregueta de pebre, ¿a qui tens damunt?»

Respon: «A *Centet*» o «a *Saoret*», etc.; i si ho endevina dient el nom del qui té damunt, este paga i es posa en lloc d'aquell. Si no ho encerta, la *mare* crida a *Centet* o al nomenat; este acudix i s'enganxa damunt lo parador, dient la mare: «*Centet,* bota», i torna a preguntar: «Carregueta de pebre, ¿a qui tens damunt? Respon: «*Baistet*» I si tampoc és este el que té damunt, la *mare* el crida dient: « *Baistet,* ¡munta!», i este es fica a cavall; i aixina seguix preguntant i cridant i pujant-li, fins que el *parador* adivina el nom del primer qui li ha pujat a cavall. A vegades el *parador* ne porta tants a cavall que s'escagaixa i cau. Poden seguir començant el joc de nou. No es juga des de l'any de 1918.

CASTELLETS D'AMETLA

Jox de xiquets en lo temps de la collita de l'ametla. Ne posen tres de base i una damunt a la qual diuen *castellet.* Fan una ratlla convencional, i amb una tella feta d'un tros de test o de teula, d'uns sis centímetros d'ampla, tiren a arrimar a aquella ratlla per a l'orde que han de guardar. El qui més arrima és mà. Els castellets es planten en terra en filera i tiren per l'orde d'arrimar; quants castellets tomba el que tira són d'ell. Els demés seguixen tirant i, si han tirat tots sense tombar castellet, tornen a tirar des del punt on ha restat la tella, no de la ratlla, per lo mateix orde.

CATARROJA o LLUNETA

Joc de xics en les nits de lluna de l'hivern. Es fan dos grupos, de la mateixa força els dos, i nomenen qui faça de cap de quadrilla. Els d'un grupo s'amaguen on els ha manat el seu cap i els que resten van cantant: «La lluna és posta/ el sol ja ix/ ja n'hi ha una, una, una»...I aixina fins a tres vegades, mudant el final: «Dos, dos, dos»; «Tres, tres, tres».

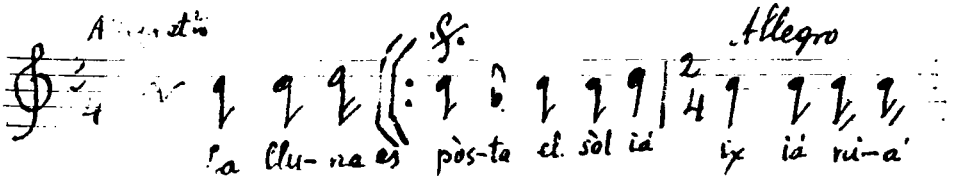

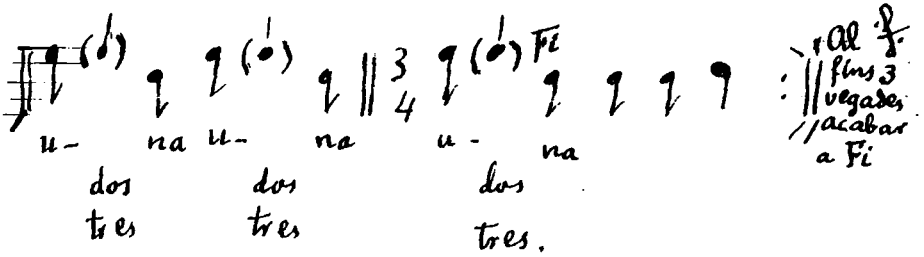

Ixen els dos caps de quadrilla i diu un a l'altre: «¿Me dónes, me dónes a...(nomena un punt o siti)?» I aixina van dient i nomenant punts fins que van aproximant-se a on estan els amagats, i entonces diuen xillant: «¡Catarroja al clot de Celestino!» (o a on siga); se'n van corrent a eixe punt i el toquen, i despuis se'n tornen per arreplegar als atrassats, als quals agarren i porten al bè fins el punt de partida.

CAU

Joc de cartes. Juguen quatre. Es baralla, s'alça i es donen tres cartes a cascun jugador i es deixen quatre cartes destapades damunt la taula. Començant pel que és mà, van plegant una d'eixes cartes que siga igual a la que tinga el que la pren; si no ne té, tira una de les seues damunt la taula per a fer joc. El que el seguix, si ne té una igual a la que ha tirat aquell, la posa damunt i fa *cau*. Si el que el seguix ne té altra igual, la tira damunt i fa *recau*. Si el que seguix a este ne té altra igual, la tira també damunt i fa *sant Vicent*. I es paguen les pedres que corresponen, que són: *cau,* una; *recau,* tres; i *sant Vicent,* sis. Si un té dos cartes del mateix coll o *palo,* es diu *ronda,* i, si un altre jugador té *ronda* també, és quan enviden demanant una, dos o tres cartes. Juguen a dos *cames,* i una *cama* són trenta *pedres;* si tenen quinze *pedres,* es pot entrar en *mitja cama.*

Este és el *cau* pròpiament dit. Ademés n'hi ha el *cau robat* i el *de Benissa.*

CAVALLÓ RENGLÓ

Joc de xics en tot temps. Juguen quatre. Fan un cavallonet de pedretes, perquè el qui para sempre pare al mateix punt. Donen pedreta i

ne para el qui li toca, ficant-se doblat d'esquena i de través al mig del cavallonet. Els altres tres qui juguen se'n van a una distància de quatre o cinc passes d'aquell i es fiquen en renglera, i el del mig agarra del muscle als dos, i, agarrats el tres, arranquen a correr devers el qui para i, quan són arribats a ell, li bota el d'enmig per damunt i els dels costats passen per la vora d'aquell; si al botar el toca, para el botador, i, si no el toca, u dels altres fa la mateixa operació ficant-se enmig i botant, i despuis l'altre, fins que el toquen, en lo qual cas para qui el toca. Si no el toquen al que para, torna a començar el primer la mateixa operació.

CINQUETES (A)

Joc de xiquetes per la Quaresma i en primavera. Quasi totes, per no dir totes, han jugat, i no se juga des de l'any 1915.

Feen cinc boletes d'un algepsotet, raspant-lo fins que els eixien redonetes, i jugaven amb estes boletes o bé amb pinyetes de xiprer que collien dels del Calvari. Jugaven a fer quatre, o cinc, o sis, o més *ponts*. Un *pont* és jugar d'*una* fins que n'agarren les *quatre* cinquetes. Quan ne tenen un *pont* continuen a *dosa,* i aixina van seguint, com es vorà.

Dos, o tres, o més xiquetes s'assenten en terra i, amb les cinc cinquetes, una comença el joc ficant-se dos cinquetes dins la mà esquerra i altres dos en la dreta, i la quinta la pren entre els dits polze i índex d'eixa mà. Tira esta a les altes i diu: «A unetes»,[8] i, de seguit, deixa en terra les altres quatre boletes que té a les mans, procurant que al deixarles no se toquen unes amb altres, i empoma aquella. Torna a tirar i diu: «A unetes», ne plega de terra una boleta i empoma. Torna a tirar dient: «A unetes», ne plega altra i empoma. Torna a tirar i diu: «A unetes», ne plega altra i empoma. Torna a tirar i diu: «Ara ja sóc a *dosa*», i empoma. Ja té en la mà totes les boletes. Torna a tirar i diu: «A *dosa* per a dir-ne u», i, a cada costat, en terra, deixa dos boletes i empoma. Torna a tirar i diu: «Estes dos», ne plega dos i empoma. Torna a tirar i diu: «I les altres dos»; plega les dos i empoma. Torna a tirar i diu: «Ara ja sóc a *tresa*», i les deixa en terra les quatre i empoma. Torna a tirar i diu: «Estes tres»; ne plega tres i empoma. Torna a tirar i diu: «I la de més»; plega la que resta i empoma. Torna a tirar i diu: «A *tutet*»; deixa en terra les quatre i empoma. Torna a tirar i diu: «*Tuturrelleret*»; plega les quatre i empoma. Això és un *pont.*

---

[8] Altres diuen: «A una».

Seguixen ara tenint en cada mà dos cinquetes i la quinta entre els polis i índex de la dreta com abans s'ha dit. Tira esta a les altes i diu: «A *dosa* per a dir-ne dos: deixa en terra totes les cinquetes que té en la mà i empoma; torna a tirar dient: «Esta com en esta», i n'arreplega dos i empoma; torna a tirar dient: «I esta com en l'altra», i arreplega les altres dos i empoma. Torna a tirar dient: «A *tresa* per a dir-ne dos»: deixa les que té en la mà i empoma; torna a tirar dient: «Estes tres»; ne plega i empoma; torna a tirar dient: «I la de més», plega esta i empoma. Torna a tirar dient: «A *tutet*», les deixa en terra totes i empoma. Torna a tirar dient: «A *tutet* per a dir-ne tres»; arreplega les quatre boletes i empoma.

I aixina van seguint altre *pont,* i diuen «En dir-ne tres»: tira la boleta a les altes i les deixa en terra totes i empoma; torna a tirar dient: «En dir-ne tres»; ne plega una i empoma; torna a tirar dient «En dir-ne tres»: ne plega una i empoma; torna a tirar dient: «En dir-ne tres», ne plega una i empoma; torna a tirar i diu «A *dosa* per a dir-ne quatre» i empoma.

I successivament, seguint lo mateix orde, ve el *pont* que fa quatre, etc., etc., fins acabar els que han convingut.

Si la cinqueta que han d'empomar cau en terra o es toquen les que han d'estar separades, perd el joc i tira una altra.

En síntesi: cada vegada que es diu «a una» se'n plega una de terra; quan «a *dosa*», dos; quan «a *tresa*», tres; i «a *tutet*» es pleguen les quatre d'una vegada. S'han de plegar sempre amb la mà dreta, que és amb la que es tira, salvo els surdos.

Té este joc modalitats com la de jugar *a foc i manar:* és el mateix dir i tirar ja dit abans, però no s'han de juntar les cinquetes i s'han de deixar conforme es *mana,* sense tocar-se unes amb altres a l'agarrar-les, per estar encreuellades: si les toquen, *és foc* i paguen.

CLOTET

Joc de xiquets i xiquetes en la temporada dels albercocs i de les ametles.

Fan un clotet entre els matacans de les aceres, vora la paret, o bé en la terra junt a aquella. Per a eixir i guardar l'orde, tiren un pinyol o ametla[7] a una ratlla convencional, lo qual es diu arrimar, i tenen l'orde dels que més han arrimat o han acostat a eixa ratlla. I així, tira el primer

[7] També tiren amb una boleta que diuen *bieta*. Les ametles que usen són les més menudes, que a posta les trien

a entrar el pinyol o ametla al clotet, i, si cau dins, guanya i ho arreplega. Tira el segon i, successivament, els demés.

Si el pinyol no cau al clotet, van tirant fins al darrer jugador, i torna a començar el primer que, acostant-se, s'acatxa, i, alçant lo dit polze de la mà dreta, fa coveta amb los altres, i amb l'índex arrastra el pinyol per a ficar-lo al clotet, lo qual farà amb el pinyol dels demés si ell al principi ha ficat dins el seu.

Qui més juga al clotet són les passejadores de cries, perquè estan més desocupades i van juntes, i es deixen la cria en terra per a jugar.

CLOTET A L'ALL

Joc d'hivern. Ne fan quatre clots si juguen quatre, o més, segons els qui juguen —lo manco deuen esser quatre—, en terra, arrimat a la paret. Donen pedreta, i, al qui toca tirar primer, tira una pilota, des de la distància de quatre o cinc passes, a ficar-la dins d'u dels clots; però el tirador té la idea de tirar al clot d'ell. I si l'entra al clot de l'altre, este l'altre va a agarrar la pilota i, agarrada, tira pilotada a pegar als que fugen, qui, si tenen temps, s'amaguen on poden. Aquell qui li pega la pilotada paga un tant. Com es senyalen tantes pedretes, sis per exemple, si el que tira la pilotada no pega a ningú, paga ficant una pedreta al seu clot, i, quan ja tinga per eixe motiu sis pedretes dins lo seu clot, deixa de jugar ell.

COCA

Este nom hui donen els xiquets al joc de *tota* o *caparito curt,* del que ja s'ha parlat.

COLA[10]

[No l'explica.]

---

[10] En València diuen *el rei.*

CONILLETS A AMAGAR

Joc de xiquets, de nit i en tot temps de l'any. Fa de *mare* un i un altre es fica, doblant l'esquena, lo cap entre els genolls d'aquell. La *mare,* pegant-li tronets a l'esquena del *parador,* va cantant:

Conillets a amagar,
que la llebre va a caçar
per de nit i de dia,
acaçant a Maria,
acaçant a Ramon
per tot lo món.[11]

Seguit diu: «Conillets, ¿esteu ben amagades?». El *parador* fa de *llebre* i se'n va corrents a cercar els conillets. Estos fugen i, quan la mare els veu córrer, diu: «¡Conillets a la *mare*!», i estos se'n van a tocar jóc, o siga, a aquella. Si la *llebre* no n'agarra cap, torna a parar i, si n'agarra un, este para.

CONILLONS (A)
(Tàrbena)

Joc de primavera. Juguen xics i xiques mesclats. Un para i els demés li diuen:

Conillons a amagar,
que la llebre va a caçar,
de nit i de dia,
fent-li foc a l'abadia;
tin ton, pega foc al torn.

Li peguen un tro fort i el deixen, anant-se'n a amagar o escampant-se si són xics majors. Quan n'agarra un, este para.

---

[11] Variant:

Conillets a amagar,
que la llebre va a caçar,
de nit i de dia;
tocarà l'Ave Maria;
sardinera, contonera;
tim, tam, *fuera.*

Qui sap si antigament cantaven esta, la qual versió dóna Vicent de Campussà, qui naixqué per 1864.

CORDETA [DE] LA MEL

Joc de xics al fer-se fosc en l'hivern.

S'assenta un, el qual té en la mà lo cap d'una corda, i lo cap opost d'esta l'agarra un altre que està dret. Este pregunta al sentat: «¿A com va la mel?» Aquell respon: «A nou i a deu». Torna a preguntar-li: «¿I la cullereta?» Li respon: «A pesseta». Pregunta: «¿I el cullerot?» Respon: «A carxot-carxot». I van preguntant-li al sentat, que és el *parador,* i fugint per a què este no els agarre, que si n'agarra un, *para* este en son lloc.

CORETES

Jugar a coretes era propi de xics en l'hivern, i des de l'any 1910 s'ha deixat.

Es posen en dos quadrilles de quatre o sis xics o més cascuna, segons siga el número d'ells, i ne nomenen u per a què faça de cap d'ella.

Amb una ratlla senyalen el punt on s'han d'assentar els de la quadrilla i ho fan en dos fileres en terra, les cames allargades, uns davant d'altres, tocant amb los peus el de darrere l'esquena del de davant. Els que fan de cap diuen *pedreta* per esser mà; el que l'acerta és mà i pren la pedra, que es diu *coreta,* i amb les dos mans juntes i allargades, tenint dins la *coreta,* s'acosta al primer de la seua quadrilla. Este obri el si separant amb les dos mans la camisa, i aquell fa acció, entrant les seues, de deixar-li la *coreta,* o li la deixa al si i trau les mans juntes. L'altre, immediatament, s'ajunta la camisa i creua els braons. El cap va seguint fent la mateixa acció als demés de la quadrilla, els quals fan igual que el primer. L'altre cap va a la vora mirant per vore a qui deixa la *coreta,* lo qual pot endevinar per los moviments que fa aquell qui la té, perquè, com és una pedra i és a l'hivern, està gelada, i baix la camisa només tenien la pell pròpia i no altra roba, al sentir la geloreta feen alguna contracció. Quan el cap que tenia la coreta acaba, li pregunta al de l'altra quadrilla: «¿Qui té la *coreta*?» Este ha de respondre senyalant qui és el que ell pensa que la té; si ho acerta, agarra el darrer de la seua quadrilla i, ficant-lo dret davant los peus del primer que està sentat, li mana que, des d'allí, bote lo més llarg que puga; i on arriba el bot és on s'ha d'assentar este, lo qual ha d'esser en la mateixa manera i direcció que els al-

tres. Despuis pren la *coreta* i fa la mateixa acció amb els de la quadrilla. L'altre cap ha d'anar a la vora mirant per vore a qui la deixa i, quan aquell acaba, li pregunta: «¿Qui la té?» I ha de senyalar-lo. Si ho acerta, al mateix temps que pren la *coreta,* fa botar al darrer de la seua quadrilla; i, si no ho acerta, fa botar al darrer de la quadrilla que té la *coreta.* Tots estos que boten van situant-se avançant fins arribar a un cap o límit que han convingut, que és una ratlla que han fet. El de la quadrilla que arriba primerament a esta ratlla és el que ha guanyat, i, entonces, els de l'altra quadrilla tenen que portar-los al bè als d'esta fins la ratlla d'eixida, i tornen a començar lo joc.

Si les xiques juguen a *coretes,* posen la *coreta* baix lo davantal, alçant-lo la que la du i tapant mentres fica la mà. El castic d'elles és acaçar-se i pegar-se.

CORRETGETA A AMAGAR o CORDETA A AMAGAR

Joc de xics i per la primavera. Juguen els qui volen. Senyalen un punt que és jóc. Diuen pedreta i el qui li toca pren una cordeta, o corretja, o espardenya, etc., i l'amaga, o penja, o la colga on vol. Quan la té amagada diu: «Ja està». Els demés es tiren a buscar-la, i quan u és prop d'on està amagada, aquell diu: «Calent, calent, calent»; si s'aparta, li diu: «Tibiet, tibiet, tibiet»; i, si s'aparta més, li diu: «Gelat, gelat, gelat». El qui la troba la pren i amb ella es tira a pegar als altres, los quals fugen a tocar jóc i acaba este. Tornen a començar-lo i amaga la corretgeta qui l'ha trobada i fan lo mateix que s'ha dit ans.

En Tàrbena, quan està propet qui la busca, li diuen: «Foc, foc, foc»; si s'aparta un poc: «Ja s'encén, ja s'encén, ja s'encén»; si s'aparta més: «Cendra, cendra, cendra».

CUC

Joc de cartes que juguen xiquets i grandets a les nits d'hivern.

Alça u la baralla, i el qui dóna repartix a cascun jugador una carta tapada. El *mà* barata la carta que ell té amb la que té el de la seua dreta, i aixina fan els demés seguint l'orde fins arribar al qui trau; però, si al

fer la barata té un rei l'altre, no es pot baratar, i que té el rei ha de dir: «Cuc», i no la barata. El qui seguix, si vol, barata la carta amb el de la seua dreta, salvo si té *cuc*. Quan s'arriba al qui trau, descarta este la carta que té i, si supon que pot perdre amb ella per esser de valor més baix, talla la baralla alçant-la, i si la carta que trau és igual o menor o *cuc,* perd el qui l'ha treta, i si és major que les que tenen els demés, paga la inferior immediata a la d'ell. Es juguen diners que baraten amb fesols, cigrons, etc., cinc per raó de cinc cèntims, o com ho acorden.

CUL DE QUATRE
(en Tàrbena)

(No m'han sabut explicar-ho i només han dit que es jugava en temps passat.)

CUT

Joc de xiquets a l'otony i nits de lluna a l'hivern.

Juguen sis o set, o més, i per saber qui para, si no hi han voluntaris, tiren pedreta. Senyalen un punt, que és *jóc*. A este es fica el qui par, i els demés van amagant-se. Quan ja s'han amagat, u d'ells diu: «Cut», i entonces ix el qui para, que va a cercar-los, i, quan n'agarra u, este ha de parar, tornant a començar el joc.

DENC

Joc de xiquets a l'hivern. Juguen els que volen.

Es reunien a la Llotja com a punt més a propòsit, perquè sempre anaven a parar allí els xics. Tiren pedreta per vore qui paga; este s'arrima a la paret i diu: «*Denc,* una; *denc,* dos; *denc,* tres». I, de seguit, ix corrent per agarrar-ne algun dels altres que fugen. Si n'agarra u, este paga en lloc d'aquell.

ENCREUAT

Joc de xiquets en primavera i estiu.

Amb dos agulles de cap que fiquen damunt lo trespol de casa, de la Llotja o d'una acera, amb la punta del dit índex de la mà dreta espenten l'agulla a fi de que puge damunt l'altra i, si ho logren, encara que només tocara la punteta, ja *és creu,* i guanya una agulla.

Porten les agulles dins d'un canut de canya tapat amb altre també de canya, però més gran.

ESCAMPILLA

Este joc començava quan netegen o poden els arbres des de primers de novembre i durava l'hivern. Com en temps passats grans i xics portaven manteta, els aprofitava mitja per a tapar-se i mitja per a empomar l'*escampilla,* i, a mesura que aquella ha deixat d'usar-se, ha anat perdent-se el joc.

Els punts on jugaven eren els carrers amples o la plaça del Convent, *Barceloneta,* etc., perquè n'havia perill de ferir a algú d'una *escampillada,* i tingué que manar l'autoritat que solament es jugara en certs paratges per esser tantes les partides d'*escampilla.*[12]

L'*escampilla* es fa d'un bastó de tres dits de grossària i d'un pam de llargària, al qual se li fa punta per los dos caps, que es diu *pic de l'escampilla.* El mànec té uns tres pams de llargària i és per a què el jugador *pique l'escampilla.*

La madera de l'*escampilla* era de taronger o del judio de garrofer, que són llenyes dures i no baden, i per al mànec solien aprofitar el de l'aixada o ne feen altres a posta. Segons la força dels jugadors, eren els instruments, perquè els fadrins ben granats feen partides molt fortes en *Barceloneta,* que era un paratge a propòsit per a no ferir a la gent.

Jugaven a *trentins,* que eren senyals fetes amb muntonets de pedretes de deu en deu passes, en número de seixanta o setanta, o més.

Per a esser *mà* deixaven en terra el mànec, i amb l'*escampilla arrimaven,* i qui més s'acostava era *mà.* Els contraris es situaven per la filera dels *trentins* o senyals; el *mà* picava l'*escampilla;* al botar esta, li

[12] Fora de Callosa passava lo mateix. En Tàrbena dictà l'alcalde una providència, fetxa 17 de gener de 1855, que diu: «*Visto el abuso punible de algunos jóvenes de jugar al juego llamado "escampilla" dentro del pueblo, lo cual puede producir perjuicios, publíquese bando para que no lo efectúen dentro de la población, bajo la multa de* (no la diu)».

pegava manegada devers aquells, que es tiraven a empomar-la amb la manteta, brusa, jaqueta o les mans: la qüestió és empomar-la. Empomada, la portaven devers el jóc, i, cas de caure en terra abans de tocar jóc, en lo punt on caïa tornava el *mà* a picar-la, fins guanyar el joc passant *trentins;* si l'empomaven l'*escampilla,* perdia i picaven els altres, al qual efecte passaven al lloc d'estos els que havien segut *mà.*

El *mà* tenia el dret de picar l'*escampilla* tres vegades i, si al picar-la no botava aquella, o no la fea passar del primer *trentí,* dien que era *cagat,* i un altre passava a picar-la.

El joc era un a un, dos a dos, tres a tres. Si, per exemple, jugaven tres a tres, senyalaven la distància posant els *trentins,* per arribar a ella l'*escampilla;* aquells traïen u darrere l'altre. Ficats enfront els contraris reduïen el joc a empomar l'*escampilla* no deixant-la arribar al cap, i qui l'empomava devia dur-la fins el jóc sense que li caiga en terra, que, si cau, allí torna a picar-la el *mà* com s'ha dit.

Com apostaven diners, s'atravessaven deu o dotze pessetes, que era molt en aquell temps, i en alguna partida s'atravessaren ¡cent pessetes!

ESPARDENYA A AMAGAR

Joc de xics a l'hivern, i juguen els qui volen. S'assenten cul en terra fent rogle. U d'ells ha d'anar corrent per darrere d'aquells voltant amb una espardenya en la mà i, quan li pareix, la deixa darrere d'u dels sentats. Si este es dóna compte, agarra l'espardenya quan l'altre va a passar i, alçant-se, va darrere d'ell acaçant-lo i pegant-li espardenyades, si pot, fins que cobrixca el lloc del qui s'ha alçat. Si el qui li la posen darrere no es dóna compte de que li l'han deixada, quan arriba a ell el qui volta, la torna a agarrar i el mamprén a aquell a espardenyades i no te altre remei que alçar-se i fugir davant d'aquell, fins que, voltant, logre ficar-se en el lloc que havia deixat buit.

No es juga des de l'any 1915.

En Tàrbena diuen a este joc *espardenyeta per darrere,* i el juguen dins de les cases.

ESTIRAR

Joc de xics en l'hivern.

Fan una ratlla al mig lo carrer, i a un costat d'aquella es situen tres,

per exemple, i a l'altra banda tres més; els dos de davant s'agarren la mà i els altres s'agarren del cos d'estos, respectivament, i fan força per vore si vencen als contraris duent-los a passar la ratlla; i, si ho logren, una vegada que l'han passada, els peguen als vençuts per a què se'n tornen a la seua banda. Els companys del que s'emporten vençut fora de la seua part traten d'agarrar-lo i tornar-lo, i tot són estirons, per lo qual és joc d'esgarrar molta roba.

FRUITS

Joc d'otony i d'hivern, en lo qual havien d'esser cinc o sis xiquets per lo manco, i cabien quants volien jugar.

El qui fa de *mare* s'asenta i, al seu costat, s'assenten un o dos més, als quals aquella diu en secret el nom del fruit que han d'endevinar els demés, i li aprofiten com a testimonis de que és ver i cert. La *mare* té una corretja agarrada amb la mà per un cap, i crida a u dels que juguen, el qual pren la corretja per la part de l'hebilla i està dret allí davant. Este diu a la *mare:* «Jo sé un fruit »; respon aquella: «Jo el sé millor». Pregunta aquell: «¿Quin fruit és?»; la mare diu: «És d'un arbre que té la soca grossa i nugosa, lo mateix que les rames, que són llargues, i té les fulles amples, etc., etc.» Aquell ha de respondre dient lo nom del fruit que l'arbre fa, per exemple: «Bacores». Si no acerta, solta la corretja i es fica a una vora junt als demés. D'estos ne crida la *mare* un, el qual pren la corretja i sols ha de respondre quin fruit és. Si ho acerta, la *mare* solta corretja i aquell acaça a corretjades als altres que fugen per a tocar jóc, al punt que com a tal han convingut. El que els acaça també toca jóc, i seguix despuis acaçant-los fins que arriben a tocar la *mare,* i el que ho ha acertat passa a fer de *mare* en lloc del que estava, tornant a començar el joc.

GALLINA CEGA (A la)
(així diuen al *sabuquero*)

Joc de xics en primavera i otony.

Al que para li tapen els ulls, i porta en la mà un bastonet o canyeta. Els demés el rodegen pegant-li pessics i estirons d'orella, del monyo,

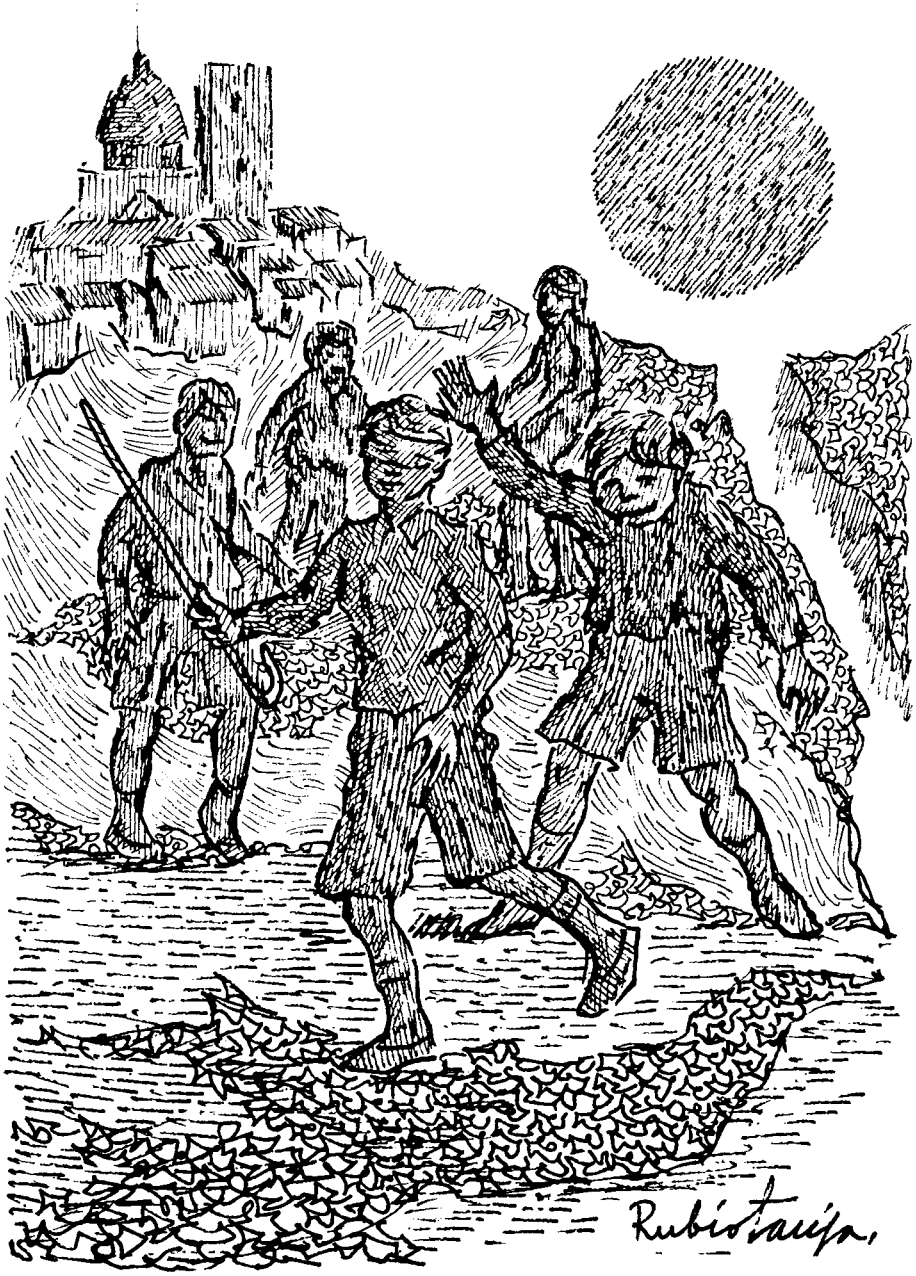
Rubiotaeiga.

etc. Si aquell amb lo bastonet ne toca algú d'ells, este paga. Si el joc és sense bastonet, té que agarrar a u dels altres xics, que paga si l'agarra.

GORRÍ o GORRINET (Al)

Joc de cartes que és una espècie de *tute*.

Són quatre els jugadors amb quaranta cartes. El qui dóna no juga, i una a una dóna les cartes als demés fins a tretze, i la que li sobra és el *triumfo*. Qui té el 2 del *palo* del *triumfo* lo barata amb este, segons és costum de Callosa.

El *mà*, despuis de mirar les seus cartes, si no té joc, diu: «Passe», i, si no té, diu: «Un joguet», i, lladoncs, ha de fer en bases més tantos que junts els altres dos, valent-se dels vints d'una i altra part.

HARCA o BATALLA (Fer)

Fins a l'any 1890 hi hagué la costum de *fer harca* contra els de Polop i contra els de Bolulla, a part de que s'acantalejaven els xics del cantó del Pillo per amunt amb los dels barris baixos del poble, o bé anaven a posta al paratge que elegien i, fent-se en dos banderies, es tiraven pedra uns als altres fins que es cansaven.

Els xics més menuts carrejaven faldades de pedra i els dien *gossets*, i eren els que encara no aprofitaven per a tirar. N'havia tirador que tenia tres *gossets:* tanta pedra tirava.[13]

Als bolullers els acaçaven a pedra fins la Creueta de Bolulla, que és la fita de terme. Quan els de Callosa anaven a aquell poblet, els xicots d'este els tornaven les pedrades.

Amb els de Polop s'acantalejaven ficant-se els de Callosa a esta banda de riu i aquells a l'altra, i, com hi ha distància llarga, tiraven amb fona.

Els de Polop i els de Nucia ho prenien molt fort entre ells, per ser dos pobles quasi junts: un barranc els separa, i no poden vore's uns als altres. N'hi hagué ferits a vegades.

Per fortuna desaparegué costum tan bàrbara.

---

[13] Tingueren que prohibir-ho *las «Ordenanzas de Policía urbana, rural y sanitaria» de Callosa, redactadas por el Ayuntamiento en 14 de septiembre de 1879, que, en su artículo 20, dicen: «Se prohiben en el interior de la población y sus afueras las riñas y pedreas de muchachos...»; mas, a pesar de la prohibición, duraron hasta por los años de 1890* [*sic*].

És joc introduït fa molts anys,[14] i el portaven a efecte en les eres i en altres llocs amples durant les vesprades dels dies de Pasqua. És de lletra castellana.

Xics i xiques fan un rogle i, sentant-se en cadires o cul en terra, tenen en la mà un fil tan llarg com el rogle, que han passat per un anell, i té els dos caps lligats per a què no es solte. Enmig lo rogle es fica el qui *para* i comença el joc mostrant-li a este l'anell, i van fent com qui el passa d'una mà a l'altra tocant-se les mans i passant-lo, perquè així creix la dificultat de que el qui *para* averigüe qui el té, i van cantant al mateix temps de fer els moviments de mans:

El lorón está en la mano,
en la mano está el lorón;
loroncito de mi vida,
de mi alma y corazón.
Lorón, lorón, lorón.

Quan arriba ací la cançó, diu el *parador:* «¡Pareu! Fulano el té». Este alça les mans i, si no el té, seguix el cant fins que aquell diu: «¡Pareu!», i torna a dir; si ho acerta, paga qui el té.

= Dúo =

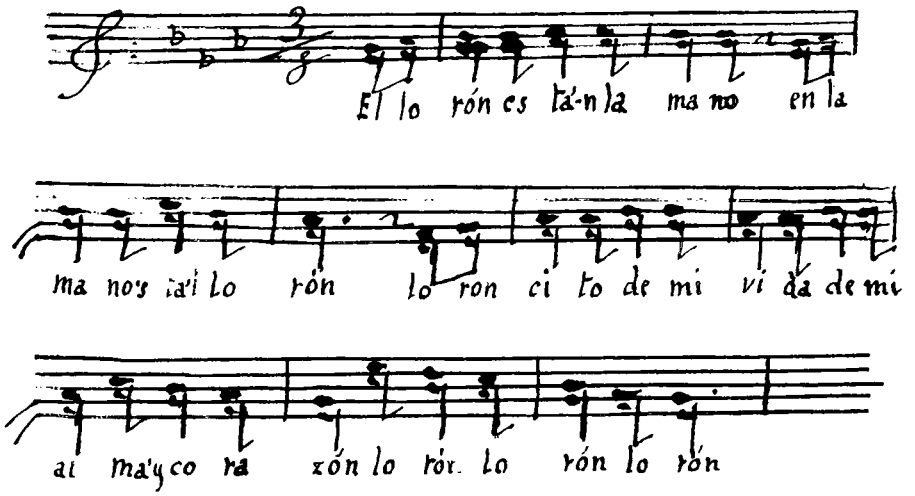

[14] Pareix que s'introduí per l'any 1878.

LOTERIA

Joc molt usat als dies de Nadal per la vesprada i de nit, reunint-se xics i xiques en les cases a tal objecte.

Pren qui juga un cartó numerat o dos, i abona una quantitat que fa de depòsit, deu cèntims o més per cascun cartó. Un jugador canta el número de la boleta que trau de dins una coixinereta. Qui fa dos números junts o *ambo* cobra; si *terno, quarta* i *quinta,* cobren. Segons el número de jugadors és la quantitat. Qui fa *quinta* ho cobra tot i s'ha acabat lo joc.

LLAVÒRA

Joc de xics en l'hivern i primavera, a boca de nit.

Juguen els qui volen i comencen tirant pedreta. El qui para és el *llavòra* i es fica al punt senyalat, que és jóc. Ix acaçant als demés, los quals fugen cridant: «*Llavòra,* vine; *llavòra,* vine». Quan el *llavòra* n'agarra u, se l'emporta agarrat de la mà i van a *tocar jóc;* i, aixina, els dos agarrats de la mà, tornen a eixir per agarrar-ne altre dels demés que van fugint i cridant: «*Llavòra,* vine; *llavòra,* vine». A mesura que van agarrant-ne u, se'n van tots agarrats de la mà a tocar jóc, i tornen a eixir tots, agarrats de la mà, procurant anar rodejant als que resten solts per agarrar-los. Estos tracten de fer que els qui van amb el *llavòra* es solten o desagarren les mans, lo qual lograt, han de tornar aquells a *tocar jóc* i eixir de la mateixa forma. Si els agarren tots, el joc es torna a començar, tirant pedreta altra vegada.

«MARINERITOS AL AGUA»

Joc de xiquets, al qual juguen els qui volen, i, per lo general, s'enjunten deu o dotze d'ells. Busquen un banc dels que hi ha per la plaça del Convent, al qual se'n pugen, i quan el qui fa de cap diu: «*¡Marineritos, al agua!*», han de botar tots a terra, i tornen a pujar al banc, però, si *el que és,* o siga, el cap, puja primer que alguns [inconclús].

MARMOTA o REVESINO

Joc de naips o de cartes. És propi despuis de dinar. Van al café i s'ou dir: «¿Fem una *marmota*?», i comencen la partida.

Mesclen la baralla de quaranta-vuit cartes i es tira estesa damunt la taula. El *mà* agarra dotze cartes i lo mateix els demés. De les dotze cartes se n'han d'anar d'una els quatre, que és la que més li convé anar-se'n per a fer el joc. Amaguen molt esta carta ficant-la baix d'un platet que està a la dreta del que és peu per a què ningú d'ells la veja, que, si la veuen, s'ha de tornar a donar.

El *mà* ix d'una carta i els demés han de tirar el mateix *palo* o coll.

Les cartes tenen este valor: els quatre asos; el cavall de copes, que és la *marmota* (si esta carta es juga abans que l'as de copes, no el mata a este dit cavall); nou d'oros, equival a as i li diuen *valga* (si al jugar-se es diu *valga,* és major que l'as, i, en cas de no voler matar, es té per més xic que el dos d'oros, però, al jugar-lo, es pot fer com a rei, cavall, sota, etc., havent-ho dit abans de jugar-lo); les demés cartes tenen el valor del número, començant per 12, 11, 10, 9, etc.

MARXA-LOPE

Joc de xiquets en tot temps. Juguen sis. Dos es posen encarats o de front, amb els braços estesos uns damunt dels altres. Per baix passa u dels altres qui juguen i acaça als demés. L'acaçat fuig i va a tocar paret, i, quan la toca, ha de dir: «*Lope*», que, si no ho diu, també paga ell. I, quan ix de la paret, ha de dir: «*Marxe*», que, si no ho diu, també paga ell. Quan està descuidat el qui acaça, els altres fan per pujar damunt dels parats i pugen, i el que puga ha de dir «*Lope*» quan puja, i «*Marxe*» quan davalla, que, si no ho diu, paga ell també. El joc dura fins que n'agarra u dels qui estan solts, i, en este cas, paguen els tres i passen a parar al lloc dels altres.

MILOTXA I CATXERULO

En lo temps de Pasqua volaven milotxes i catxerulos i quasi no n'havia xic que deixara d'anar a una era o dalt d'un tossalet a fer-los volar. Ja a penes se'n veuen.

MONYIGO (A)

Joc de xiquets. Els qui juguen posen els punys u damunt d'altre, ficant el primer damunt del genoll del qui mana, i este està sentat, el qual, quan estan ja tots posats, pregunta senyalant el puny del capdavall: «¿Ací que hi ha?» Responen: «*Monyigo*». I, aixina, va senyalant cap amunt i preguntant, fins que arriba al darrer puny, i, senyalant el foradet que enmig fa aquell, pregunta: «¿Ací que hi ha?» Responen: «Una rateta que pixa i caga, i el qui es riurà madeixeta pagarà», i entonces fan tots el bumbot amb la boca tancada i, al mateix temps, roden els punys tancats. El primer qui es riurà paga, i ha de ficar el seu cap entre els genolls del qui mana, i este, amb lo colze damunt la seua cuixa, menejant braç i puny, li pega a l'esquena d'aquell, i al mateix temps van dient al topar-li:

Trico, trico, tras,
cuantos dedos hay detrás,
punxonet, tisoreta,
ull de bou i teuladeta.
¿Què és?[15]

Totstemps que canten això darrer, fan acció amb los dits de la mà senyalant lo que volen que diga (amb lo dit índex i polze fent redó indiquen *l'ull de bou;* amb l'índex i el mig allargats i menejant-los, la *tisoreta;* i amb la mà inclinada, la *teuladeta*); i si no ho endevina, seguix parat amb la mateixa postura i repetixen «Trico, trico, tras, etc.», fins que ho acertarà.

MORRONGA

Joc de cartes que juguen lo mateix xiquets que grans. És paregut a la *cagona.* Es donen les cartes i van emparellant les de tota la sèrie, encara que no siguen del mateix coll o *palo,* de l'as al rei, i el que primer ha emparellat guanya. Juguen diners.

[15] Altres diuen:

estisora, gavinet,
matxineta, ull de bou
i teuladeta.
¿Què és?

MORT RESUSCITAT

Joc de cartes en nits d'hivern.

Cascú qui juga posa cinc cèntims, que es baraten per grans de dacsa, fesols, cigrons, etc. Qui té la baralla dóna una carta destapada als demés. Si és sota, cavall o rei, aquell a qui ha tocat té que donar al de la seua dreta un tant; si és as, fica el tant al mig, i aixina seguixen. Quan a u se li acaba el depòsit, deixa de jugar i no li donen carta, però, si al de la seua esquerra li toca sota, o cavall, o rei, ha de donar un tant a aquell i *ressuscita,* continuant jugant fins que en reste un sols a la partida, que és el que guanya els diners del depòsit.

MUS

Joc de cartes.

NO ME L'ENCENDRÀS

Era usat este joc en temps passat per les festes de sant Roc.

S'enganxa un paper darrere la brusa o jaqueta d'un qui va passejant-se menejant el cul i cantant:

No me l'encendràs,
al tio, tio, tio...

Un altre, que va darrere i porta en mà un ciri o un cresol encés, li respon:

Sí que li l'encendré
al tio de paper...

Està el mèrit en què no puga este encendre-li el paper, havent qui tenia tal destresa que, amb los menejons de cul, apagava el cresol o ciri que portava l'altre.

NYASO

Joc de pilota.

PA BLANC I ROSQUILLA
(En Altea)

Joc d'estiu. Juguen fins quatre xics. Dos d'ells es fiquen a la paret, l'esquena doblada i amb les mans a la paret i situats a distància de tres o quatre passes. Damunt d'ells pugen els altres dos; u d'estos li tira a l'altre que està damunt un mocador, per regla general enrotllat, de manera que es parega un *pa blanc,* i, quan li'l tira, li diu: «Pa blanc»; aquell li respon «Rosquilla»; i l'altre li torna a respondre: «Torna esta pacotilla». Si li cau en terra, el qui no l'empoma para i el de baix li puja. Pareix que nos juga des de l'any 1910.

PAELLA

En temps passat una de les diversions que tenien al dia de sant Antoni de gener era ficar una paella de dos anses penjant d'una corda passada per estes, la qual corda es nugava per un cap al balcó de la Casa Consistorial més pròxim al carrer Major, i l'altre cap nugat al balcó de la casa de per enfront que dóna a la plaça. Per la part de la mascara li apegaven a la paella, amb cerol, realets de plata, los quals havien d'arrancar amb les dents els que volien fer-se amb ells, lograt lo quals els rebien com a premi donat per l'Ajuntament. Com no estava subjecta la paella, es voltava quan mossegaven i no podien lograr arrancar els realets, per lo qual, despuis de moltes provatures, acabaven aguantant u la paella per a què l'altre poguera mossegar. A lo millor es soltaven els realets i rodaven per la plaça, i els arreplegava qui no s'havia omplit la cara de mascara.

Açò es féu per darrera vegada en una vesprada de les festes de sant Jaume de l'any 1897.

PALMA o CURTES

Joc de pilota.

PALMINA o SANTETS

Este joc és molt usat per les passejadors de cries en primavera i estiu.

Juguen les que volen, lo mateix tres que quatre, cinc o més, tirant successivament una a una. Sentades en terra, be en la Llotja o als replanells de les aceres, cascuna trau com un llibret de trossets de cartes de baralla o estampetes, que diuen *santets,* conforme han pogut arreplegar-se. Per saber quina ha d'eixir o ser *mà* diuen a *cara* o *creu* d'esta manera: una de les dos primeres que juguen pregunta a la seua contrària: «¿Què demanes cara o creu?» Esta, posant l'estampeta davant los llavis, bufa, la solta i, mentres vola, respon: «¡Cara!» Si cau de cara, tira primer ella, que, si no, tira l'altra.

Despuis fiquen en terra les estampetes cara per avall, i la que és *mà,* amb la seua dreta disposta de manera que la palma faça per a què l'aire puga atraure el paperet, li pega damunt d'ell i, si al girar-se cau cara per amunt, guanya les estampetes, i, si no cau d'eixa forma, tira l'altra; mentres ix lo que han demanat, van tirant fins que s'acaben els santets, i tornen a començar despuis.

PÀLPALA

Joc d'hivern en les reunions de casa.

És paregut al *fruits* i juguen vàries persones. Es reduix a que un fa de cap, i van compareixent u a u els demés jugadors, i pregunta aquell: «*Pàlpala,* ¿què has fet?» (per exemple); aquell respon: «*Pàlpala,* jo he anat a...» De manera que, abans de la interrogació i de la resposta s'ha de dir *pàlpala.* El que s'enganya i no diu eixa paraula paga penyora, com un mocadoret, una anou, sombrero, etc., la qual va a parar al que fa de cap. Per a rescatar la penyora, ordena este al que ha perdut que faça la figuereta, o que bese açò o allò; sempre els mana que facen lo que més tort els pega.

Per a què faça de cap s'anomena sempre al xic més entés.

PAMET A LA PARET

Jox de xics en tot temps, i juguen els qui volen. Tiren una *gosseta* (moneda de cinc cèntims) a la paret, i, al rebotar aquella i tornar, qui fa

pam a altra que ja han tirat guanya esta i torna a tirar a fer *pam* a una altra, i, si no el fa, seguixen tirant per l'orde; si fa *pam* enmig de dos, les guanya. Dura lo que volen. Per esser *mà* tiren a arrimar a la paret.

PAM I TOC

Joc de xics.

Per eixir es tira a *arrimar* a una ratlla, i qui més acosta és *mà,* i així seguix l'orde. Açò ho fan amb les mateixes telles que usen per al joc.

Tiren una tella, i a esta li han de tirar amb l'altra; si li pega fa *toc,* i si aquella, pegant-li, resta a més d'un pam d'ella, es paga lo convingut al *toc;* emperò, si li pega i, a part del *toc,* li fa lo més un pam, es paga doble del *toc,* i el qui guanya, guanya dos sorts.

PAM I XULLA

Joc de xics a l'hivern. Juguen quants volen. Dos paren sentats a terra i, amb les cames allargades, fica u d'ells son peu damunt del de l'altre; els demés boten i, quan han botat tots, fiquen l'altre peu damunt d'aquells i tornen a botar, i van posant fins el peu que fa quatre; i, despuis, la mà allargada o pam, i van botant, i successivament, fins els quatre pams. A vegades, per l'altària dels quatre peus i quatre pams, no poden botar-la i finix lo joc i tornen a començar.

PARE MATROI
(En altres bandes TOU, BARDINOU i TAPAREU)

És joc de xiquets quan ha plogut i n'hi ha fang. Dos xiquets agarren un pilot de fang argilós i, sentats damunt un replanell o l'acera, el pasten molt ben treballat per a què es faça una pasta molt fina i dura. El que més prompte fa el pilot tira primer. Este pilot és com si fóra un niu de pardalets, més gros per les vores i molt prim d'enmig. Una volta fet,

agarrant-ho amb la mà dreta, li diu a l'altre: «*Pare matroi,* ¿si no em *fa figa, me lo pagaroi*?» Aquell li respon: «Sí, *senyoroi*», i el tira en terra; explota l'aire per la part prima i fa un forat, i guanya, i va tapant el forat amb lo fang de l'altre que juga; i, si sempre guanya, es fa amb tot lo fang d'aquell. Si *fa figa,* o siga, que no es fa forat al caure, perd el joc, o siga, tot el pilot de fang que té, i tira l'altre.

El temps per a jugar açò és en primavera i estiu. S'omplin de fang fins els nassos.

«PARES» i «CULOS»

És joc de xiquetes en primavera i estiu, prenint part les que volen, sense límit. Per esser *mà* o diuen pedreta o bé es diu a u dels que juguen que comence. El que comença agarra un grapat de garrofins i, tancant les mans, se les fica darrere la cintura; despuis les trau i, amostrant els punys a l'altre, li diu: «*¿Pares o culos?*» Este respon i, si ho endevina, guanya tres garrofins. Si no ho acerta, paga tres garrofins també.

PARXÍS

Este joc fonc introduït a Callosa per l'any 1930, procedent de València.

Encara que són pocs els que juguen, unes tres cases, quan l'agarren els xiquets i xiquetes, li peguen hores i hores.

PATACOT

Joc de xics, que, amb una mitja carta de baralla, juguen a *pares* i *culos* de la mateixa manera que en eixe joc. El que acerta guanya la mitja carta. N'hi ha *patacot al rogle,* que es trau com en la tella del *pam i toc;* i *a la llarga:* agarrant els *patacots* es tira lluny, els pleguen i els tiren a les altes, i, si ixen destapats o de cara, guanyen els dos, i, si només n'ix u, guanya l'u, i tornen a tirar.

PATUSCA

Joc de xics en l'hivern. Solien jugar-lo a la Llotja fins a l'any 1895, que despuis no s'ha jugat. Per esser *mà* dien *pedreta*. Ficaven agulles de cap en un muntonet que tapaven amb terra. Es tapaven els ulls i, amb una pedra, tiraven; el qui li pegava i descobria agulles, eren d'ell les descobertes, les arreplegava i tirava altre.

PERXA

Joc de pilota. És de dos classes: *perxa dreta* i *perxa esquerra,* conforme vinga la paret, i han de pegar-li amb una mà només, la dreta o l'esquerra, conforme siga el joc.

PILARETS

Este joc és lo mateix de xics que de fadrins, en lo qual prenen part sis o set parelles i es necessita un lloc ample com places i eres. Formen un rogle i, al mig d'ell, es fica un que fa de *pilaret* i porta una corretja en la mà. U dels jugadors li pregunta: «*Pilaret,*[16] ¿quina hora és?» Respon: «La una». Torna a preguntar: «*Pilaret,* ¿quina hora és?» Respon: «Les dos». Torna a preguntar: «*Pilaret,* «¿quina hora és?» R.: «Les tres». Al dir açò, ix corrent per pegar corretjades als del rogle: u dels d'este s'aparta i fuig seguit d'aquell que va pegant-li corretjades, i, quan es veu calent, es posa davant d'un rogle; el que està darrere d'ell, al vore que l'altre li ocupa son lloc, pega a fugir seguit pel *pilaret,* i aixina continuen fins acabar cansats.

És joc d'estiu. Les parelles eren fadrí i fadrina. Fa temps que no el juguen.

PILOTETA DE GOMA

Les compren quan hi ha porrats en Polop o en la fira de Callosa, i s'entretenen fent-la anar i vindre fins que es trenca la gometa, o bé

[16] En altres bandes: *perotet.*

tirant-la als altres va enrotllant-se, o peguen pilotades a les xiques quan passen prop. Estes també solen fer lo mateix entre elles o amb els xics. Diuen els que la venen que és «la piloteta del tio Pere, que *va y viene y no se pierde*».

PISSI-PISSI-GANYA

Joc de xiquetes en otonyo. S'assenten fent rogle i allargant les cames de manera que els peus d'unes toquen els de les altres; començant a cantar «Pissi-pissi-ganya», la que *diu* toca el peu de la que té a la seua dreta i seguix tocant el de les demés per eixe orde i, al tocar el de la darrera, quan acaba cantant «diu que amagues eixe peu», resta fora dita darrera i ja no se compta; i va continuant restant fora aquella que, quan s'ha arribat a ella, es canta «diu que amagues eixe peu», fins que ne resta una a soles, la qual acaça a les altres pegant-los pessics.

El romanç del joc és:

—Pissi-pissi-ganya,
oli de la ganya;
xica pablanquera,
agrana'm eixa era.
—Mare jo no puc,
que tinc la mà sangrada.
—¿Qui té l'ha sangrada?
—El doctor de França,
qui té una llanceta
que corre tota la nit
de França a Madrid.

—Vicent, les cabres se'n van.
—Deixa-les anar, que elles tornaran.
A la font de pico-pico,
matarem un pardalico,
un de oro, un de plata.
L'agüeleta Bernabeu
diu que amagues eixe peu.

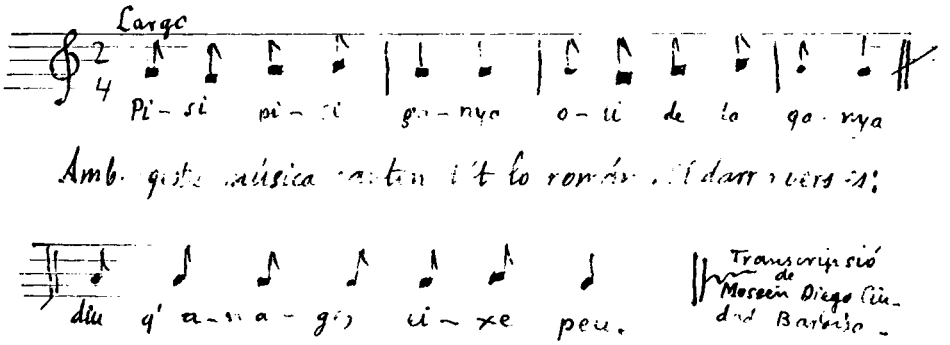

PODER

Joc de basa molt usat als cafés despuis haver dinat. Són tres els que juguen amb tretze cartes cascun d'ells, i les que resten fins a les quaranta són joc. Hi han moltes varietats en este, i una és el «*gana-gana*», altra el «*gana-pierde*» i altra l'«*intermedio*». Consistix el primer en fer *més tantos,* perdent qui ne fa manco. El segon és *fer-ne manco,* perdent qui ne fa més. El tercer consistix en *fer-ne més* i en *fer-ne manco,* perdent qui els fa enmig d'ells.

La parcialitat d'este joc és que hi ha que procurar anar contra el que està més prop de pagar pel número de jugades o cames que porta perdudes, i es diu que *porta la xorra.*

A tots ells juguen quatre generalment: el qui baralla o dóna no juga. Cascuna carta té lo valor de la seua numeració. Hi ha que servir el *palo* o coll que tira el *mà.* L'aposta del joc és perdre el café que perd u i guanyen els altres tres.

PRENDES

Per jugar a prendes es reunixen deu o dotze persones, posant altres tantes cadires, però sempre n'hi haurà una de manco, i es supon, per exemple, que es va a fer una boda: farà un de rector, de sagristà un altre, de monasillos uns, altres de nóvio, nóvia, padrins i testimonis, jutge, etc., fins als dotze. Qui no té cadira comença a pegar voltes i crida a

u d'ells, el qual s'alça de la cadira, va darrere d'aquell pegant voltes i, si cau algú, els demés s'assenten i paga qui no troba cadira. La paga és donar lo que per al cas s'ha promés denans de començar el joc.

QUATRE ARBRES (Als)

Juguen cinc xiquets que es situen quatre en altres tants arbres i el qui para està enmig. Aquells van mudant-se el d'un arbre al de l'altre, i si el que està enmig logra prendre l'arbre d'un d'ells, eixe *és,* o siga, qui *para.*

«¿QUIÉN 'T'HA PEGAO'?»

Es situen com a la *carregueta de pebre.* El qui fa de *mare* crida a u dels altres jugadors, que està distanciat d'aquella, lo mateix que els demés, qui acudix poquet a poquet i li pega una palmada al cul del *parador,* tornant-se'n al seu lloc. Pregunta la *mare* al *parador:* «*¿Quién* t'ha pegao?» Este respon: «*Mi compañero*». Oït açò, li diu la *mare:* «*Anda, buscatelo*». S'alça el *parador* i, dirigint-se devers els demés, mira'ls les cares que fan per si pot traure quin d'ells li ha pegat, i agarra el que ell creu ha segut, i, carregant-se-lo al bè, li'l porta a la *mare.* Si ell ha segut, paga, i, si no és, la *mare* diu: «¡Farina roín!», i té que carregar-se-lo al bè altra vegada i tornar-lo al lloc on estava a primeries. Torna a parar el mateix fins que acerte qui li ha pegat la palmada.

És joc de xics i d'hivern. No es juga des de 1918.

QUINZE

És un joc solitari, que consistix en fer el xiquet a la paret ratlles amb una pedra o altra cosa, mentres canten de pressa, amb la tonada de la marxa de cornetes, lo següent, i sempre ixen quinze ratlles:

Quinze són quinze,
quinze, quinze, quinze,
quinze són quinze,
quinze quinze són.

QUINZENS

Joc de pilota.

RABASSETO

Joc de xics en l'hivern. El que *para* es fica dret junt a la paret. Tots els demés que juguen es tiren sobre ell per a pegar-li, i ell, a *coix-coix,* ha d'eixir a agarrar-ne algun d'ells i, si ho conseguix, este para en son lloc.

Ja no es juga.

RASPALLOT o RASPOT

Joc de pilota.

RATLLA

Amb la trompa.

RATLLETA

Joc de xiquets per Nadal, quan tenen diners.

Fan dos ratlles, una distanciada de l'altra lo que es calcula que pot

arribar la *perra* (moneda de cinc cèntims) que tiren, i a la que han d'arrimar li fan als dos caps una ratlla perpendicular, que servixen per a què la *perra* que passa d'ella es torna si són dos els que se n'ixen fora de la ratlla i, si és un, resta el darrer. A eixa ratlla tiren per arrimar, i el qui més s'arrima és *mà*. Este arreplega les *perres* de tots i les tira a les altes i, si ixen cara, són del qui tira i, si ixen creu, passen al segon, i aixina successivament fins que no ne reste cap. Cascun que les tira arreplega les *perres* que ixen cara.

REI I LA REINA (El)

Joc de xiquetes per l'otony.

Es fan vint-i-cinc o trenta trossets de canya d'un mig pam de llargària i dos de tamany major per diferenciar-los, i a l'u d'estos li diuen el *rei* i a l'altre la *reina*. Juguen dos o quatre. Per a saber quina és *mà* diuen *pedreta*. Esta dóna a cascuna de les demés una canyeta, i ella té el manoll; el deixa caure sobre les canyetes que en la mà sostenen les altres per a fer d'aguantador; les que cauen escampades en terra són de la qui tira, i despuis, amb la canyeta que en la mà té, ha de traure fora les que han caigut, tenint cuidado de que unes amb altres no se toquen, perquè, si una es toca amb altra, perd i deixa de jugar; i seguix l'altra en *mà,* traent-les fins lograr traure lo *rei,* i guanya per això el joc, essent totes les canyetes per a ella. Si es trau la *reina,* es guanyen la mitat de les canyetes.

REINA

Joc de xiquets i xiquetes al temps dels albercocs.

Juguen dos, quatre o sis. Fiquen una filera de pinyols d'albercoc en terra, posant una mica d'esta perquè s'aguanten drets, i davant de la filera planten un pinyol més gros damunt d'un cavallonet de terra, al qual li diuen *la reina*. Bestrauen per parts iguals els pinyols, segons el número dels qui prenen part, i aixina ne bestrauen sis, dotze o divuit. Per esser *mà* prenen una tella, la qual escopinyen per una banda i, dient *banyat* o *eixut,* la tiren a les alts. L'altre respon: «Banyat», i, si quan ha

caigut, resta dalt la part banyada, és *mà.* Altres vegades tiren a *arrìmar* a una ratlla convencional, que pot esser la mateixa d'on han de tirar. La *reina* ha d'estar plantada com a mig pam de la filera de pinyols i al mig d'esta. Amb altres pinyols tiren per tombar-la; si no tomben més que els pinyols de la carrella de darrere, són de qui tira; emperò, si tomba la *reina* són d'ell tots els pinyols, encara que n'hi hagen plantats, i guanya el joc. Cas de no tombar res, tira un altre.

REIXETA ALTETA

És igual que *reixeta baixeta,* però, per a què no els agarren, han de pujar al capdamunt de la reixa a fi de posar-se fora de l'alcanç e les mans del qui *és.* Al qui agarra paga. A vegades li peguen *tonyes,* o siga *calbots* o punyades.

REIXETA BAIXETA

Joc de xiquets per los qui volen. Juguen en carrers on hi han reixes. El qui *és* els acaça i els altres fugen, i no els pot agarrar si no és mentres van per lo carrer; si s'enganxen a una reixa, ja no pot. Al qui agarra, eixe *és,* o siga, que paga.

REIXETA CORBELLETA

Juguen on hi ha acera o marge, al fi d'anar primer per un punt i abaixar despuis. I, aixina, el qui *és* comença a anar per l'acera i els demés fugen. Si el veuen botar dellà al carrer, li peguen *tonyes.* Quan acaba l'acera ha d'anar per baix d'ella, abaixant pel cap, i, si bota a ella mentres va per baix i el veuen, li peguen, perquè no pot fer-ho si no és per l'altre cap. Si n'agarra u, este paga o *és.* Els qui fugen han d'anar seguint la mateixa combinació.

REVOLTEJAT

Joc paregut a la ratlleta. S'arrima lo mateix per esser *mà*. Este tira les perres a les altes, enseyant-les als altres jugadors perquè vegen que les tira bé, o siga *creu cap amunt*. Pregunta: «Digues, ¿cara o creu?». L'altre respon lo que millor li pareix, i, si ho acerta, guanya i, si no, no guanya. Les va tirant una a una.

Juguen pocs, només dos o tres.

RODA LA MOLA

Joc de xiquetes. Quan se n'ajunten tres o quatre o més i volen jugar a *roda la mola,* s'agarren de les mans i fan rogle i comencen a rodar cantant:

Roda la mola,
roda el molí,
una coca fina
i un barral de vi.

Roda la mola,
Peret se'n va a escola,
culo maüro,
que caiga *de culo.*

Quan acaben lo darrer vers, peguen una culada en terra totes, i s'alcen i tornen a cantar i rodar.

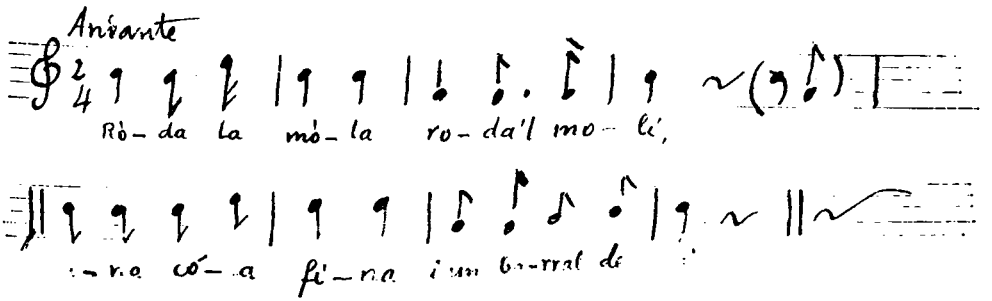

RODA, RODA SANT MIQUEL

Joc de xiquetes.

S'agarren de la mà i fan rogle, lo mateix que en *roda la mola,* i van rodant i cantant:

Roda, roda sant Miquel,
tots los àngels van al cel,
carregats amb un baül:
que es gire Marieta de cul.

Quan acaben el darrer vers, s'ha de girar *Marieta,* i va agarrada igual, però cara cap a fora. Tantes vegades quantes es canta es diu el nom d'altra xica, la qual es gira a l'igual de la primera i van seguint fins que totes miren cap a fora i s'acaba el joc.

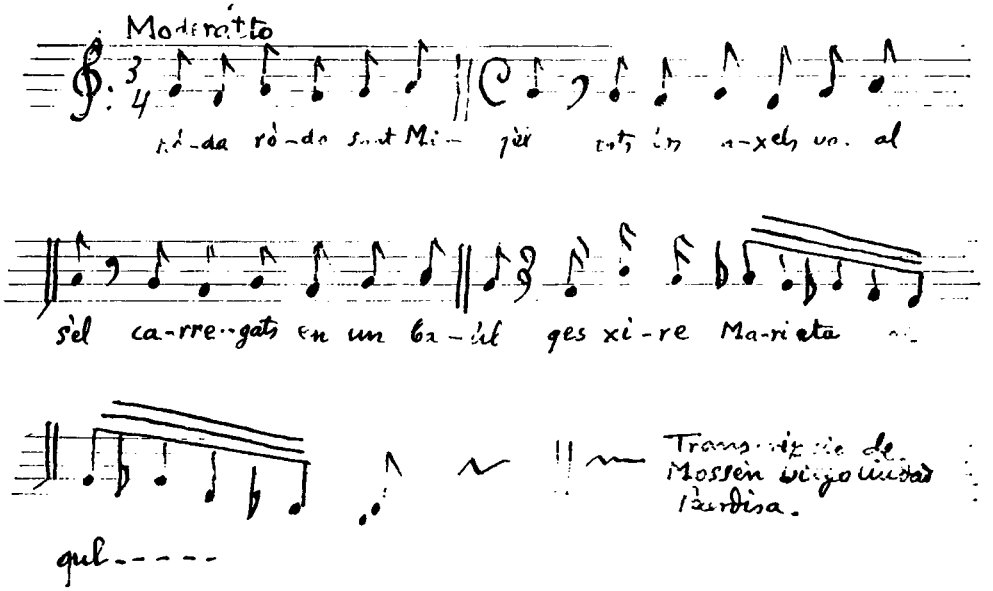

ROGLE (Al)

Joc de primavera per les festes de Pasqua. Per lo general en les eres i altres punts amples, fadrins i fadrines, agarrats de la mà, fan un *rogle.*

Dins d'este se situa una parella, que, lo mateix que els del *rogle,* van rodant i cantant, i trien per ballar als d'aquell, i aixina van seguint. La música és de l'*¡Ay madamita y olé!*

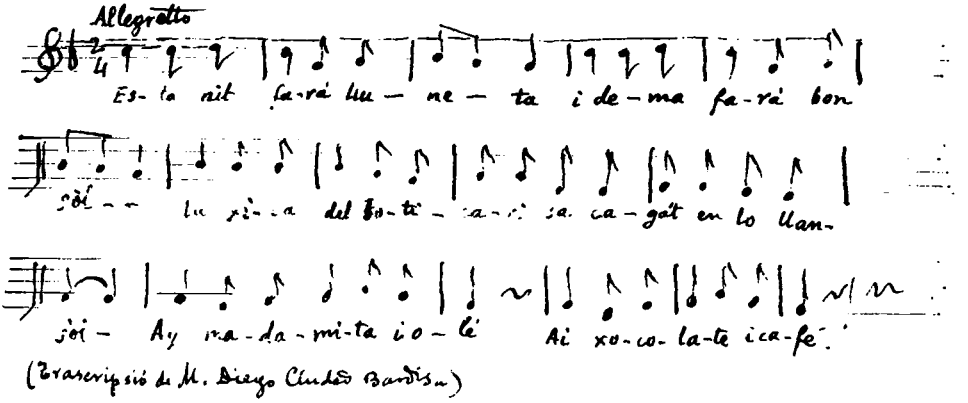

La cobla que més cantaven era:

Enmig lo riu hi ha una penya,
passa l'aigua i no la toca;
¡Vicent de la meua vida,
vine i toca'm a la porta!
¡Ay, madamita y olé!,
¡ai, xocolate i café!

Despuis ne cantaven altres importades, segons on hagueren estat els fadrins.

L'anar a *valsar* als bars va fent desaparèixer este joc des de l'any 1931, en què començaren a posar bars.

ROGLE (Al)

Amb la trompa.

ROGLE AMB GOSSES[17]
(Ací li diem *sendi*)

Joc de xics en qualsevol temps. Fan un roglet i, al mig d'ell, fiquen una *gosseta* (moneda de cinc cèntims), i amb una *gossa* gran (moneda de 10 cèntims) o amb una tella li tiren per traure-la, i qui la trau la guanya. Ans, quan n'havia pocs diners, ficaven enmig un pinyol d'albercoc, i amb altre més gros tiraven per traure aquell. Per esser *mà* tiren a arrimar a una ratlla, i ho és qui més arrima. I la parada són dos contra dos, i van sempre a pegar-li-la als contraris.

SABUQUERO o SAPUQUERO (Al)

Joc de Tàrbena per lo temps de l'*escaldada* de la pansa, jugant-lo de nit xiques i xics mesclats, i en Quaresma.

A un xic li lliguen les monyiquetes darrere la cintura, o bé li tapen els ulls, que de les dos maneres ho juguen. Si són xiques, per més honest, els lliguen les mans darrere. Estant dret se li acosta u dels altres i li pregunta: «*Sabuquero,* ¿què has perdut?» Este respon: «Un real i un menut». Torna a preguntar: «¿Toques terra?» R.: «No puc». P.: «¿I cel?»; R.: «Tampoc». Llavons li diu l'altre: «Enganxa al qui pugues», i amolla el qui *és* per agarrar-ne u. Els demés fugen; ell els acaça conforme pot; se li acosten a pegar-li, i ell s'arrima a la paret, i es gira i meneja a la fi d'agarrar-ne u, i, si ho logra, eixe paga.

Poden jugar en llocs poc amples, com riu-raus, i dins casa als dies plovedors, i prenen part tots els qui volen.

Pareix que es va deixar de jugar per l'any 1915 ó 16, que es quan va entrar el fer balls. La diversió de la gent jove eren els jocs enans d'aquell temps.

SAMBORI

Veg. *tella*:

[17] En altres bandes diuen a este joc *flendis,* com, per exemple, en Altea.

SAMPERET[18]

Este joc és de cartes i d'atzar. Diuen que sols era usat pels de Callosa i començat per l'any 1890. Despuis d'una partida del *monte,* jugaven els menuts que restaven al banquer, ficant postures petites. Diuen també que era el joc de la gent que viu a la Serreta, que disponia de pocs diners, per la facilitat de les postures en menuts.

Amb la mateixa baralla d'haver jugat al *monte* entonces, i ara amb nova, el qui talla mescla, alcen, i, per baix, tira una carta a la seua dreta, una altra al mig i una a la seua esquerra. Han d'esser de coll o *palo* diferent, que si n'ixen dos del mateix coll, no val i ha de tirar de nou. Cas d'eixir les tres del mateix coll, torna a mesclar la baralla i de nou tira les tres cartes en la manera que s'ha dit i de diferent coll. A estes cartes s'apunta la quantitat que li convé a l'apunt, o la que pot: si posa la postura a la part de damunt o fora de la carta d'enmig, s'entén que juga a les tres cartes; quan juga només a dos cartes, fica la postura al buit d'enmig d'eixes dos cartes; i, si juga només a una carta, ha d'estar la postura damunt d'eixa carta. El qui talla tira per baix una carta, quan diu «¡jugue!», a la seua dreta i una altra a la seua esquerra. Si la que ha tirat a la dreta és d'igual coll que una de les tres, guanya el qui talla, i, si la que tira a l'esquerra és de coll igual a una de les tres dites, guanya l'apunt. Si la que tira a la dreta i la que tira a l'esquerra són del mateix coll o *palo,* es diu *afaitada,* i el que talla guanya la mitat dels diners de les postures. La darrera carta que manca eixir es diu *sanga,*[19] i no té parella; en este cas es tornen els diners apuntats a aquells de qui siguen.

Anys fa que juguen molt al *samperet* perquè han deixat lo joc del *monte,* al qual, temps arrere, eren molt aficionats. Pot dir-se que *fa furor* des de l'any 1920, estant avesats a este joc individus de la diversa societat del poble, i s'atravessen grosses quantitats de diners, però, *de gener a gener, els diners per al banquer.*

---

[18] No sé si el nom vindrà de *Samper,* que eren uns pobres de la Serreta, als quals dien *Samperos* i a elles *Samperes,* família desapareguda, i que anaven els d'ella captant per lo poble. Com les dones anaven malament vestides i amb molta brufesa, naixqué el ditxo: *pareixes una Sampera,* lo qual aplicaven a les xiques que anaven mal conreades.

[19] ¿Vindrà de *saga* (= darrere)?

SANTETS

Veg. *palmina.*

SERRA, SERRA, MOLINET

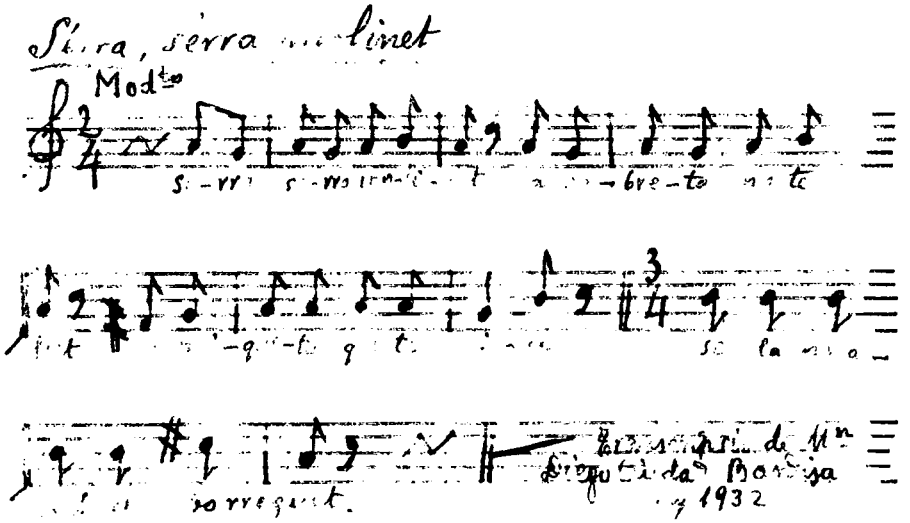

També canten esta altra cançó:

Serra, serra, serra d'or,
l'aueleta del rector.
—¿Quin rector? —El del cel.
—Com li diuen? —Manuel.
Xupla, xupla canyamel.

SET I MIG (Al)

Joc de cartes molt usat per les festes de Nadal, en les quals fadrins i fadrines s reunien a algunes cases i feen sendes partides de *set i mig.*

Rubiotaría.

SUBHASTAT (Al)

Joc de cartes. Se'n lleven quatre, que són els dosets. Es baralla, però no alcen; i, de tres en tres, es donen les cartes, que ixen a dotze cascun dels que juguen. No hi ha joc. El mà diu, per exemple: «A 50 tantos»; respon altre: «A 55», i l'altre: «A 60». Si no enviden més, qui ha dit els tantos més alts tria el triumfo i guanyarà si fa els tantos justs que ha dit o ne fa més; però, si ne fa manco dels que ell ha dit, ço és, si n'ha dit 60 i en fa 59, perd.

TAPADETA

Joc de basa paregut al *tute* i en lo qual també ne juguen tres amb trenta-nou cartes i una que resta *tapada;* d'ahí li ve el nom. No hi ha joc. Guanya qui més tantos fa.

TAPAULLS (A)

Joc de primavera i estiu. Consistix en tapar-li a un xic els ulls, i fiquen un ou de pardalet al mig d'un rogle tapat amb terra que fan al mig d'una era. Al qui para amb los ulls tapats, com s'ha dit, li peguen una volta al rogle i el deixen a soles, i ell, amb un bastó que porta a la mà, té que pegar-li bastonades a l'ou per esclafar-lo, cosa que a vegades ho acerten.

TEC

Joc de xiquets per setembre i octubre. Dos o més d'aquells diuen *pedreta* per guardar l'orde, i amb ametles o bé una *bieta,* com hui diuen a una pedreta redoneta, la tiren a terra, i, des de la distància convinguda i per son orde, li tiren amb altra per pegar-li. El qui li pega fa *tec* i guanya l'ametla o *bieta,* i tornen a començar.

TELLA

Joc de xiquets i xiquetes per l'estiu, en lloc pla, com la plaça del Convent, però sobre tot als *banquets de missa* —aixina diuen als replanells de davant de l'església major—, on els ve molt millor perquè aprofiten els quadrats de les pedres sense necessitat de fer ratlles. Fan la *tella* de qualsevol tros d'algepsot que siga pla o d'un tros de test. Per eixir es tira a *arrimar* a una ratlla convencional. Un rectàngul dividixen en huit quadros, fent ratlles amb un algepsot o bastó, si no juguen en les lloses dites, i el *mà* tira tella damunt la primera pedra, i, anant *a coix-coix,* la té que traure a l'altre quadro fins els huit. Si se n'ix d'aquell la tella o es para damunt la ratlla, paga, perquè aquella ha de parar sempre damunt lo quadro.

El guanyador és portat al bè per qui perd, de la manera següent: aquell s'enganxa a la punta de l'espardenya una pedreta que, amb un moviment de la cama, tira lo més lluny que pot, i va reculant, reculant. El qui ha perdut va a arreplegar la pedreta i senyala el punt on ha parat esta; la pren i va a buscar al qui l'ha tirada, que va a recules, i, quan ell l'entropessa, se'l carregà al bè i el du fins el punt on ha arreplegat la pedreta. Altres vegades li peguen al qui guanya una dotzena de calbots.

En altres bandes diuen a este joc *cels i corones.*

TERRIC-TERRIC

Joc d'hivern en les nits que fa lluna, aprofitant la part de llum que dóna esta i l'ombra que fa un edifici que servix de ratlla dels camps on es situen uns i altres. I comença el joc passant els d'una part a la dels altres, dient qui han passat la ratlla: «*Terric-terric,* en la teua terra estic». I, entonces, el de la seua terra corre per vore si pot pegar-li al qui l'ha entrada, i, si pot, li pega, i aquell fuig devers la terra d'ell, i els d'esta procuren torbar als de l'altre bando i guanyar temps a fi que es peguen lo manco que es puga. Els xics més forts agarren de la mà als de l'altre bando i uns i altres estiraven a fi de dur al contrari al seu camp per pegar-li.

TOCAR MEL (A)

Joc de xiquets a l'hivern.

A una cadira s'assenta un xiquet tenint en la mà el cap d'una corda, i un altre xiquet, que està dret, agarra l'altre cap de la corda. U dels demés que juguen va acostant-se per tocar al sentat, lo qual es diu *tocar mel.* El que està dret amb l'altre cap de la corda en la mà vigila perquè no el toquen a aquell, per a lo qual està molt alerta i no fa més que córrer per impedir-ho i agarrar als que s'acosten. Si n'agarra un, este paga.

Ja fa temps que no es juga, perquè, com ara a penes els han desmamat se'n van els xics al café o a xarrar amb xiquetes, ho tenen per poca cosa el jugar.

TRENTA-U (Al)

Joc paregut al *set-i-mig,* en lo qual hi ha banquer qui té les ametles, que és lo que es juguen. Donada la primera carta tapada, es dóna la que demanen destapada, plantant-se als vint-i-nou o als trenta tantos; i qui ne fa trenta-u guanya i té dret a la baralla, si la vol, i tira ell.

Jugat amb ametles menudes.

TRES EN RATLLA (Al)

Joc de xiquets, que juguen amb tres telles cascun d'ells. Fan un quadrat a terra i el dividixen fent dos ratlles diagonals i dos al mig, de manera que resulten huit triànguls. El que és *mà* fica una tella al mig del quadrat, on confluïxen totes les ratlles; una ne posa a l'altre en un àngul, i aixina seguixen fins posar les tres que té cascun d'ells. Amb lo dit van menejant-les, començant lo *mà,* i ficant-les a un àngul (la del mig no poden tocar-la), i guanya el qui ha lograt posar-ne tres en la mateixa ratlla.

TRIUMFO MÉS ALT (Al)

Juguen set o huit amb cartes de la baralla. Deposita cascú d'ells la quantitat convinguda, i se'ls donen pel qui té la baralla tres cartes tapades a cascú, i, quan acaba de donar-les, les destapen, i qui té el *triumfo més alt* cobra una monedeta del depòsit. El qui fa *catxo,* lo qual és tindre les tres cartes de la mateixa colla, cobra tot lo depositat.

Era jugat en tot temps, però no s'usa des de l'any 1900, poc més o menys.

TROMPA

[No l'explica.]

TROMPELLOT

[No l'explica.]

VENTURETA (A)

Ne feen d'un carret de fil partit per mig i passant-li un bastonet ben apretat, lo qual terminava en punta per la part de baix. La reballaven xiquets o xiquetes damunt d'una taula i, aixina, se la posaven reballant damunt la palma de la mà. Ja no la reballen fa molts anys. Ne tenien amb un peçonet dalt fetes de fusta a posta, i tots les reballaven en aquell temps.

VIUDO (A)

[No l'explica.]

VOLA EL CORB (A)

És joc per a torbar criatures de cinc o sis anys. Ne juguen quatre, més el que fa de *mare*. Sitiada esta, fiquen els jugadors el dit índex damunt lo genoll d'ella, la qual escomença dient, per exemple: «Vola el gafarró», i han d'alçar el dit tots, si no, paguen penyora; «Vola la cadernera», i han de fer lo mateix; «Vola el corb», i lo mateix. Per a engayar-los, diu la *mare:* «Vola el mono de la tia Sampera», i, lladoncs, paga penyora qui alce el dit. Poden continuar-ho fent volar lo que diga.

El joc sol esser a pagar cinc o sis penyores, i qui les paga deixa de jugar. La penyora és un mocadoret, una cacau, etc.

Acabat el joc entren les penyores, dient la *mare:* «¿De qui és esta penyora?» Aquell de qui siga respon: «De mí, senyora.» P.: «¿Què fas tu per ella?» R.: «Tot lo que vosté en manarà.» «Puix ves besa a ta mare», o «aquella porta», etc.

XANCA (A la)

Joc molt usat en el temps que n'havia molts *femeterets,* que, amb un cabasset, penjant del cap amb la corda posada damunt lo barret o gorra que li aprofitava de resguard de la pell, i una aixadeta, anaven per carrers i camins arreplegant fem que diuen a la casa d'ells. És paregut a la tella i jugaven on els pareixia.

Amb l'aixadeta es fa una ratlla i la creuen altres dos diagonals al fi de que faça quatre ànguls, i, damunt, una volta unix les diagonals.

Per eixir *arrimaven* a una ratlla convencional. El *mà* tirava la tella dins del triàngul que resta format, i, anant *a coix-coix,* havia de traure-la per un àngul sense xafar ratlla.

Al que perdia treen al bè o li pagaven calbots.

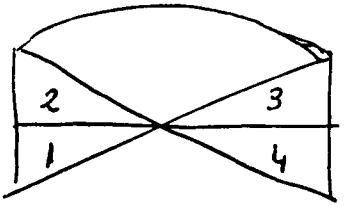

XAPES (A les)

Els fadrins, en los diumenges i festes, jugaven molts a les xapes, tant de matí com de vesprada, en qualsevol punt, i, si era hora de migjorn, sols s'oïa: «¡Cara!», «¡Creu!», i les disquisicions que per les jugades tenien. A penes se juga ara.

Es fa amb una canya o bastó un rogle en terra, i, al mig d'ell, es fica u al qual diuen *el baratero*. Per a tirar, o diuen sort o comença el que més diners té; pren dos monedetes de cara i les tira a les altes dient als apunts: «¡Cara!», o «¡Creu!», segons el gust, i, segons apareixen en terra, guanyen o perden.

El baratero va caçant les postures en el depòsit que li han fet. Si el qui tira perd, un altre s'encarrega del joc.

XIRÍMBOLO (Al)

Juguen sis xiquets. Tres paren, ficant-se u doblat d'esquena amb les mans passades per entre les seues cames, i altre es fica en la mateixa postura darrere d'este, juntant els culs i agarrant-se les mans; el tercer, a un costat d'estos, s'agenolla o acatxa de modo que faça esquena, i apoia les mans en terra i fica lo cap entre els dos aquells i per baix. Els altres tres van un a u, i posant el cap damunt l'esquena d'aquell tercer, volta el cos com qui estira a una vela, i passa per damunt dels altres dos i ha de caure dret; si no cau dret, paga.

«ZAPATERO» (Al)

Joc de xiquets. Han d'esser tres, que es fiquen en filera, i cascú d'ells té una espardenya i fan com si cosiren. El d'enmig, quan veu que els altres s'encanten, els pega amb la mà, i els altres es tornen a pegar-li si poden.

Les xiques juguen amb una piloteta de goma, que pot esser un joc d'una a soles, o bé dos o tres, i diuen un romancet adaptat a la postura de la qui juga. És bilingüe, i, conforme va dient, s'ha d'estar. Tira a les altes la piloteta i diu:

A mi una,	(I l'empoma.)
sin mover,	(I va tirant-la i empomant-la.)
sin reir,	
sin hablar,	
con un pie,	(Alça este)
con el otro,	(Fa igual.)
con la mano,	(Alça una.)
con la otra,	(Fa igual.)
Te-pe-té.	(Pega palminetes i l'empoma.)
Atrás i alante,	(Es pega una palmineta davant i una altra darrere.)
redondela,	(Roda els braços i l'empoma)
media vuelta	(Creua els braços i l'empoma.)
y vuelta entera.	(Li pega i l'empoma.)
La primera,	(La tira i empoma.)
la segona	(Idem.)
i la darrera.	(Idem.)

La segona part diu lo mateix i no es meneja, per això es diu *sin mover,* i aixina va seguint.

Fa anys que es juga i nosé d'on és portat este joc.

Serren un canut e canya per un cap, i damunt, i ans de l'altre cap que resta tapat, fan un foradet, i, sobre este, fiquen una gala o galera,[20] i, bufant pel cap del canut, aquella va rodant opuja i davalla a l'impuls de l'aire.

[20] Gala: fruit del roure.

Serren per les dos bandes un canut de canya i el fiquen recte damunt d'una pell de taronja i apreten, i dins del canut resta la pelleta; van fent la mateixa operació moltes vegades, i quan està quasi ple, amb un altre canut o bastonet que entren per la part de baix del canut, apreten com si fóra una aixeringa, eixint les pells amb violència.

POESIA POPULAR

[POESIA POPULAR]

ROMANÇ

Benissa, casa Feliu,
tota la pedra picada.
En Xaló hi ha bons bacons
amb un pam de cansalada.
En Llíber les teixidores
gasten la falda molt llarga.
A Alcanalí esmoladores,
p'a esmolar lo que no talla.
En Parcent està la font,
que la tenen molt pujada.
En Benigembla, serrello,
que el trauen de la muntanya.
En Murla els algepsers
que corren de Gata a Xàbia.
En Laguart, la cirereta
i bellotes de carrasca.
En Orba, els perolers
que tenen la sarpa llarga.
En Tormos, el cap rotllat,
que la faena els acaça.
En Sagra hi han bones hortes
i l'aigua està en Cocentaina.
En Ràfol els fadrinets
gasten la faixa molt llarga.
En Benimeli, el raïm,
que el trauen de la Segària.
En Sanet no cullen res,
que és un racó de muntanya.
Benidoleig: les caparres,

les de la panxa pelada.
En Beniarbeig són ben forts
p'a jugar a la subhasta.
En Pedreguer, les dobletes,
que les trauen de la pansa.
En Xàbia, les calces negres,
hasta el llaurador ne gasta.
En Gata, els cabassets,
que corren tota la França.
En Dénia, port de la mar,
allí s'embarca la pansa.
En Ondara, bona font,
que per allí no n'hi ha altra.
En el Verger, les lladelles,
que tot lo món se les rasca.
En Oliva, els camalets,
descalços i sense manta.
En Pego, els gambosins,
que són per agarrar gamba.
En Evo, els socarrats
del carbó de la muntanya.
En Castells, els fadrinets,
que van ben carregats d'arma.
En Callosa, espardenyers,
que tots treballen la malva.
En Tàrbena, sobrassades,
que es nomena en tota Espanya.[1]
En la Vila fan filet,
que tot el món el treballa.
Finestrat: per vendre roba
ixen les dones de casa.
La Nucia: els tramucers,
que recorren la comarca.
A Polop hi han ungles llargues
que a tot li tiren la sarpa.
En Altea, peixcaters,
que en matxos duen la carga.
A Calp es cria el bon peix,
que li dóna tanta fama.

[1] Fins ací ho cantava u de Tàrbena. No pot saber-se d'on prové; deu esser de mitjançat lo segle XIX. Lo que seguix és afegitó que li posem.

Rubiotaiga,

En Benifato i Confrides
es gela fins la paraula.
Beniardà: les collites
es fan sense gra ni palla
En Benimantell els hòmens
no se'n van molt lluny de casa.
En Guadalest els soterren
en una cima molt alta.
En Benidorm xiques guapes,
això que no tenen aigua.
I en Bolulla està el *convent*
de les monges baix la panxa.

Amb la tonada dels gojos de la Verge del Roser, els xiquets i xiquetes cantaven fins a l'any 1900 per la Llotja i banquets de l'església:

La lluneta és ma padrina,
em fa un cos i una camisa,
me la talla i me la cus
per al dia el bon Jesús.
El Jesús diu que no vol,
perqué té corona d'or
enramada de perletes.
Sant Joan collint floretes.[2]
Abaixen les tres Maries
carregades d'or i argent
a fer-li la capelleta
al Santíssim Sagrament.
Dins d'eixa capelleta
hi havia un borreguet,
amb les cametes tortetes
i en la boca un clavellet.
—¿On està eixe borreguet?
—A llaurar se n'haurà anat.
—¿On està lo que ha llaurat?
—La gallina ho ha escampat.
—¿On està eixa gallina?
—A pondre se n'haurà anat.

---

[2] Altres diuen *caixquetes,* que no sé qué vol dir.

—¿On està el que ha pongut?
—L'aueleta s'ho ha begut.
—¿On està eixa aueleta?
—A filar se n'haurà anat.

—¿On està lo que ha filat?
—Dins la caixa ho ha tancat.
—¿On està eixa caixeta?
—Riu avall se n'haurà anat.

—¿On està eixe riu avall?
—A la mar haurà parat.
—Allí baix hi han bous i vaques
i gallines amb sabates
i bous amb caperutxets.
—En la terra del Jesuset
ni fa aire ni fa fred.

Quan anaven a confessar-se dien:

Pa blanc, abaixat del cel,
beneït del Pare Etern,
cuit en un foc d'amor,
repartit entre els cristians.
Senyor, jo m'he confessat.
Si algun pecat m'he deixat,
confesseu-lo Vós per mi,
que sou Rei de veritat.

GOIGS DEL BORRATXO

És el vi gran aliment
per a aquell que el vol provar...
Prompte es posarà content
si no para de xuplar...
Vol matar i degollar
i es fa comprometedor.

Tornada: Ves i dis-li al taverner
que te'l pose del millor.

Un borratxo es va morir
i els amics l'arreplegaren
i no se'l vaen deixar
hasta que no el soterraren,
i per record li posaren:
Cuiro del vi superior.

Torn: Ves i dis-li al taverner
que te'l pose del millor.

El que és borratxo, de son,
es gita i no pot dormir
si té vi alrededor.
Ell no para d'*escutir;*
s'alça, *que no pot dormir*
ho diu amb molta fervor.

Torn.: Ves i dis-li al taverner
que te'l pose del millor.

Un a qui no li agradava,
una volta el va tastar;
cada vegâ que el provava
s'havia d'emborratxar;
ell els dia als seus amics:
«Mireu, que té bon color...»

Torn.: Ves i dis-li al taverner
que te'l pose del millor.

Una xiqueta guapeta,
quan ella el vi va tastar,
sempre li dia a sa mare:
«Mare, lo que més m'agrâ»;
i es criava molt robusta
i tenia bons colors...

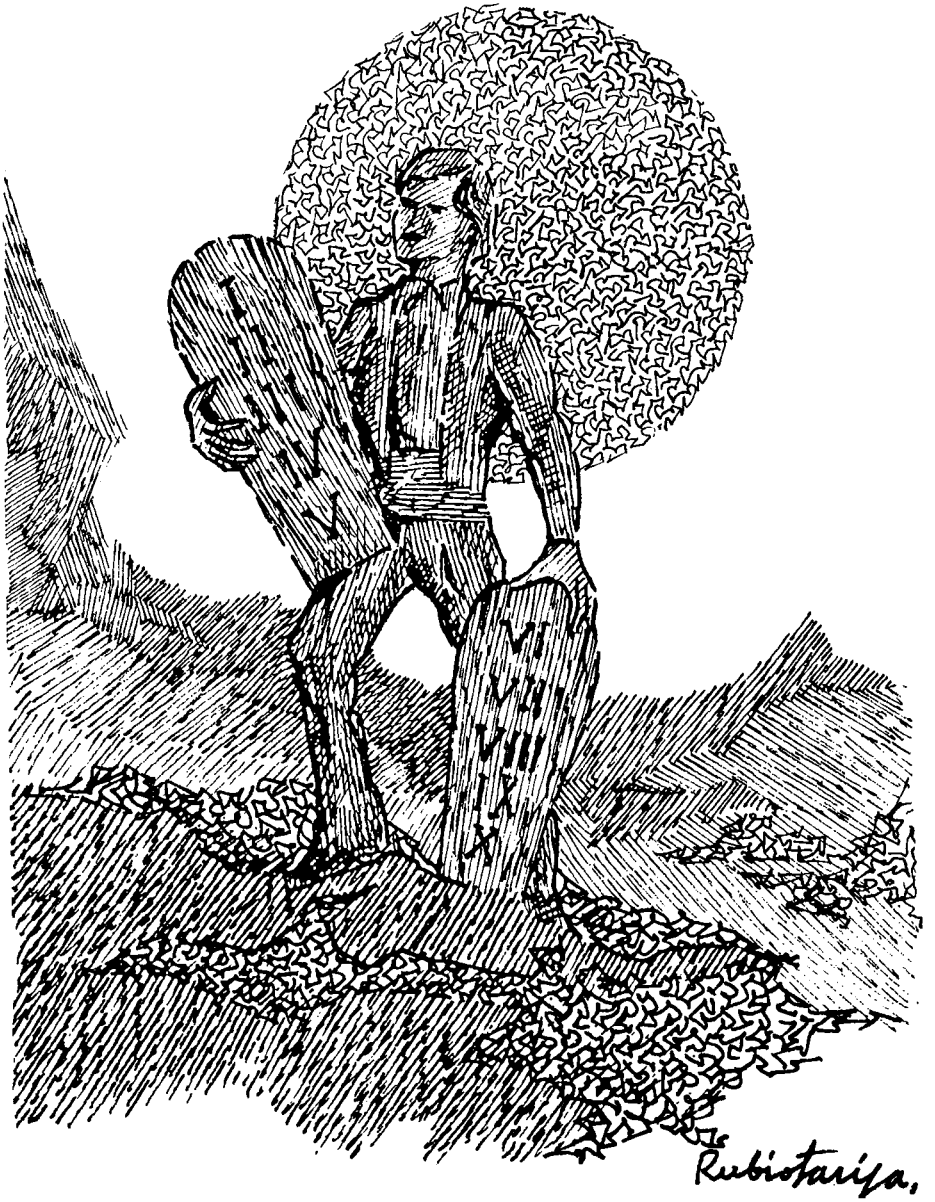
Rubiotariza.

Torn: Ves i dis-li al taverner
que te'l pose del millor.[3]

ELS DEU MANAMENTS EXPLICATS[4]

A Vós, antorcha lucida,
Madre del divino Verbo,
a Vós, concebida en gracia,
a Vós, Virgen del Carmelo,
os pido, humilde y postrado,
alumbréis mi entendimiento,
para que a escribir acierta
aquestos siguientes versos.
¿Cómo han de curar las almas
los pecadores enfermos,
si los que están en pecado
tienen abierto el Infierno
y, si mueren en la culpa,
se condenan sin remedio?
En fin, para salir de él,
no hallan camino más cierto
que hacer buenas confesiones
con firme arrepentimiento y
propósito de la enmienda,
apartando, desde luego,
toda ocasión de pecar,
retirándose al silencio
y pensando muy despacio
si pecó de pensamiento,
si de palabra o de obra,
y eso ha de ser desde el tiempo

---

[3] Recitat per Josep Ronda Gregori, alias *El Bueno,* de Callosa d'En Sarrià, qui diu que els dugué a este poble quan vingué del servici militar.

[4] Com es veu, només té el títol en valencià. Degué deprendre's de memòria d'algun llibret que durien a Callosa i s'ha anat transmitint-se oralment despuis. Són comptades les dones que saben i diuen estos manaments, i són les que es diuen *resadores,* o siga, les que s'encarreguen de dirigir els *resos.*

que ya se confesó bien.
Y miren que les advierto
que las confesiones malas
se deben hacer de nuevo.
Miren bien por dónde anduvo,
por qué parajes expuestos
estuvo y con quién trató,
y, así, por los Mandamientos,
examinen su conciencia
como yo lo iré diciendo.
Amar a Dios sobre todo
es el precepto primero.

Ese precepto quebrantan
los que creen con agüeros,
los que usan hechicerías,
los que creen con los sueños,
los que leen libros vedados,
los que escuchan, placenteros,
y pecan todos aquellos
que no saben la doctrina
o ignoran algún misterio
o artículo de la Fe,
como se vio en ese ejemplo:
Tres libertinos marrulos,
cenando en un buen banquete,
dijo el uno: «Caballeros,
démosle gracias a Dios.»
Respondió el otro, soberbio:
«Yo se las doy al demonio.»
Y, aquí, todos se rieron.
Y a eso de la media noche,
cuando todo está en silencio,
se apareció en la sala
un horrible monstruo fiero,
y con voces destempladas,
dijo: «¿Quién es el mancebo
que anoche me dio las gracias?
Pues yo a pagárselas vengo.»
Y, agarrando al miserable,
los dos fueron al Infierno.
El que ama a Dios como debe

ha de seguir sus preceptos
y perder antes la vida
que ofenderle de nuevo.
El segundo es no jurar.
Si se hace el juramento,
sea con necesidad,
verdad y justicia a un tiempo.
Si juró hacer algún mal
a su prójimo y, cumpliendo,
son dos males, como digo,
confiéselo, desde luego.
Si hizo algún voto o promesa
y no lo cumplió, pudiendo,
aunque no fuera creído
lo que diga, siendo cierto,
no ponga a Dios por testigo;
diga, pongo por ejemplo:
«Señor, como soy de tierra,
como hay plantas, como hay cielo».
No jure a las criaturas,
que, estando un hombre jurando,
dijo: «El demonio me lleve.»
Y, al punto, amaneció muerto.
Van a darle sepultura
y no encontraron el cuerpo.
Hàgase a decir sí o no,
como lo enseña Dios mismo.
De santificar las fiestas
trata el tercer mandamiento.
Miren si, en día de fiesta,
oyó misa por entero,
si perdió parte notable
o quién fue la causa de ello,
si es que mandó a trabajar,
y miren si, estando en el templo,
han quitado el oir misa
con escandalosos gestos.
La misa es de gran valor.
Yendo a cazar dos mancebos,
pasaron por una ermita
que misa estaban diciendo.

Entró uno dentro de ella,
llegó al último Evangelio.
Hizo el otro burla de él
y, desde allí a breve tiempo,
se amaneció una tormenta,
cayó un rayo (¡Dios nos libre!)
y dio muerte a aquel mancebo
que no quiso entrar en misa,
y el otro oyó entre los vientos
una voz que así decía:
«Érrele, érrele presto».
Y este oyó al Verbo en carne,
de modo que este mancebo
quedó libre de la muerte.
Y basta para un discreto.
El cuarto, honrar padre y madre.
Quebrantan ese mandamiento
los hijos inobedientes,
y pecan todos aquellos
que hicieron burla de ancianos
despreciando sus consejos,
quien no honra al sacerdote
ni a la justicia del pueblo.
En fin, debe ser honrado
todo mayor con extremo.
Quien no ama a padres y abuelos,
Dios le abreviará la vida
y le cerrará los cielos.
Había un matrimonio honrado,
y, por ser los pobres viejos,
cayeron en una cama
ambos postrados, a un tiempo.
Un hijo que era encargado
de darles el alimento,
pero de palabra y obras
les daba el mayor tormento,
hasta que los pobres padres
murieron de sentimiento,
hizo ciertas travesuras,
de modo que este mancebo
vino a dar en un suplicio,

y, estando el *cadáver muerto,*
allí, en presencia de todos,
se le puso blanco el pelo,
todo cubierto de canas
como si fuera muy viejo.
Pasmada toda la gente,
al obispo cuenta dieron,
y, así que el milagro vio,
les pidió a todos silencio,
y les dijo en altas voces:
«Señores, este mancebo
es de ochenta años de vida,
y por perder el respeto
a su padre y a su madre,
le quitó Dios verdadero
sesenta años de vida.
Y eso sirva de escarmiento.»
Tengan los padres cuidado
de dar buenos lojamientos
a sus hijos y enseñarles,
que el árbol, dsde pequeño,
se dirige a cualquier parte,
y, de grande, no hay remedio.
El quinto es no matar.
Quebranta este mandamiento
el que mata o da de golpes
y el que fue la causa de ello.
Peca quien hace mal a otro
con dicho, obra o deseo.
Peca quien no perdonó
las injurias que le hicieron,
y el que no mira lo que habla
cuando dice el *Padre nuestro.*
Y mire todo cristiano,
con muchísimo talento,
si comió o bebió de más
quitándole el alimento
a su mujer y familia.
Y pecan los padres y abuelos
que a sus hijos maldicieran
como se vio en ese ejemplo:

Tenía un padre maldiciente
en sus brazos un niño tierno.
Porque callar no quería,
le echó una maldición, fiero,
y el demonio de sus brazos
se lo quitó, y es muy cierto,
que nadie pudo saber
de su fin ni paradero.
El sexto es no fornicar.
Quebrantan este precepto
aquellos que, lujuriosos,
tienen malos tocamientos
y los que caen por obra,
con poco temor del cielo,
con alguna pobre viuda
o soltera, que es lo mismo.
Si es casada, es más pecado,
que es pecado de adulterio.
Si es parienta o religiosa,
distínguense estos defectos.
Pecan las mujeres vanas
que escandalizan los pueblos,
van enseñando sus carnes,
profanamente vistiendo.
Cierta vez un religioso
conjuraba a un hombre enfermo,
que ese estaba endemoniado,
y preguntó al misionero
que de qué vicio se hallaban
más almas en el infierno.
El demonio respondió:
«Por el sexto mandamiento,
y las malas confesiones
y quitar bienes ajenos.»
El séptimo no hurtar.
Quebranta ese mandamiento
el que a su prójimo roba,
y pecan los avarientos
que les pesa gravemente
el que su prójimo mismo
vaya medrando sus bienes,

los que no cumplen sus derechos,
el que no paga jornal
a aquel que le está sirviendo.
Deben los trabajadores
trabajar con buen intento.
Miren también los que venden
que lleven su justo precio.
También están obligados
a cumplir los testamentos.
Los que llevan a su cargo
procuren no andar mintiendo
ni hablar falsos testimonios,
que es del octavo precepto.
Si comisteis el tocino
sin bula para comerlo,
si alguna vez te alabaste
de algunos pecados feos,
si la mujer que no es tuya
deseas con mal intento,
procura diseminarlos,
que es del precepto noveno.
En fin, piensa bien despacio
si envidias bienes ajenos,
que es lo que el décimo manda.
Y, bajo ese supuesto,
dirás a tu confesor
lo cierto como por cierto,
lo dudoso como duda,
y miren que les advierto
que no han de callar ninguno
por vergüenza ni por miedo.
Y de esa suerte vendrá
a tu alma Dios del cielo,
que, alabado y ensalzado,
sea por los siglos eternos.
Amén.[5]

---

[5] Recitados por Clara Berenguer Seguí en 1934 (hija de Joaquín Berenguer Berenguer, *Ximo de les cabretes*).

LAS SIETE PALABRAS DE LA PASIÓN

Cantada durant la Quaresma, on se vulga que s'ajunten els que volen cantar.

Viernes santo, ¡qué dolor!,
espiró crucificado
Cristo, nuestro redentor,
mas, antes, dijo, angustiado,
siete palabras de amor.
La primera fue rogar
por sus propios enemigos.
¡Oh caridad singular!
A los que fueron testigos
mucho los quiso admirar.
La segunda, al *ladronizo,*[6]
palabra le dirigió,
y el Señor le satisfizo
diciéndole: «Hoy serás
conmigo en el Paraíso».
A su Madre la tercera
palabra le dirigió,
diciendo que recibiera
por hijo a Juan, y añadió
que por Madre la tuviera.
La cuarta: a su Padre amado
llamó con afecto pío;
al verse tan angustiado,
tres veces dijo: «¡Dios mío!
¿Por qué me has desamparado?»
La quinta: estando sediento
y encontrándose rendido,
dijo, casi sin aliento:
«¡Sed tengo!» Y le fue servido
hiel y vinagre al momento.
La sexta: viendo acabado
y plenamente cumplido
todo lo profetizado,
dijo muy enternecido:

[6] Ladroncillo.

«¡Ya está todo consumado!»
La séptima, con fervor
su Espíritu entrega en manos
de su Padre, con amor.
De esa manera, cristianos,
murió nuestro Redentor.
Ya murió mi Redentor,
ya murió mi Padre amado,
ya murió, en la Cruz clavado,
mi Dios, mi Padre y amor.[7]

COBLES

A la mar es cria el peix
i a la céquia les anguiles,
al magraner les magranes
i a la figuera les figues.

A la mar me'n vull anar
a vore les cosidores,
que cusen sense didal
i tallen sense estisores.

A la Ribera me'n vaig
a menjar-me quatre qüernes,
amb una ceba i dos alls
i un grapat de faves tendres.

A la una canta el gall,
a les dos la *tortolilla,*
a les tres el rossinyol
i a les quatre es fa de dia.[8]

[7] Recitado por Clara Berenguer Seguí el día 15 de abril de 1935. Cantándola ella, transcribió la música D. Diego Ciudad Bardisa en el mismo día.

[8] Cançó del mes de maig.

A la vora del riu, mare,
m'he deixat les espardenyes:
mare, no li ho diga al pare,
que jo tornaré per elles.

A la voreta la mar
hi ha una cadira amb floretes
per a sentar-se Pepet
que festeja a Doloretes.

Al Barranc de la Batalla,
fóren més de quatre mil
els francesos que mataren
entre Castalla i Onil.[9]

Alça l'aleta polleta;
no li piques, pollastret:
ta mare no vol que et cases
amb un home baixetet.

Alça, morena, i no em xafes
la canyeta de peixcar,
el cabasset dels enredros
i el barret de festejar.

Al sant Blai del meu carrer
una li'n tinc que cantar:
que mos done blat i dacsa
i diners per a gastar.

---

[9] Al·lusiva a l'acció guanyada per l'exèrcit espanyol al francés, que comandava Suchet, any 1913. Per memòria creà Fernando VII la Creu de Castalla.

Rutkotaitis

Al tio Pep del Ruat
un sarvatxo l'acaçava,
i li demanà perdó
si el deixava anar a casa
i portaria el falçó.

Allà baix, en el riu, mare,
ha cantat un cul pelat:
«Quan les cabres faran llana,
les dones faran bondat.»

Allà baix, en el riu, mare,
senquí cantar un canari;
pensant-me que era el meu nóvio,
era un pardal solitari.

A ma sogra la vull jo
un poquet més que a ma mare,
perquè m'ha criat un xic:
¡Sogra meua, Déu li ho pague!

A ma sogra tinc en venda;
qui me la vulga comprar,
diner i mig donen d'ella:
i ja la poden agarrar.

Amb tan vella que tu eres,
els teus diners em fan jove.
Jo me'n buscaré una altra,
que és de repica'm el colze.

Amb un quinzet tinc un puro
i amb dos quinzets una pipa;
amb tres quinzets vaig al cine
i amb quatre tinc una xica.

Amiga, la més amiga,
la més amiga la pega;
amiga és la mantellina,
que te'n vas a missa amb ella.

Ànima que estàs en pena
i en el cel no pots entrar,
que ta mare encara vetla
i l'os no te'l puc posar.

Ànima que vas penant,
Déu que et done un bon repòs:
el meu marit està en casa
i no li puc llevar l'os.

Ara sí que m'has fot...,[10]
que m'has furtat el meló,
i m'has deixat les escorfes,
la corona i el peçó.

Ara sí que va de veres
i em jugaria un sisó:
l'auelo *caga-munteres*
l'han tancat a la presó.

Arre burro i deixa dir,
no en faces cas de la gent,
que qui en fa té poca xolla
i qui no en fa no en té gens.

---

[10] O *m'has capat.*

Bernardino, *tin-te un pino,*
a la porta d'un convent,
s'ha menjat un cap de burro
i ha perdut l'enteniment.

Bona nit tinguen, *sinyores,*
que no me'n vaig a dormir:
la un ull ja me se tanca
i l'altre no el puc obrir.

Bona vida té el pastor,
que, quan plou, no fa faena;
s'assenta al racó del foc
i en lo dia fa espardenya.

Bona vida té el pastor,
que, quan plou, no fa faena,
sentat al racó del foc,
fent-li festes a l'auela.

¡Buenos Aires, Buenos Aires,
vas *tiniendo* buena fama!:
¡Tú seràs la *perdisión*
de las *muqueres* d'Espanya![11]

Calla, gallina pelâ,
sense cap de plomissó,
que t'has posat a cantar
i no t'has sabut la cançó.

[11] La cantaven per l'any 1910 quan emigraven els hòmens a l'Argentina i alguns no tornaven, o tornaven de buit, deixant ací les dones patint.

Carabassa m'han donat
i me s'ha tornat meló;
més m'estime carabassa
que casar-me en Eixaló.

Caragol de vinya vella,
no digues mal de ningú,
que Callosa no és València
i ja sabem qui és cadascú.

Carnestoltes, moltes voltes,
i Nadal, de mes a mes;
Pasqua, de huit a huit dies;
Quaresma, no tornes més.

Carrer Major de Callosa,
quantes voltes t'he passat
a mitjan nit i a deshora:
¡de res m'has aprofitat!

Castanya sobre castanya,
ja no me'n pegaràs més;
si vols que vaja al porrat,
em tens que donar diners.

—¡Castanyes!, ves a dur oli.
—No vull anar, que tinc fred.
—La mare et farà una mona
dels ous que pondrà el burret.

Catalina, manya meua,
dis-me tu la veritat:
d'eixos tres fadrins que passen,
¿quin és el teu enamorat?

Cavallers, mireu si és pena
ser un home divertit:
¡renunciar de la faena
endespuis d'haver complit!

Collaret de Coll de Rates,
quantes voltes t'he passat,
a mitjan nit i a deshora:
de res m'has aprofitat.[12]

Com són grosses, n'entren poques;
si en vols més para el cabàs;
a les Dos Eres t'espere:
no sé si m'agarraràs.

Com són grosses, n'entren poques;
si en vols més, para el cabàs;
safanòries com la cuixa,
xirivies com el braç.

Contineixa, vés i torna,
que a tu te la donaran:
si no et donen la més xica,
et donaran la més gran.

Corona, si vols la *vara,*
fes-te'n una de cascall,
que la *vara* de Callosa
és per a Vicent Savall.[13]

---

[12] De Tàrbena.

[13] Açò és variant o, almenys, pot haver-li servit de model la cançò que, amb la música de l'himne de Riego, cantaven en Madrid quan la revolució de 1868:

Si la Reina quiere corona,
que se la haga de viruta,
que la corona de España
noe s para ninguna pu...

Debaixa'm el poalet
que està al pujar de l'escala,
que és per a donar a beure
al burro que ha cantat ara.[14]

Debades fas *passacalles*
i viatgets al cantó:
la xica que tu volies
no te l'emportaràs, no.

De Bolulla no la vull;
de Tàrbena no dic res:
en passant el Coll de Rates
la primera meua és.

De cara al tossal estic,
i estic morint-me de pena:
primer moriré de fam
que jo palpe la faena.

De Cartagena a Almeria
han format una paret;
per la paret va una via
i per la via va el tren.

De les ales d'un mosquit
han fet la mitja taronja,
tot el campanar sencer
i els tres pilars de la Llotja.

[14] De la Vila.

De matí pa i pebrereta,
a migjorn pebrera i pa,
a la nit, si no fan olla,
la pebrera ho pagarà.

De matí, quan s'alcen elles,
amb el monyo per a fer,
i a poc a poc se'l fan elles
a la porta del carrer.

Dénia, Benissa i Ondara,
Aixàbia i Benidoleig,
Llíber, Pedreguer i Gata,
Aixaló, Murla i Parcent,
Orba, Pego, Tormo i Sagra.

De president l'han votat
per ser el mestre més vell;
'plegarà la societat
a ser tan lladre com ell.[15]

D'es banyes d'un caragol
han fet la Beneficència,
el ferrocarril i el moll
i el Miquelet de València.

Diu-me si em vols o no em vols,
no em vingues en perendengues,
que tinc faves primerenques,
guixes, cigrons i fesols.[16]

[15] La cantaven en Alger, any 1885, a Vicent de Cotó, que el feren president d'una societat d'espardenyers que quebrà. Any despuis ne quebrà altra que feren del teatre.

[16] De Tàrbena.

Dos gallines es barallen
per un perol de segó,
i una li diu a l'altra:
«Tu t'afanyes més que jo.»

Dos ovelles i un borrego
són tres animals de llana;
dos advocats i un notari
tres lladres de cap de rama.

Dos rieres té Callosa,
la de Guadalest i Algar,
muntanyes com la de Bèrnia
i, entre els fonts, té la Parâ.

Eixa xica que va ahí,
amb la cabellera rossa,
pareix la Mare de Déu
del Pilar de Saragossa.

Eixos del ferrocarril
porten bigot i pereta,
algun dia portaran
espardenyes sense veta.

Eixos del ferrocarril
s'han comprat una romana
per a pesar els diners
que guanyen a la setmana.[17]

[17] La cantaven des de que es feu el ferrocarril de Madrid a Alacant, a l'any 1858, dia 25 de maig, en què s'inaugurà, titulat *ferrocarril del Mediterrani.* Es referix a la ganància que tenien.

El bacallà està salat
i la sardina s'empina;
el rector ha predicat
el joc de la *barretina.*[18]

El cabecilla *Palloc*
donà quefer en València,
i el pobret la va pagar
entre Murla i Benigembla.[19]

El campanar de Bolulla
està fet una magrana,
perquè l'obrer que el va fer,
el va fer de mala gana.

El colom roda la torre
a vore si pot entrar,
i la coloma de dins
sense parar d'alejar.

El colom roda la torre
i no sap per on entrar,
la colometa de dins
no para de curclejar.

El cotxe no ve a Callosa
i s'ha quedat en Polop;
ara ve un tros de tartana
per a matar-mos a tots. [20]

[18] Tàrbena. És al·lusiva a una plàtica feta per un rector de Tàrbena en contra d'eixe joc dit de la *barretina,* que s'estilava entre les xiques d'aquell poble.

[19] *Palloc* era el cap d'una partida republicana que rondava per les muntanyes del país i, en un tiroteig que tingué la tropa, fon mort, any 1873.

[20] En l'any 1895 cantaven esta cobla, quan, per *economia,* la companyia dels cotxes, que era de la Vila, va suprimir el directe a Callosa, que parava a Polop, i posà una tartaneta, de la qual, per burla i per a què no anaren en ella, dien que en l'any 1885, havia aprofitat en la Vila per a portar els morts del còlera.

El dia que em vaig casar
no tenia pa ni vi:
una barcella de dacsa
que la vaig dur al molí.

El dimoni són els sastres;
¡quina li han fet a sant Pere!:
li han cosit uns pantalons
amb la bragueta darrere.

El dimontre són les puces,
un animal tan menut:
van a gitar-se amb les xiques;
jo, tan gran, encâ no puc.

El festejar amagat
és un viure molt en pena;
és com la brasa de foc,
que davall la cendra crema.

El francés és un *gravato*
que a l'aigua li diu *deló,*
a la dona diu *la fam*
i al gavinet, el *cutó.*

El meu Xavier se'n va a escola,
sa mare li va davant
i li diu al senyor mestre
que li guarde el diamant.

El meu Xavier se'n va a escola
i sa mare va darrere,
i li diu al senyor mestre
que li'l guarde i no li pegue.

El pastor, a les ovelles;
el llaurador, a llaurar;
el sagristà, a les campanes,
i el rector, a predicar.

El pensament va que vola,
de nit i sense parar,
a mi ningú m'aconsola:
bé et podria perdonar
si em tornes la camisola.
Si em tornes la camisola
i el fil que t'has emportat,
disminuirem el deute
i et perdonaré el pecat.

El Pouador de Callosa
és un lloc molt concurrit;
quan van per aigua les xiques
sempre està ple de fadrins.

El qui en fa cas d'este món
és més tonto que una col:
menjar bé i no fer faena
i fer-li foc al perol.

El qui festeja no dorm,
el qui vetla no matina,
el qui mulla no trau tros
i qui pren fiat no tria.

El qui festeja una lletja
primer que la mire bé;
despuis que no tinga enveja
al que bonica la té.

El qui té la panxa bona
mai pregunta quant són onze;
allí on fica el preu retrona,
perquè està fort com el bronze.

El qui té un bancal de cebes
i té malalta la dona,
li arrea un par de cebes
i a seguida es posa bona.

El qui té pansa té dansa,
i xiques per a casar,
i migranya mesclâ amb deutes:
¡No li falta que rascar!

El rei està per fer riure,
el govern per a robar,
els escrivans per escriure,
el pobre per treballar:
¡I en este món no es pot viure!

El sabater de Callosa,
tres dies que no ha almorzat,
esperant la botifarra
d'En Batiste Calafat.[21]

El sastre busca l'agulla,
que el seu ofici es cosir;
això no ho prengau per bulla,
ni tingau que contradir:
que qui té cuc pela fulla.

---

[21] De Tàrbena.

Els *blavets* de la Marina
quan van a segar arròs,
només mengen que tonyina,
pa, tomaques i alficòs.

Els caçadors de Callosa,
quan s'enjunten per caçar
porten furons i senderes
i de gossos un ramat.

El sereno ha mort un gos
i l'han dut a l'hospital;
les xiquetes de costura
se l'han fet amb oli i sal.

El sol ja se'n va a la posta,
les gallines al joquer,
que mal li sabrà a l'amo
pagar el jornal sencer.

Els quintos, quan se n'anaven,
passaren per la Nucia;
les fadrines els digueren:
«¡*Adiós,* quintos de ma vida!»

El tabaco danya el pit,
el vi se'n puja al perol,
el qui de tontos es fia
queda com un caragol.

El tio de les cassoles
li diu a l'espardenyer:
«Si tu vols manar en casa,
¿per què no et cases primer?»

El *Taput* li diu a Solbes
que es confessara primer,
que tenia el cap més dur
que l'encrusa d'un ferrer.

El Altea *el Santo Cristo,*
en Nucia *el Pare Etern,*
en Polop *el Arsobispo:*
¡Tots mos n'anirem al cel![22]

En Benidorm xiques guapes,
en Altea peixcaters,
en la Nucia tramussos
i en Callosa dolçainers.

En Benidorm xiques guapes,
en Altea peixcaters,
en la Nucia tramussos
i en Callosa espardenyers.

En Benissa han mort un gos
i en Senija l'han pelat,
en Llíber l'han fet a trossos
i en Xaló se l'han menjat.

Encara que tu em donares
cent lliures i un bancal d'horta,
jo no em casaria amb tu,
perquè tens la boca torta.

---

[22] Havia en la Nucia un apodat *Pare Etern;* en Polop un altre, *el tio Quico l'Arsobispo,* que era polític de campanar i morí a darreríes del segle XIX.

Encara que tu em donares
dos olives en un plat,
jo no em casaria amb tu
perquè no et tinc voluntat.

Encara que tu em donares
el bancal de les pereres,
jo no em casaria amb tu
perquè bonica no eres.

En Carcaixent una serp
es va menjar un borrego,
un carro i un algepser,
una guitarra i un cego.

En este carrer està
la xica que no té ossos;
son pare la vol cassar
amb un esclafa-terrossos.

En este carrer està
la xica que tot s'ho posa,
i, el diumenge de matí,
ix com un capoll de rosa.

En la casa que entra un frare
i la mare té xiquets,
no saben a qui dir pare
aquells pobrets angelets.

En la Nucia el *moniato,*
en Polop el *florinet,*[23]
en Callosa s'usa el *topo*
i en Benimantell *topet;*

en Beniardà la *còfia*
i en Benifato el *barret.*

En la plaça del Castell[24]
està la glòria completa:
acordeón i guitarra,
postisses i pandereta.

En la riera d'Algar
deuen estar molt contents,
perquè tenen a sant Roc,
i en Mosmai a sant Llorenç.

En les festes de Nadal
les dones són matineres,
p'a posar la carn a l'olla
i apanyar-se les polseres.

En lo poble de Callosa
diuen qu eno hi han fadrines;
i el diumenge de matí
n'ixen com a roses fines.

En lo poble de Callosa
diuen que no hi han fadrines;
i, si les saben triar,
n'hi han com a roses fines.

---

[23] Perquè el *topet* tenia un foradet enmig.

[24] De Guadalest. Cantada a Benimantell.

En lo poblet de l'Abdet,
per collir faves amb baina,
romperen el tabalet
i trencaren la dolçaina;
¡quina cosa vaen fer!

En ma vida m'he rist més
que un dia collint tomaques:
vaig vore dos senyoretes
com s'omplien les butxaques.

En mig d'un *roser* estic,
roses a una part i altra,
i no puc considerar
quina *Rosa* és la més guapa.

En una brega de gossos
un pastor pergué el garrot,
un dolçainer la dolçaina
i un xiquet el trompellot.

En un soterrar hi han plors
i un casament rialles;
la xica que té mal d'ulls
no li mancaran lleganyes.

Era el castell de Callosa,
en lo antic, molt afamat;
hui només resta la plaça
i el torreó d'un costat.

Eres com aquella brossa
apellada falaguera,
que en la nit de sant Joan
floreix, grana i se seca.

Eres un *pimpollo de oro*
quan t'alces de bon matí;
d'una trena fas dos monyos;
veges això què vol dir:
que festeges amb dos nóvios.

Eres un poll vanitós,
eres un fartó de miques,
i, quan t'agarra la tos,
te'n vas a vore les xiques.

És el poble de Callosa
dels més divertits i alegres;
té bones aigües i fruites
i les xiques molt guapetes.

Es fa fosc i ve plovent
i la corbella no talla;
en vindre l'home a la nit
el rossí menjarà palla.

Esta guitarra és de pi
i la tapa de nogal,
i el tocador que la toca
de Callosa natural.

Esta nit fa bona nit
per anar a Castelló
a vore la meua xica
que viu al carrer Major.

Esta nit farà lluneta
i demà farà bon sol;
la xica del poticari
s'ha cagat en lo llençol.

Esta nit he ensomiat
que m'he gitat en pallissa
i els rates m'han rosegat
el faldó de la camisa.

Esta nit no em case jo,
si demà és dia de festa,
pus no podríem tirar
el burro per la finestra.

Esta nit vaig a parlar-li
a una xica llauradora;
si m'arriba a dir que no,
la tire a la regadora.

Estaràs tan descansada
com tu mateixa ho voràs;
no faràs pèl de faena,
però tampoc menjaràs.

Este és el món de la merda;
de cagar ningú s'escapa:
caga el pobre, caga el ric,
caga el rei i caga el Papa.

Estava que m'agranava
de l'amor d'un fadrinet;
aigua de la font d'Alzira:
quan més bevia, més sed.

Et pensaves dar-me xasco;
no serà per a mi tot,
que tu també tindràs xasco:
despuis de xasco, xanglot.

Fadrinetes del Campello:
si voleu matar un lladre,
poseu aigua a la serena
i fulletes de baladre.

Fadrinetes de hui en dia,
jornalets de dos quinzets;
no guanyen prou p'a sabates
ni tampoc p'a mocaorets.

Fadrinets de hui en dia
no festegeu amb criades,
que són com els teuladins
que van per dalt les teulades.

Fadrí, si tu vols casar-te,
pensa-ho bé, que és de pensar,
perquè la dona és un orgue
molt difícil de tocar.

Famorca és la capital
de tota la Vall de Seta,
Tollos i Benimassot,
i endespuix entra Fageca.[25]

Festes, fira i més festes
vol Callosa tots los anys;
ajudem tots, per a fer-ne,
als festers i majorals.

[25] Deu esser molt antiga. S'ha conservat per haver-la oïda a En Francesc Salvà i Pont, qui morí el 1908, de 89 anys.

Folies, folies són,
folies del foliolar;
la xica que no té nóvio,
no cal que es faça aixovar.

Frisqueta Maria plora
perquè té el nóvio baixet
i sa mare la consola
perquè té bon *bolsillet.*[26]

Guapa tu, guapa ta mare,
guapa ta auela i ta tia:
¿Com m'he de casar amb tu,
si véns de la guaperia?

Has dit que no m'has volgut,
jo tampoc t'he demanat;
les espardenyes que he romput,
per l'oli que tu has cremat.

Ja t'he dit una i mil voltes,
que no m'entres pel corral,
que tinc les gallines lloques
i m'espantaràs el gall.

Ja venim de berenar
i hem jugat a la *rabassa,*
mos hem begut tot lo vi
i hem trencat la carabassa.[27]

[26] De Tàrbena.

[27] La cantaven quan venien de fer la bereneta per Pasqua, amb la mateixa tonada del joc del *rogle.*

—Jo em pensava que eren móres
lo que porta ahí tapat.
—No senyor, que són bacores,
que vaig a vendre al mercat.
Mire'n quina tan fresqueta:
tòque-la amb la mà i vorà,
que està collida d'ara
i per a vosté no serà.

Jo he vist un *bunyol* fent llenya
i una *penya* fent torrat,
un *guitarró* segant herba
i una *polla* segant blat.[28]

Jo he vist un *conill* en missa
i una *llebre* amb arracades,
un *mosquit* entrant en quinta
i un *sapo* tirant fonades.

Jo no tinc cap de mal vici;
sóc un xic que es pinta a soles:
a mi m'agrada el bon vi,
aiguardent, tabaco i dones,
no fer faena i dormir.

Jo pujava per Farines
i aní a Massalatava;
d'allí al barranc d'Anguiles;
per l'Almèdia davallava
menjant-me raïm i figues.

[28] Apodos o malnoms de famílies de Callosa.

Jo que me la veig venir
amb la marfegueta al coll,
el coixí davall l'aixella
i en un pessic el cresol.

Josepa Maria *En Fèlix,*
no et cases amb llaurador,
que et faran assegar palmes
i perdràs la lluentor.[29]

Jo tenia un conill tort
que matar-lo no podia;
li vaig pegar un calbot
per vore si xillaria.

Jo tinc pantalons de llana,
i ara em manca el jaquetó;
posaré les portes noves
i aixina em casaré jo.[30]

Jo tinc una perereta
que fa flor i no fa peres,
i la tinc acomparada
a les xiques carasseres.

Jo tinc una tia torta
i un tio que no s'hi veu;
quan ma tia serà morta,
tot lo d'ella serà meu.

---

[29] De Tàrbena. Era una xica de Tàrbena molt lluenta, i no volia fer faena.

[30] De Tàrbena.

Jo tinc una xica en Piles
que li diuen Angeleta,
tota rodada de parres
i enmig una figuereta.

Jo tinc un pardal sense ulls
que està cego i mira a terra;
al vore una xica guapa
està a punt de moure guerra.

Jo tinc un real de plata
i un quinzet de vint-i-u;
xica, si vols que t'ho faça,
gitat't panxa per amunt.

Jo voldria ser mosquit
i entrar pel finestró
i pegar-te'n un pessic
en el puesto que sé jo.

Jo voldria ser mosquit
i tornar-me sargantana,
i posar-me baix lo llit,
i estirar-te de la cama,
i pegar-te algun pessic.

Julià, si te'n vas a l'horta,
pa no te n'emportaràs,
que aquells peçons de garrofa
algun dia els plegaràs.

L'alegria dels fadrins
és un mocador de pita,
una manta morellana
i una xica ben bonica.

L'amor del pare i la mare
és l'amor de l'alegria:
el qui la té no la vol,
i el qui la perd la voldria.

L'amor la pintaven cega,
al cap d'un escudeller;
i com ella no s'hi vea,
a tots donava quefer.

L'auela se n'ha fugit
i ha parat a Cocentaina,
l'auelo li ha anat darrere
a tocar-li la dolçaina.

L'auelo que va a setmanes
i el tanquen en lo celler,
el diumenge quan lo trauen
fa un ulls com un soliguer.[31]

La bacora p'a ser bona
té que tindre tres senyals:
clavillada i rebecada
i menjada de pardals.

La balladora, quan balla,
només mira el ballador,
si li penja o no li penja
la punta del mocador.

---

[31] Referint-se a la costum d'estar els vells una setmana en casa de cascun fill, mantenint-los este.

La dona que té corruixes
no la vages contemplant,
apreta-la i no l'afluixes
i et dirà de quan en quan:
«¡Ma que les dones són fluixes!»

La fadrina que es fa grossa
i p'a casar-se es fa dura,
fa una cara tan estranya
que pareix la meua burra
quan li alce la tafarra.

La faena és un dimoni,
mira que orelles que té;
¡faena, fuig i no em toques,
que tampoc jo et tocaré!

La filosa tinc penjada
dalt d'una paret ben alta;
a câ volta que la mire,
em costa l'estar malalta.

La guitarra està borratxa
i el qui la toca també;
i els fadrins que van amb ella
no valen un dihuité.

La Mare de Déu del Carme
l'han posâ dalt lo portal,
per vore les xiques guapes
quan abaixen del raval.[32]

---

[32] De Teulada.

La mare qui tinga filles,
que es faça de respectar,
que són com les peladilles,
que són bones de menjar.[33]

La meua xiqueta és l'ama
del corral i del carrer,
de la fulla de llimera
i la flor del taronger.[34]

La molinera d'Algar
s'ha cosit un faldellí,
de la pols de la farina
i la bromera del vi.

La nit del meu desposori,
que content que estava jo:
pensava dormir amb dona
i vaig dormir en la presó.

La noblesa de Callosa,
tots han eixit majorals:
Capitans i *Teranyanes,*
Marquesos i *Generals.*[35]

La putput de la muntanya
canta i diu la veritat:
quan les cabres faran llana,
les dones faran bondat.

---

[33] O *que totes les volen tastar* (variant).

[34] La canten per a dormir el bressol.

[35] Apodos de Callosa: els *Capitans* són Pérez; *Marquesos* pel tio Jaume, *Marqués de l'Espina; Generals* són Gregori.

La qüestió són els diners,
pocs ossos i molta molla,
que aquell que no té diners
ningun sant li posa l'olla:
i això ho diu Joanet Sellés.[36]

La sombra de l'anoer
és molt bona p'a dormir;
la xica que es casa amb viudo
sempre somia el fadrí.

La vida de l'arriero
és una vida real:
a parar a les tavernes
i a morir a l'hospital.

La xica que es fa rogeta
en lo mes de juliol,
ja té la gabieta feta
esperant el verderol.[37]

Les fadrines d'este poble
totes saben treballar;
unes s'ocupen en cloure,
i altres en apedaçar.
Una d'elles m'ho ha dit
i m'ho ha explicat molt clar;
si acàs treballa de nit
és perquè ella es vol casar,
per a fer-se l'aixovar
i pillar un bon marit.[38]

---

[36] De la Nucia.

[37] O *p'a engabiar el verderol.*

[38] Cantat fent el pas del cego i amb la tonada d'este.

Les fadrines, quan es casen,
allà a les primeres nits,
volent tocar la dolçaina,
no sabent mudar els dits.

Les fadrines quan es casen,
se pensen que van al cel;
se'n passen del purgatori
per a parar a l'infern.

Les quatre amigues que tinc,
les quatre em fan mala cara:
la celluda, la morruda,
la negra i la mascarada.[39]

Les serres que té Callosa
estan pelades del tot;
algun temps tenien parres
i ara crien margallons.

Les xiques de Benifato,
com no tenen res que fer,
se'n pugen a la teulada,
se'n volen a l'anoer.[40]

Les xiques del meu carrer,
totes filen a la lluna,
per a fer-se l'aixovar:
¡i no se'n casa ninguna!

---

[39] De Tàrbena.

[40] De Benimantell.

Les xiques del Poble Dalt
són altes i pesen poc,
tenen la cua de palla
i no hi ha qui els bote foc.[41]

Les xiques de Torrevella
al cresol diuen *candil,*
a la finestra, *ventana,*
i al jolivert *periquil.*

Les xiques que van a l'aigua
porten un cànter al cap;
baix del braç ne duen altre
i en un pessic els penjats.

L'home jugador de cartes
i bevedor d'aiguardent,
i aficionat a les dones,
sempre va amb lo cap calent.

L'home que és un poc celós
i té la dona guapeta,
que li fa matar l'aranya
amb lo caix de l'aixadeta.

L'horta vella i dona jove
deuen els hòmens triar;
l'horta per a fer collita
i aquella per descansar.

---

[41] De Tàrbena. La cantaven allà per l'any 1880, quan n'havia habitante en lo *Poble de Dalt,* que hui ja no existix.

Lleganya tenia un hort;
llaurava amb un burro tort
i l'aladre era de canya:
¡Arre, burro, so lleganya!

Lo millor que hi ha en lo món
és la missa i lo rosari;
i ara respon sant Ramon:
«¡Trau la bóta de l'armari!»

M'agradava sant Antoni
perquè tenia un cerdet;
ja no m'agrada altre sant
més que el del meu Vicentet.

Mala cara fan els gossos
ara que no hi ha raïm;
i les llengües batxilleres
porten notícia als fadrins.

Mala cara fan els gossos
perquè no veuen raïm;
mala cara fan les xiques
no vegent a En Remolí.[42]

Mal de ventre tinc als peus
i mal de cap a l'esquena,
de pensar la meua dona
que de jove es torna vella.

---

[42] Variant de Tàrbena.

Mal de ventre tinc als peus
i mal de cap a l'esquena;
mal de renyons tinc al tos
si la dona es torna vella.

Mal de ventre tinc als peus
i mal de cap a l'esquena;
si no em doneu a menjar,
jo no podré fer faena.

Ma mare em compra una burra
amb una estreleta al front;
animalets de fortuna
hasta les burretes són.

Ma mare em donava a beure
en un cànter foradat,
jo bevia per la boca
i em banyava pel forat.

Ma mare em dia: «Pepeta,
no jugues amb la farina,
que totes es casaran
i tu et quedaràs fadrina.»

Ma mare em diu bandereta,
i jo li dic que té raó,
que totes les banderetes
van davant la processó.

Ma mare m'envia a escola
amb un llibre sense tapes,
i a la primera lliçó:
¡tira pallús, que m'estaque!

Ma mare m'envia a l'horta
a regar el melonar;
jo li pegue una revolta
i me'n vaig a passejar.

Ma mare no vol que em case
perquè no tinc pantorrilles;
i a la sega de l'arròs,
me se faran com a bigues.

Ma mare no vol que em case
perquè no tinc saragüells;
de la manteta del burro
me'n faré quinze parells.

Ma mare sempre m'ho dia,
jo també m'ho recelava,
que havia de caure quinto
en esta quinta passada.

Ma mare tot m'ho vol fer,
jupetí i faixa de seda...i
jo li dic: «Senyora mare,
gos que lladra, no mossega».

M'han dit que eres organista,
¡que content que estarà el pare!;
a la nit, quan vas a casa,
li toques l'orgue a la mare.

M'han dit que no m'has volgut
i jo tampoc t'he demanat;
l'espardenyes que he romput,
per l'oli que tu has cremat.

M'han dit que tens un pandero
i no me'l vols amostrar;
la *Seguina* m'ho ha dit,
ella que el sap repicar.

Mare, jo em vull casar jove
amb un xic de quinze anys,
son pare que siga jove,
i sa mare, catorze anys.

Mare, la panxa em fa mal;
estic que no puc dir pruna,
m'ha picat un animal
en el girant de la lluna.

Mare, les puces em piquen,
mare que em trauen del món;
si lo que piquen són puces,
lo que piquen puces són.

Mare meua, mare nostra,
mare del Nostre Senyor:
vosté menja pa de dacsa
i el de forment és millor.

Margequivir fa pataques,
bons fesols fa la Parâ,
bons canyamels i bresquilles
fa la riera l'Algar.

Maria la xirivia,
trencadora de setrills:
jo li ho diré a ta mare
que et festegen els conills.

Maria Rosa Mengual,
¡que fortuna que has tingut!,
que eixe En Miquel del *Petit*
de Benigembla t'ha dut.[43]

Maria, si vols cireres,
escampa't el mocador;
no les mires ni les toques,
que són per al meu senyor.

Marieta, quan escures,
no tires l'aigua al carrer,
que banyaràs la guitarra
de Vicent de l'esquerrer.

Marit, a la dansa toquen:
si tu em deixares anar,
de bon matí xocolate,
d'esprâ la dansa a ballar.

Maruendo li ha eixit sa auelo
amb espardenyes d'espart;
pensant-se que era un gran home,
era un sastre rovellat.

Ma sogra em volia dar
una creu per a un rosari:
jo prou creu tinc amb son fill,[44]
que tinc creu i reliquiari.

---

[43] De Tàrbena.

[44] O *jo prou creu tinc amb sa filla.*

Menjar sense tindre fam,
beure sense tindre set,
suar sense fer calor,
tremolar sense fer fred.

Mig duro són deu quinzets,
i un duro són vint reals;
set cabassos: catorze anses;
deu pantalons: vint camals;
dotze culs: vint-i-quatre anques.

Mig duro són deu quinzets;
en reals de plata, cinc;
en pessetes, dos i mitja;
i en xavets, huitanta-cinc.

Mireu si he corregut terres
que he estat en Alcanalí,
en *l'Algoleja els Pereros,*[45]
en el Palamó i ací.

Mireu si he corregut terres,
que he estat en el *Bancal Roig,*
en lo *Racó dels Aníbits*
i en la *Fonteta del Fort.*[46]

Mitja-garba i *Escampilla,*
Correu i *Coca pintada,*
la *Morruda del Racó,*
negra, morruda i gitana.[47]

---

[45] Partida de terra vora el riu d'Algar, en Callosa.

[46] Tres punts del terme de Callosa, a dos hores del poble, i que són partides de terra de la serra de Bèrnia que estan tocant-se: la més lluny és la *Fonteta del Fort,* que està dalt, aprés del *Bancal Roig,* i baix els *Aníbits,* lloc molt barrancós.

[47] De Tàrbena.

Mixana, Petit i *el Coixo,*[48]
han fet una mortaldat,
en lo molí de Castells:
hasta el gatet ho ha pagat.

—Moliner, molga'm a mi
i faça'm bona farina.
—En se que jo pastaré
li faré una bona prima.[49]

Mon tio Pep se'n va a Muro,
i de Muro ¿què em durà?
Una tartana i un burro
per anar a passejar.

Murla, Pedreguer i Ondara,
la Font Fonda i l'Alqueria,
Tormos, Palma i Ador
i els pobles de la Marina.

Mus, Miramar i Piles,
l'Almoina i Beniarjó,
Rafelcofer i Potries,
Xeresa, Palma i Ador,
la Font i les Alqueries.

---

[48] Esta cançó és de per l'any 1866, en què els tres nomenats assassinaren a dos aueletes que vivien en el molí que està a la partida Espeleta del terme de Castells, i també mataren el gat. Sentenciats a mort, l'Antoni Tomàs, alias *Petit,* de 39 anys, i Antoni Verdú, alias *el Coixo,* de 40 anys, foren ajusticiats en Callosa dia 15 de juny de 1866. El *Mixana,* que s'apellava Batiste Reig, fonc sentenciat a la pena d'argolla, i morí en presili. Per això els dos companys li dien: ¡«Quina sort que tens!» A lo qual ell rspongué: «Puix no haver *cantat*» —perquè ell sempre negà—. Els portaren al patíbul a cavall de burros negres i amb les cames d'ells lligades per baix la panxa del burro.

[49] *Prima* és una cosa feta quan pasten d'un pilot de pasta ben aplanat i li posen una miqueta d'oli i sal, ho repasten i, quan està repastada, l'aplasten prou, la porten a coure i se la mengen per compte de pa quan encara no han cuit la pasterada. L'*esclafada* és una coca més grossa, sense oli ni sal.

No es pot dir *cafetera,*
ni *torradora* de faves,
que el tio Parrao acaça
les dones a corbellades.[50]

No hi ha cas més apurat
que, quan uno té caguera,
arrancant a la carrera,
es trobe el comú ocupat.

No hi ha dissabte sens sol
ni fadrina sense amor,
ni viuda sense esperança,
ni parida sens dolor.

No te fies de beates,
ni de loteres tampoc,
davant et fan bones plantes
i darrere te fan foc.

¡Ole, con ole, con ole!
¡Ole de l'anda salero!,
que, per anar en caixcarra,
no es necessita sombrero.

Olla dura de fesols
me'n menjaria un platet,
amb una cullera fonda
i, en quan en quan, un traguet.

---

[50] Cantada per 1890.

P'a haver foc ha d'haver fum;
això és un real parlar;
fica'm el nas dins lo cul
i anem-mo'-ne a mesurar:
voràs dos forats dins d'un.[51]

P'a xiques guapes la meua,
la que porta el *retirao,*[52]
que li han fet una musica
com un belar de ganado.[53]

Pepeta del Molí Nou
pega bots i carreretes,
i al roïdo de la mola
repica les castanyetes.

Per a llaurar terra nova,
no busques un matxo vell;
per més relles que li pegues,
sempre ho trobaràs erm.

Per a llepar la cassola
es ne'ssita el morro prim,
la llengua llarga i primeta,
i això tots no ho poden dir.

Per amunt i per avall,
pareixes un arriero;
has venut les carabasses
sense ton pare saber-ho.

---

[51] Dos *versadors* s'apostaren una barcella d'arròs per al que *versara* una cançó en la qual *caberen dos forats dins d'un,* i va nàixer esta que s'ha dit.

[52] Castellanisme, pel *retirat del monyo,* o siga, la ratlla que es fa i dividix una part del monyo de l'altra.

[53] De Confrides.

Per a ser bon caçador
portaràs estos pertrets:
gos, escopeta i furó,
flasco, morrall i saquets.

Per un punt morí ma auela
i per dos la soterraren,
per tres li feren la fossa
i per quatre l'enterraren.

Per tu m'esguelle la jupa,
per tu em tiraria un bac,
per tu faria mil coses,
¡i tu per mi no en fas cap!

Portes mocador de pita
i ton pare jornaler;
per això la gent murmura
que del jornal no pot ser.

Pu... tu, pu... ta mare,
pu... ta auela i ta tia:
tu no pots ser massa bona,
que véns de la puteria.

Qualsevol que pot i vol
se'n va a la taverna a beure;
si la tavernera vol,
se'n pugen dalt lo pesebre
i allí fan lo que Déu vol.

Quan de passejar te'n tornes
no te'n tornes mai fosquet,
que els camins i carreteres
estan plenes de burrets.

Quanito porta rellotge
i va vestit de marqués;
les fadrines li pregunten:
«*Quanito,* ¿quina hora és?»

Quan la tia Clara plora,
Toni Solbes es riu,
es passeja Guardiola,
i canta Maria *el Riu*
i el pare Pep la consola.[54]

Quan l'auelo va de taina
li diu a l'auela Rita:
«A l'entrar en Cocentaina
farem una *musica*
de tabalet i dolçaina».[55]

Quan les xiques duen aigua
i estàs sentat al carrer,
si vols beure, et diuen elles,
i et pots fer un canteret.

Quan vages a festejar-la,
mira-li la davantera,
si porta brials amb puntes,
senyal de malfaenera.

Quan vages costera amunt
i veus una cosa negra,
no t'acatxes a plegar-la:
¡mira que això és la faena!

---

[54] Tots del carrer de Sant Vicent, i són ja difunts. Toni Solbes era fuster; el capità Guardiola; el pare Josep, capellà; la tia Clara *la Saurina* i Marina *el Riu,* perquè visqué en la partida de terra aixina dita.

[55] De Tàrbena.

Que ditxa tindrà ma sogra
el dia que em casarè:
es traurà un censal de casa
i jo me'l carregaré.

¡Quin treball té l'home pobre
que té la dona baixeta,
que p'a pujar-la en lo llit
li té que fer esqueneta!

¿Qui serà el que passarà
per la vinya de les parres,
i no menjarà raïm
de por que tindrà a les guardes?

Qui vulga picar canella,
que es pose xocolater;
Toni Xoles té la maça
i Pepa Seguí el morter.

Quliana la massarofa,[56]
pensa lo que vas a fer;
te n'has d'anar a Alacant
a vendre l'escudeller.

Sagra, Benigembla i Orba,
Altea, Polop i Xirles,
Gines, Famorca i Gorga,
i està la Font de Potries.

---

[56] Al terme de Xaló hi ha una partida de terra apellada *Almassarof,* on en el segle XIV hi havia un poblet de moros, i *uliana* hauria baixcut allà.

Sant Antoni està en Benissa,
sant Domingo en Aixaló,
sant *Ho'rato* en Benixembla
i santa Llúcia a Montgó.[57]

Senija, cau de raboses,
i Teulâ la granotera;
Benissa s'endú la palma
de la gent malfaenera.

Senyora mare, no em pegue,
que, si em pega, ploraré,
jo li ho diré al senyor pare
p'a que li pegue a vosté.

Senyor pare, venga al matxo,
els aparells i la mula;
la mare es posarà en amo
i m'atros a córrer fortuna.

Set cabassos, catorze anses;
tres sisons, un dihuité;
eixe és el més gran cabal
que una fadrineta té.

Si diners et van a amprar,
posa't a cantar folies;
no et mancaran seguirilles
quan aniràs a cobrar.

Si el meu nóvio em regalara
un mocador amb floretes,
jo mataria l'aranya
amb cinquanta patadetes.

---

[57] De Tàrbena.

Si em pose a cantar cançons,
ne cantaré més de mil,
que les tinc dins la butxaca
lligadetes amb un fil.

Si em vols trencar la guitarra,
ix ací fora al cantó,
que a la primer navaixada
et partixc com un meló.[58]

Si en la serra Gelâ ix boira
i *Bèrnia porta capell,*
no t'apartes molt de casa,
pica espart i fes cordell.

Si es nuvola per Onil
i s'arrasa per Castalla,
fins que no li veja el cul
no me'n tinc d'anar a casa.[59]

Si jo fóra caçador
i tirador d'escopeta,
mataria una perdiu
d'eixes que porten pinteta.[60]

---

[58] Quan per los anys del 1870 eixien, dissabte a la nit, els fadrins de ronda per lo poble, cantaven esta cançó en resposta a altra que cantaven altres que rondaven desafiantlos, i era:

Esta noche ha de salir
el *guitarró* volandero,
y el que lo quiera romper
que se *confese* primero.

Acabaven asclant-se el guitarró al cap, i sempre n'havia de ferits.

[59] Diuen que l'origen d'esta cançó fon que un xicot va anar a un mas per festejar i el va sorprende un temporal. La masera li digué a sa filla: «I *este,* ¿no se n'anirà?» Oït pel pretenent açó, senyalant la saca de la farina que estava baix l'arca, es ficà a cantar la cançó transcrita.

[60] De Tàrbena.

Si jo fóra pardalet
me n'aniria a parar
a una pomereta sigra
i un 'metleret amollar.

Si jo tinguera un pouet
i de plata un poalet,
jo li donaria a beure
al meu nóvio quan té set.

Si mon para fóra alcalde
i mon tio regidor,
jo portaria la vara,
i els fadrins, a la presó.

Si t'arribara a pillar
en un barranquet a soles,
allí et faria passar
llibre, cató i beceroles.

Si tens el cap carregat,
busca qui te'l descarregue;
si tens la malícia en mi,
vine i besa'm darrere.

Si tu em volgueres a mi
i em tingueres voluntat,
per la finestra em tirares
xufes, canyamó i torrat.

Si tu em volgueres a mi,
series la meua dona;
ta germana, ma cunyada;
ta mare, la meua sogra.

Si vols que la dona et vulga,
no li tingues que dir res:
deixa-la fer el que vulga
i ser l'ama dels diners.

Si vols jugar-te la manta,
en un compte que jo he tret,
quatre-cents dos mil quaranta
és una onça en menudets.[61]

Si vols sopar no te'n vages:
sardines fregides tinc,
pebreretes amb vinagre
i albercocs del pinyol dins.

Socarrat de Cocentaina
i *el Cego rebordonit*
anaven a fer mitgeta
amb un pimentó rostit.

Sóc promés en la Nucia
i en Xirles m'he de casar;
si em donen la dita en figues,
tinc per a despeçonar.

Sogra hui, sogra demà,
sogra enguany i a l'any que ve;
tan calenta estic de sogres
que no sé si em casaré.

---

[61] 17 menudets equivalien a un quinzet. En l'horta de València canten:

Si vols jugar-te la barca
a córrer i a fer-la anar,
el dissabte cap a casa
i dilluns cap al Palmar.

Són les xiques de Callosa
les més afables del món;
per a xarrar amb fadrins
sempre troben ocasions.

¿Te'n recordes, xica roja
la taronja que em tirares?
Puix com era de la Xina
enmig lo cor em pegares.

¿Te'n recordes, xica roja
la taronja que em tirares?
Puix com era tan rebona
enmig el cor em pegares.

Tens la cara com un *bollo*
i el nas com un setrill d'oli;
¿qui t'ha de voler a tu
si tens cara de dimoni?

Tinc una auela en Xirles
que no li agraen els fideus:
té una berruga a la panxa
com el campanar de Reus.

Toni *Ou* si vols *la vara*
fes-te-la de dos pebreres,
que la *vara* de Callosa
te l'han trencâ a les costelles.[62]

---

[62] Com Toni Galiana, alias *Ou,* era candidat a l'alcaldia i estava en unes eleccions municipals de l'any 1917 en casa d'un rector per atrause-lo, vist per l'alcalde José M.ª Sanchis, li tocà un colp amb la vara d'alcalde i es rompé: per això feren la cançó.

Tot aquell home que té
un bancal de cacaueres
i té la dona bonica,
¡ja es pot dir que té pessetes!

Tot criat a qui li paguen
deu donar-li gust a l'amo;
creure a tot lo que li manen
i lo mal alçat, alçar-ho.

Totes les xiques d'Altea
són altes i pesen poc,
tenen la cua de palla
¡i no hi ha qui els bote foc!

Totes les xiques de Gines,
totes filen a la llum,
i quan no tenen què filar
es filen el pèl del cul.

Totes les xiques ne tenen
i no me'n volen donar:
de taronges mandarines
i un tros de pa socarrat.

Tot lo dia cante i file
i encara no he berenat,
per això porte creueta
i tot el monyo al costat.

Tots em dien que em casara
i no portaria llenya,
i ara que m'he casat
ne porte al coll i a l'esquena.

Tots volen ser *senaors,*
tots volen ser diputats,
tots ministres i empleats:
peró tots *agarraors.*

Trau un cigarro i fumem
i arrimem-mos a la bóta;
ara diuen per ahí
que el que no en tinga que es fota.

Treballa i planta ametlers
i menjaràs metles tendres;
tu sigues ben faener:
Sacanyar, terra de gendres.[63]

Tu dius que no m'has volgut
i jo tampoc t'he demanat:
que l'hacienda que tu tens
la llaura un gat rovellat.

Tu faena no en vols fer,
bons guisaos vols menjar-te;
de casa pagues lloguer,
de bon matí el xocolate:
i el teu marit jornaler.

Tu faena no en vols fer,
bons guisaos vols menjar-te,
de nit pa de forment,
de matí bon xocolate.

---

[63] De Bolulla. *Sacanyar* és una partida de terra del terme de Bolulla, que, per estar apartada, és a propòsit per a treballar els gendres.

Tu morena i jo moreno,
els dos mos hem de casar,
i hem de fer la barraqueta
a la voreta la mar.

Ulls bonicos i fins
de Vicenteta *la Rulla;*
és xica del pinyol dins:
amb ella es mou tanta bulla
que encanta a tots los fadrins.[64]

Una auela en Benigani,
carregant-se una taleca,
li diu a l'auelo *Suc:*
«¡Que botifarra tan seca
que no li puc traure el suc!»

Una auela en Benigani
portava el monyet al tos;
pensant-se que era garrofa
va un burro i li pega un mos.

Una auela es tira un pet
a la soca la figuera;
les figues salten i ballen
al so del pet de l'auela.

Una auela més que auela,
més vella que una barraca,
tenia les ungles negres
d'arrascar-se la petaca.

---

[64] De Tàrbena.

Una jove jardinera
venia del Fort de Lo,
carregada amb la panera:
portava no sé què jo.

Una llauradora plora
a la vora d'un sequiol
i el seu home la consola
amb una fulla de col.

Una llauradora plora
a la vora d'un sequiot
i un llaurador la consola
amb un ramellet de flors.

Una tristea a mi em mata,
una absència me deté,
i una esperança m'anima:
que este temps porta altre temps.

Una vegâ dins la cuina
li vaig dir bruixa a ma auela:
em tirà les estenalles,
¡contrarecarall, si em pega!

Una vella més que vella,
més vella que sant Antoni,
se n'anava pels carrers:
«¡Xiquetes: ¿qui em compra oli?»

Una volta li ho vaig dir
a una jove de Gandia:
si volia dos pessetes
del salero que tenia.

Una xica m'ho ha dit
que li pose la mà al ventre;
jo li la pose al melic
per vore si té bon temple
al punt de la mitjanit.

Una xica m'ho ha dit
que si m'ho trenca m'ho paga;
jo li dic que vaig a doble
encara que m'ho trencara.

Un cego estava mirant
com es cremava una casa,
un mut cridava la gent
i un coixo portava l'aigua.

Un dia anant a caçar
per la lloma de Vaquer,
anaven tres de quadrilla
i encontraren un vesper
amb una perdiu ferida.[65]

Un diumenge de matí,
em vaig alçar a les quatre
i vaig vore un teuladí
que estava damunt d'un altre,
i no sé que fea allí.

Un frare estava cagant
damunt d'un costal de canyes,
i se'n va un gat per debaix
i li arrapa les casta...

[65] De Tàrbena.

Un frare i una beata
jugaven al trenta-u;
si el frare ne fea trenta,
la beata trenta-u.

Un home sense diners
és guitarra sense prima,
campana sense badall
i molí sense farina.

Un tort, geperut i coixo,
se n'anava a festejar;
qui tal seria la novia
que encara eixia enganyat.

Vicenta, ta mare és forta
i ton pare és molt fluixet;
ta mare porta carota
i ton pare du barret.

Xica, calla i no m'ho digues,
que estic per a rebentar;
m'ha caigut la manigueta
dins lo ribrell de pastar.

Xica d'a dos-centes lliures,
¿ton pare que t'ha deixat?:
un olivar sense olives
i una cambra sense blat.

Xica de dos-centes lliures,
no et cases amb llaurador,
que et farà collir tomaques[66]
i perdràs la lluentor.

[66] Hi ha variant: *que et farà segar civada.*

Xica del monyo lluent
i els caragols en la cara,
et penses d'esser molt guapa
i tu estàs molt enganyada.

Xiquetes, si voleu vindre,
a l'olivar de m'auelo,
a dos diners la barcella,
olivetes del cuquello.[67]

ESTRIVILLS I SEGUIRILLES

A la mar que te'n vages
no em dónes pena:
tira'm farina i oli,
diners i llenya.

A la mar tiren canyes
i al riu pebreres,
les xiques boniques
per les costeres.

A les corrioles, a les corrioles
del corriolar,
a menjar i beure, a menjar i beure
i no treballar.[68]

---

[67] Cançó de les llauradores quan s'alcen i plora el xiquet mentre el visten.

[68] Cantat a les vesprades de les festes de Pasqua, sant Roc i altres, quan s'enjuntaven per a ballar els fadrins i fadrines en les eres i llocs d'eixample.

A les corrioles, a les corrioles
del Margequivir,
per baix les barraques, per baix les barraques
a beure prou vi.[69]

Arromanga't, Maria,
i et voré l'orgue,
i voràs quina tecla
és del teu home.

A ton pare he vist
allà baix en el riu,
amb la gàbia en la mà,
esperant la perdiu.

Bacallar amb cebeta
quiero y adoro,
porque saca las almas
del porgatorio.

Barjolets de Benissa,
cara de coca,
han regolat a santa Ana
dins d'una bóta.[70]

Botifarres són triumfos
i joc són oros;
de menjar figues verdes
tinc foc als morros.

---

[69] Cantat als anys que existia el radi de consums i estaven les botes plenes de vi en les casetes de fora radi.

[70] Benissa. Per portar-la a l'ermita de la santa que està en lo terme baix del poble, *diu* que la ficaren dins d'una bóta de vi i la regolaren.

Dolores tenia un nóvio,
qui, per Nadal, li va regalar
un pollastre blanc i negre,
que tres pessetes li va costar.
Dolores, de la malícia,
agarra el pollastre cul per amunt,
se'n va i li diu a sa sogra:
«Si vol pollastre, compre-se'n un».

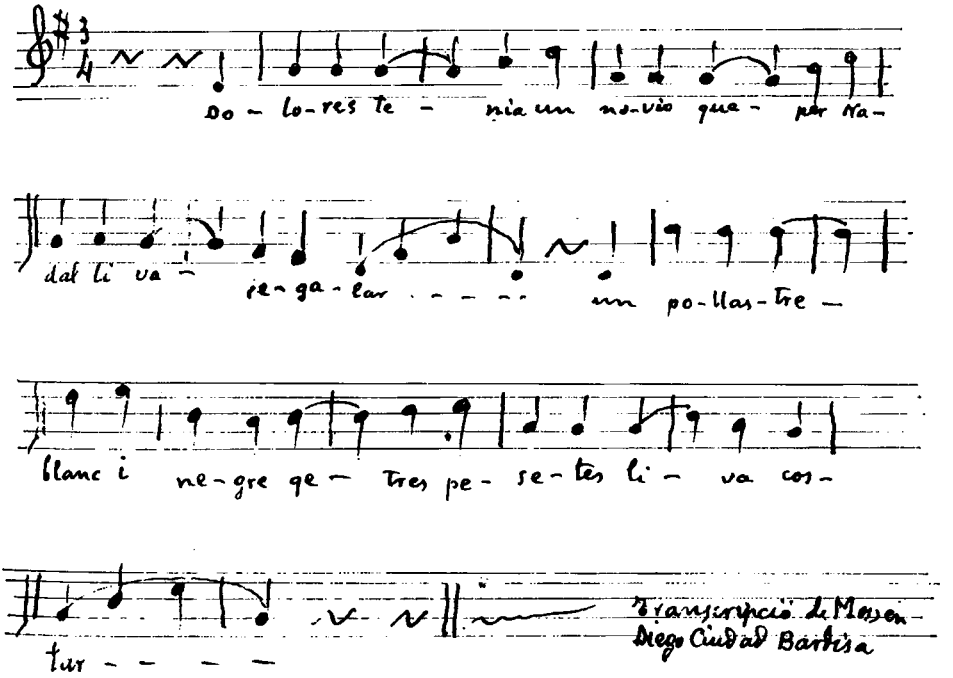

El qui vulga margallons
que vaja a la serra a fer-se'n.

El rector de Bolulla
té una pistola
i acaça les xiques
en camisola.

El rector de Bolulla
té un matxo pardo
i li dóna garrofes
per baix lo rabo.

Eres perdiueta, olé,
que piques i voles, olé,
eres més guapeta, olé,
que totes les coses, olé.

Eres perdiueta, olé,
que voles i piques, olé,
eres més guapeta
que totes les xiques.

Ja ve Cento de ca la nóvia,
ja ve Cento malhumorat,
ja ve Cento de ca la nóvia,
carabassa li haurà donat.

La rabosa de Gines
caga fil negre,
a la porta del sastre
p'a que s'alegre.[71]

Les sogres i les nores
s'arrapen totes,
la una vol sabates
i l'altra botes.

---

[71] De Callosa.

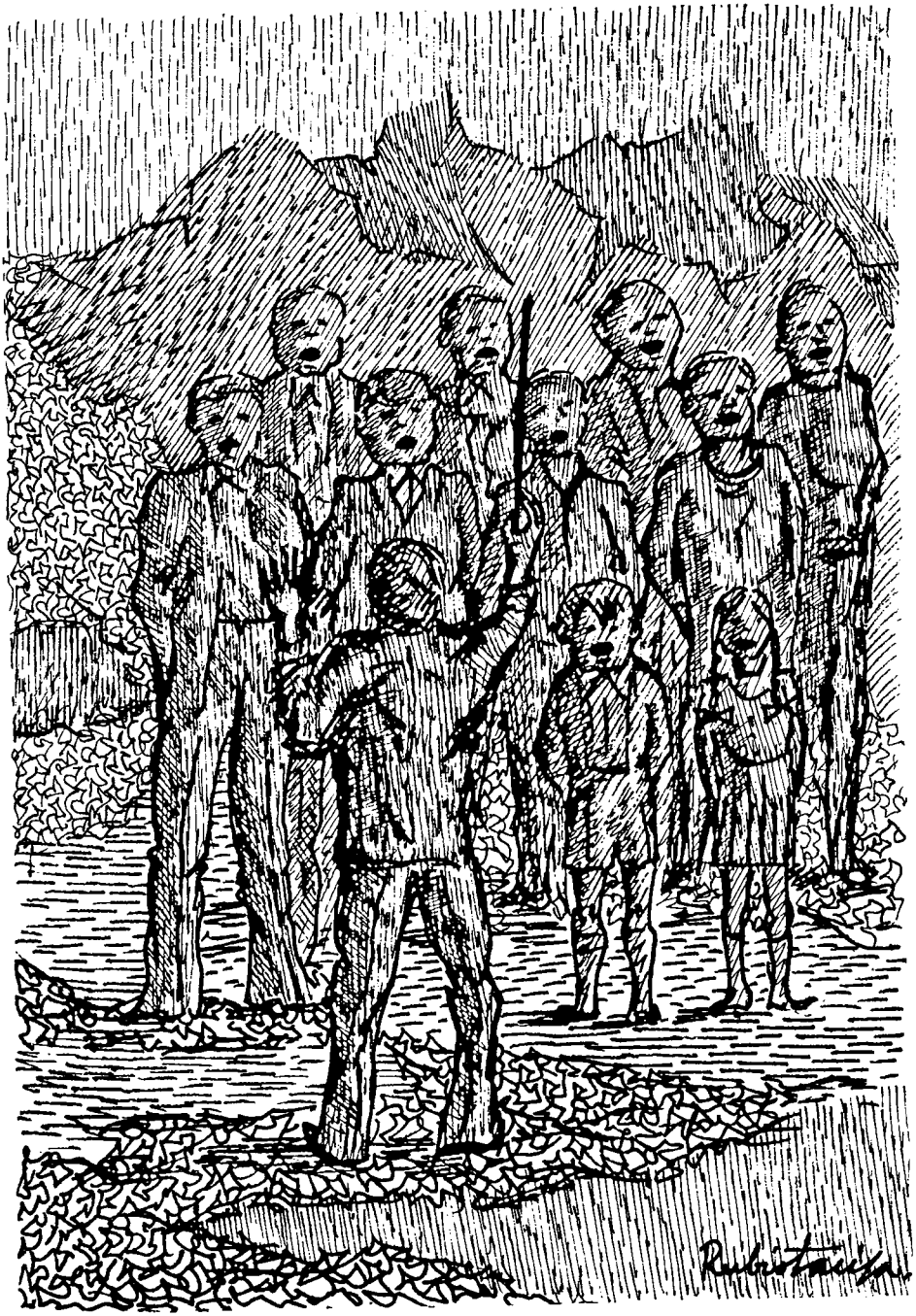

Marieta, Marieta,
no te les menjaràs totes,
que la mare té la clau
de la caixa de les coques.

Pac a tu, *pac a* mi,
marxa Felicià,
a espolsar-se les puces
a la pallissâ.

Que si quie's,
que si quie's
que me acueste con ti
y te arrasque los pies.

Requino fa arròs amb ceba,
sa mare diu que no vol;
sa mare me'l gita en terra
i li pega tot lo que vol.
¡Caram *Requino,*
caram *Requino*!
tan jovenet;
portant patilles,
portant patilles
i bigotet.[72]

Si em case amb xiqueta,
l'haurè de criar;
li pegue un tronet:
tot serà plorar.
Vindran les veïnes:
¿Què diran de mi?
Més val que no em case
i estiga fadrí.[73]

---

[72] Cantat per l'any 1892 a Callosa.

[73] De Tàrbena.

—Si et cases amb xiqueta,
l'hauràs de criar,
i, en no res que li digues,
es posa a plorar.
—Si plora o no plora,
¿que diran de mi?
Per això no em case
i estic fadrí.[74]

Totes les xiques,
quan són fadrines,
són perles fines
i diamants.
I quan es casen
¡quina desditxa!:
estan tractades
com a fregalls.

Una auela i un auelo
van de negoci;
per no saber colar,
trenquen el cossi.[75]

CASTELLANES

Adiós, *plaça del Cavall*
y hermosa *peixcateria,*
la *rue Bab-el-Oued,*
donde yo me divertía.[76]

---

[74] De Callosa.

[75] De Tàrbena.

[76] La cantaban los que volvían de Argel, a últimos del siglo XIX, como despedida.

Altea, nunca te vea:
mar sin pescado,
montes sin leña,
hombres sin palabra,
mujeres sin vergüenza.[77]

¡Buenos Aires, Buenos Aires,
vas teniendo buena fama!
¡Tú serás la *perdisión*
de las *muqueres* de España![78]

Carlos Chapa sube al cielo
a pedirle a Dios España,
y san Pedro le responde:
«¡No tendrás mala castaña!»

Debaco del delantal
llevas un rico tintero:
décame mullar la ploma,
que soy escribano nuevo.

El rey de Francia en campaña
y el de España en su retiro:
España será de Francia,
y el tiempo será testigo.

En este maldito Alger
ninguna lengua se entiende,
entre moros y *jodíos,*
españoles y franceses.[78 bis]

---

[77] Això pareix imitació de les seguirilles:

Cuatro cosas de bueno
tiene Villalba:
montes sin leña,
río sin agua,
mujeres sin vergüenza,
hombres sin alma.

Eres *Quica* entre las *Quicas;*
eres *Quica,* ¡Dios te guarde!,
que las *quiqueras* son buenas
para tomar chocolate.

Es mi fin un fin sin fin;
fin que, a su fin, fin no tiene,
y el fin que a mí me sostiene
a de dar fin a mi fin.[79]

España, aprende a leer,
que mucha falta te hace,
que no te puedes poner
nación de primera clase
porque te falta el saber.[80]

La piedra que es cantonera
no tiene más que un asiento;
la dama que es *carassera*[81]
desbarata el casamiento.

¿Para qué tanto rodete
y tanta *aguca* de plata,
si tu padre es *sapatero*
y tu madre va *descalsa*?

---

[78] La cantaven per l'any 1910 quan anaven alguns a Amèrica i es deixaven les dones i els xiquets en Callosa, i no els enviaven diners, i alguns d'ells no tornaven.

[78bis] Traída, hace muchos años, por los de Callosa que volvían de la Argelia.

[79] Cantada en Callosa por el año 1890.

[80] La cantaba en Altea un ciego, año 1933.

[81] *Carassera* equivale en valenciano a la castellana *coqueta.*

Por las montañas de Liria
se pasea san Miguel,
con una espada en la mano,
cual si fuera el mismo rey.[82]

Santa Teresita tiene
una casa en *Barselona,*
hecha de piedra picada
y blanca como una paloma.

Santa Teresita tiene
una paloma al oído,
yo más quisiera tener
de su nombre el apellido.[83]

Sevilla, para el regalo;
Madrid, para la nobleza;
para tropas, Barcelona;
para jardines, Valencia.

Si la mar fuera de tinta
y el cielo de papel doble,
nunca podría escribir
lo falsos que son los hombres.

Si mi madre fuera mora
y me pariera en Argel,
renegaba de Mahoma
solo por venirte a ver,
hermosa y blanca paloma.[84]

---

[82] Viejo cantar popular.

[83] Las cantaban [esta y la anterior] ya en 1895 con música del juego del *rogle.*

Una cuadrilla de galgos
se fueron a confesar;
en mi vida he visto yo
en la iglesia un melonar.

Un carlista subió al cielo
a pedirle a Dios perdón,
y san Pedro le responde:
«Tienes cara de ladrón».

Un pavo con tanta pluma
no se puede mantener;
y un escribano, con una,
mantiene casa y mujer.

Yo me arrimé a un pino *vierde*
por ver si me consolaba,
y el pino, como era *vierde,*
al verme llorar, llorba.

Ell ha calfat a En Clement,
i a Fernando del Doctor,
i també al pobre Coqueta,
el dianxo del Rector.

---

[84] La cantaban los que volvían de Argel a últimos del siglo XIX. Viene a ser, cambiadas algunas palabras, la antiquísima copla:

Si mi madre fuera mora
y yo nacido en Argel,
renegara de Mahoma
sólo por volverte a ver,
blanca y hermosa paloma.

Ja no es pot anar a missa,
que el Rector és molt maleit,
que ha calfat als sacristans,
als frares i als capellans,
i també *al pobre Clement.*[85]

A Joanet Sellés, de la Nucia, el tenien per mut, i sa mare s'aclamava a tots els sants per a què parlara. Per fi, un dia, dient-li sa mare: «Joanet, si tu parlares, t'ajuntaries amb hòmens i podries ser home», ell, mirant-la de reüll, li diu: «Mare, ¿vol que parle?; i aquella dia: ««¡Ai, fill meu, has parlat!, que contenta que estic! ¡Digues, fill, digues!» I ell es ficà a cantar:

La qüestió són els diners,
pocs ossos i molta molla,
que aquell que no té diners,
ningun sant li posa l'olla:
i això ho diu Joanet Sellés.

La mare li va dir: «Toca, Joanet, que, parlant o sense parlar, ja pots anar pel món».[86]

Els xiquets, per fer gràcia, solen senyar-se dient:

Per la senyal
de la canal,
la mestra em pega
i no em fa mal.

---

[85] Tàrbena. Li la cantaven, per l'any 1870, al rector Martínez de Tàrbena, perquè pegava a uns que eren monesillos. Este rector Martínez és al que li tiraren una escopetada quan jugava a les dames i, fent dama, digué al contrincant: «Corona-la». l'escopetada s'endugué la brancalada de la finestra.

[86] De Vicent de Campussà.

—¿Qui s'ha mort?
—Joan de l'hort.
—¿Qui li plora?
—La marola.
—¿Qui se riu?
—La perdiu,
qui tot ho sap
i tot ho diu.

Quan giten els xiquets, dien les mares per a entretindre'ls:

Demà és diumenge,
tallarem el fetge,
vindrà la granota
per baix de la porta,
vindrà el sagristà
amb la creu en la mà,
vindrà el monesillo
fent el pillo.

ROMANÇ DE XIQUETES

En este llit em gití,
set àngels em trobí,
tres als peus, quatre al capçal,
la Verge Maria enmig,
qui diu: «¡Xiqueta! dorm i reposa,
no tingues por a la mala cosa,
que, si la mala cosa ve,
jo la despatxaré.»

La Mare de Déu,
quan era xiqueta,
anava a costura
amb una cistelleta.
La mestra li dia:
—Senyora Maria,
¿quina randa fa?
—Randeta fineta
per al *tafetà.*[87]
—¿Qui la tallarà?
—¿Qui la cosirà?
—Santa Magdalena,
qui té bona mà.

PAROTS

A les nits que fa lluna, canten els xics o xiques a duo:

Veus: En la peixcateria
venen granotes, (*bis*)
a pesseta la lliura
les més grossotes. (*bis*)
La lluna,
la pruna,
vestida de dol,
son pare li pega,
sa mare no vol.
Carrera a la plaça,
carrera al mercat,
tonyina de sorra,
bacallà salat.

Veus: Una.
El baix: Parots, parots.
Dos.
Baix: Parots, parots.

[87] *Per a Jehovà?*

Tres.
Baix: Parots, parots.
Quatre.
Baix: Parots, parots.
I cinc.
Baix: Parots al sol.
Sis.
Baix: Parots, parots.
Set.
Baix: Parots, parots.
Huit.
Baix: Parots, parots.
Nou.
Baix: Parots, parots.
I deu.
Baix: Parots al sol.
En la peixcateria
venen granotes (*bis*)
etc.

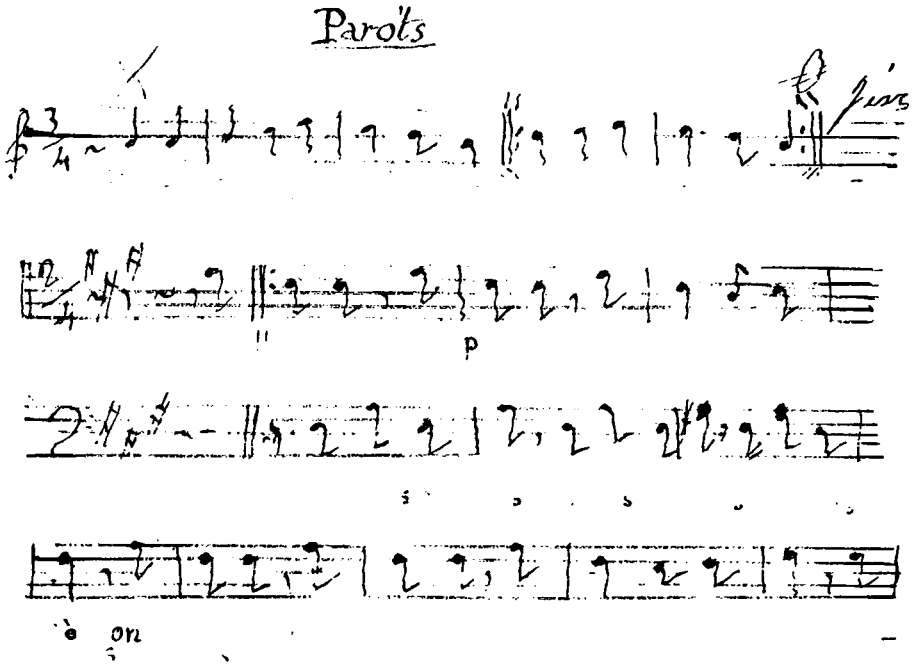

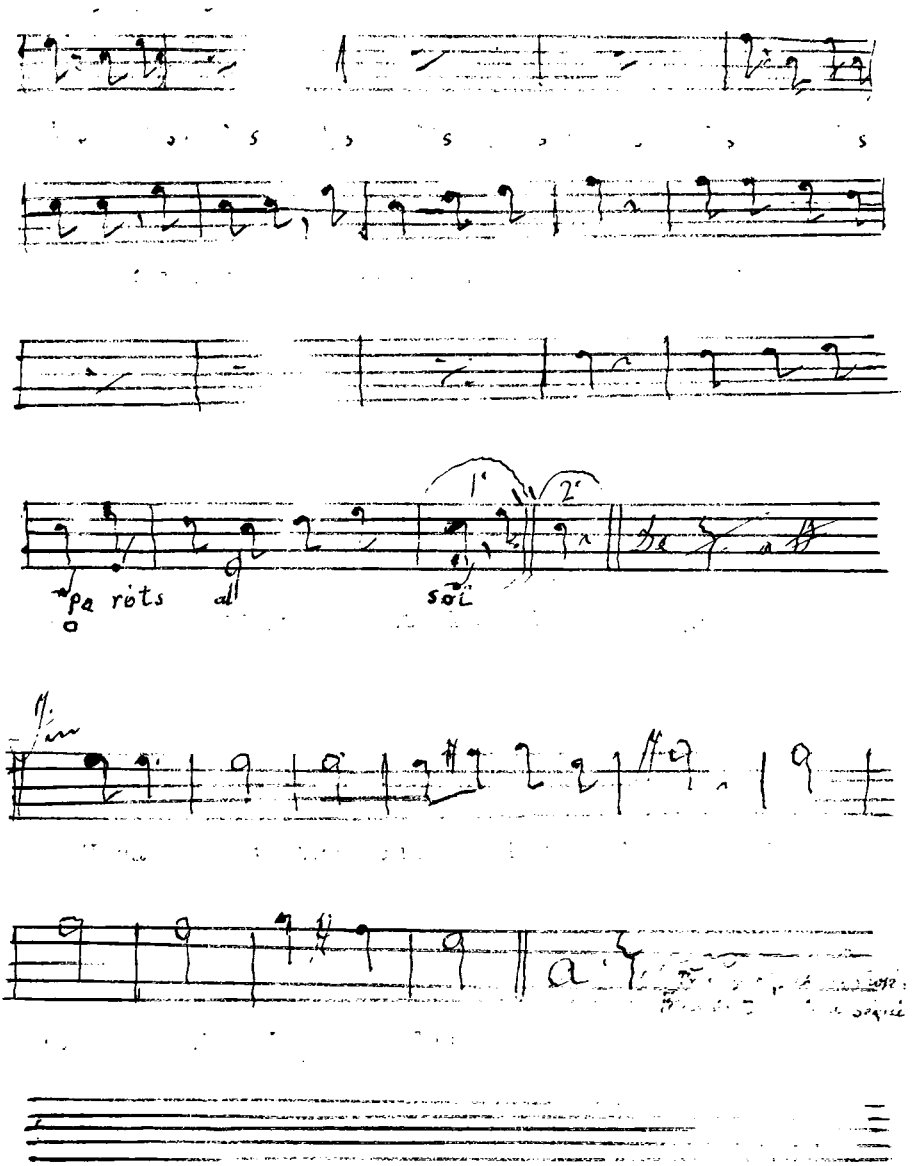
1'
2'
pa rots
al
soi

Quan els xiquets veuen a tres germanes juntes diuen:

Tres germanes en un pilot,
la més xicoteta rebenta el clot.

EL MORET

El moret, el moret se'n va a la mar
i no sap, i no sap amb qui jugar.
Se'n puja, se'n puja dalt lo balcó
a vore, a vore Maria *En Toni*
com es cus, com es cus el mocador.
Mocador, mocador de a sis pessetes
i la planxa de color.[88]

EL MARINERET

A la vóreta la mar (*bis*)
hi ha una donzella, (*bis*)
brodant un mocadoret (*bis*)
per a la reina. (*bis*)
Estant a mitjan brodar (*bis*)
li falta seda. (*bis*)
Passava un marineret: (*bis*)
—¿Qui em compra seda? (*bis*)
—¿De quin coloret la vol? (*bis*)
¿Blanca o vermella? (*bis*)
—Jo vermelleta la vull (*bis*)
que el cor m'alegra. (*bis*)[89]

---

[88] Manca traure la tonada o melodia d'esta cançó, cantada a Callosa.

[89] De Callosa. Cantada per les passejadores. Manca traure la música.

JA PLOU

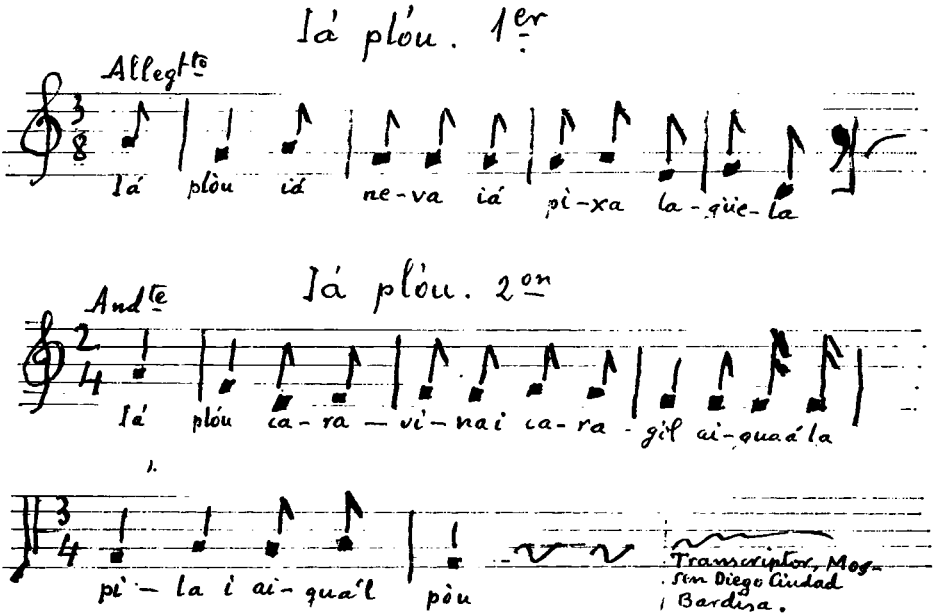

Ja plou, ja neva,
ja pixa l'agüela;
ja plou i plourà,
repica el morter,
farem una xica
com un garrofer.
Plou, plou,
caravina, caragol,
trau les banyes
que ix el sol.
Ja plou aigua menudeta,
Les campanes van al vol
la pobreta Tereseta[90]
que el seu nóvio no la vol.
Tres dies fa que no pixa l'agüela,
quatre en farà si no pixa demà.

---

[90] O *com ho farà Tereseta.*

Ja plou i plourà,
farem un replà,
repica el morter,
farem una xica
com un garrofer.

Caragol, caragol,
trau les banyes, que ix el sol.
És gran vida la que passa
el senyor del caragol:
no paga lloguer de casa
i la gira cap a on vol;
i es menja lo que ne'ssita
de les fulles d'una col.
Per gitar-se no ne'ssita
marfegueta ni llençol.
Si en desgràcia perd la vida
el senyor del caragol,
el faran amb tomaqueta,
amb pebrera o amb fesol.
Caragol, caragol,
trau les banyes, que ix el sol.

En Tàrbena canten les següents variants:

Ja plou, ja plou,
caravina, caragol;
aigua a la vinya,
caragol.

Ja plou, ja plou,
caravina, caragol,
l'agüela ja pixa
i el 'güelo no vol.

DIVERTIR A LES CRIATURES

Quan una cria plora i al mateix temps es riu, els que estan a la vora acariciant-la diuen:

Perdiu, perdiu,
que adés plorava
i ara es riu.

PALMES, PALMES

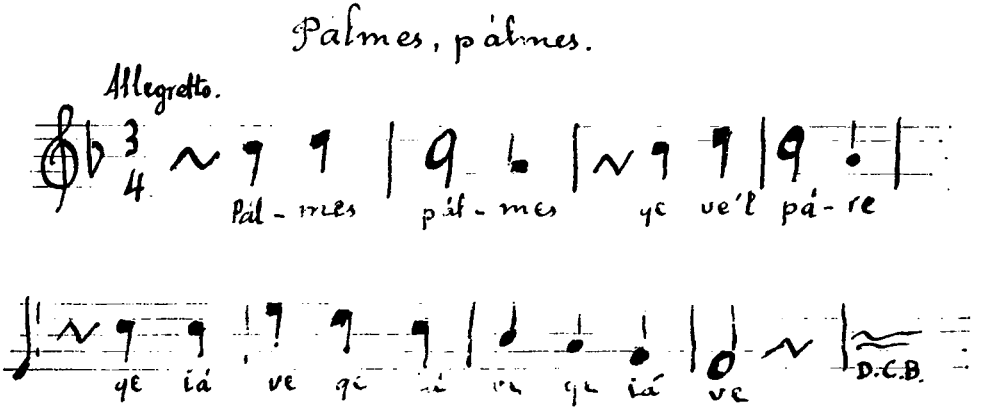

Els majors distrauen a les criatures sentant-les damunt dels genolls d'aquells, i li prenen, successivament, el dit polze de la mà i els altres, dient a cascun d'ells i apretant-lo fluixet:

Este és el pare,
esta és la mare,
este demana pa,
este diu que no n'hi ha,
i este diu:
garranyeu xinxeu,
dins la cistelleta n'hi ha;
garranyeu xinxeu,
dins la cistelleta n'hi ha.

Al mateix temps, li rotlla entre els seus el ditet *esquerreny* o petit de la criatura, lo que a esta li dóna molt de gust.

Altra manera de divertir a les criatures és sentant-la també damunt los genolls, agarrant-li amb cascuna mà les de la criatura i, tocant-li amb estes, al mateix temps, la cara d'ella o la del que li fa festes, es diu:

Rapa manetes
que són xicotetes,
ràpa-les bé,
que el pare ja ve.

Altra és agarrar del braç dret a la criatura, i qui amb ella juga li diu: «Quan vages a dur carn, que no et tallen ni d'ací (i amb la seua mà fa acció de tallar-li en la de la criatura), ni d'ací, ni d'ací, ni d'ací». I quan arriba a l'aixella, diu: «D'ací, d'ací, d'ací», i li fa cosconelles en ella, amb lo que fa que es riga la criatura.

Per fer callar i entretindre les cries, la mare o qui les té, sentada damunt los genolls, li diu que òbriga la maneta i, pegant-li ditadetes amb l'índex en la palma d'aquella, li diu cantant:

Titi pon un coco,
¿per a qui serà?
Per a la meua Roseta
que ella se'l beurà.

CANÇÓ DE BRESSOL

Noni, nonineta,
que li vinga la soneta.
La soneta li vindrà
i el xiquet s'adormirà.

Dorm-te, dorm-te, bon infant,
que ta mare és a Alacant
i et durà una cassoleta
pleneta d'arròs amb carn.

L'ESCALDADA

L'ESCALDADA

Qui té pansa, té dansa...

(Refrany vell.)

Pels dies de mitjan lo mes d'agost, en Callosa es començava el remenar les calderes. Per eixos dies solien també aparèixer els núvols portadors de tronades, per lo que es dia que, al remenar les calderes, hi havia mudances del temps.

Consistix l'escaldada en passar per lleixiu el raïm de moscatell i de planta (d'este n'hi havia poc a darreries, i, en canvi, fins l'any 1850, era quasi tot d'esta llei) per a fer-lo pansa.

Per a l'escaldada tenien[1] fet un fornet d'obra, d'un metro d'altària i un altre d'amplària, baix, a la recambra, anant pujant en disminució devers al coll, que era de l'ample de la caldera. En ell es posa esta, lo qual es diu *plantar la caldera.* Davant de la *boca,* el fornet per a fer-hi foc, i la ximenera damunt per a què ixca el fum, i, dins del fornet i sobre la mitjania d'ell, se li fa un respirall a un costat, que ix més apartat. El nom que se li dóna és *fornet d'escaldar.*

El terreno de vora la caldera i opost a la boca del fornet ha d'estar pla, per a manobrar l'escaldador i ficar tot lo necessari, ço és: a poqueta distància, una pila de canyissos d'altària fins la cintura, o poc més, dels *escampadors;* a la vora d'estos un cabàs o més de virons, que, denans d'escampar la *cassada,* ne fiquen cinc per canyís, ço és, un a cascun extrem d'este i l'altre al mig, i aprofiten per a què no s'esclafen els raïms quan posen un canyís damunt d'altre.

A l'altre costat de l'*escaldador* es posen els cabassos plens de raïm que s'ha d'escaldar, i, vora la caldera, dos *casses,* la *desbromadora,*

[1] Dic *tenien* perquè hui ja no se'n fa de pansa a Callosa.

dos o tres cànters amb lleixiu fort, altres tants d'aigua i un manoll de *botja-rossa*[2] (planta que, on més es cria, és a la partida Margequivir, i que diuen que dóna una color més rogeta al lleixiu), que altres deixen lligat amb un tros de cordell a l'ansa de la caldera i penjant dins d'esta, encara que la major part la passen de quan en quan per lo lleixiu.

Les casses més antigues que hem vist eren de planxa de ferro amb foradets, a manera de colador, i així les va vore Cavanilles l'any 1793.[3] Despuis s'introduïren les de fil d'aram. En elles sol cabre mig *cabàs* de raïm. El cabàs, qui també es diu *cofí,* és fet de la palma del margalló, i li caben dos arroves de raïm; quatre cabassos fan una càrrega, i, per a fer un quintar de pansa, són menester en unes parts sis cabassos de raïm i, en altres, huit, segons lo gromat que estiga aquell.

La caldera és de planxa de ferro o de ferro colat, segons el cabdal permitix comprar-la, i llur cabuda és de sis a setze cànters, segons la necessiten. Les darrerament dites costaven, al finalitzar el passat segle, a duro per cànter de cabuda, i les de planxa eren molt més barates. Hem vist que algun colliter fort plantava dos calderes, o siga, una altra al costat de la d'escaldar, i esta amb aigua a soles per a llavar el raïm denans d'escaldar-lo, passant la cassa per aquella.

Parar el cossi per a fer lleixiu.— El lleixiu es fa de les cendres ordinàries que, al propòsit, guarden, i, denans d'usar-les, es recouen cremant rebolls de garrofer, mata, romer i garbons de sarments. Aprés es mescla eixa cendra amb dos o tres lliures de calç viva per quatre barcelles d'aquella, d'esta manera: es fica la cendra en terra fent muntó; amb la mà es fa un buit o clot al mig d'ell i es fica en este calç en pedra, i damunt es tira l'aigua per a què s'amere la calç; quan està amerada, amb l'aixadeta mesclen la calç i la cendra desfent tots els terrossos d'aquella, i així resta la cendra humida: açò es diu *concar la cendra.*[4]

Hi havia qui tenia fet el lloc a posta per al cossi, o, si no, es ficava este damunt un marget a fi de que, estant a l'alçada de quasi un metro, es puga posar baix del xorrador una caldereta, o ribrell, o gerra.

Al fons del cossi ne fiquen rebles tamanys com lo puny, o no tant, i, davant lo forat, un tros de plat, i, damunt d'aquells, palla d'ordi, a l'objecte de que no s'entrapixca. Al bonó del cosi se li fica un canut de canya, ajustat amb un trosset de drap, amb lo nuc d'aquell a la banda

[2] Ni el Diccionari de Labèrnia, ni el de Martí Gadea posen este nom. Sospite si serà la *milenrama:* Martí li diu *herba pansera* o *rosera.*

[3] *Observaciones sobre la Historia Natural etc. del Reino de Valencia,* tomo II (Madrid, 1797), pàgs. 224-225.

[4] *Concar* no està tampoc als diccionaris.

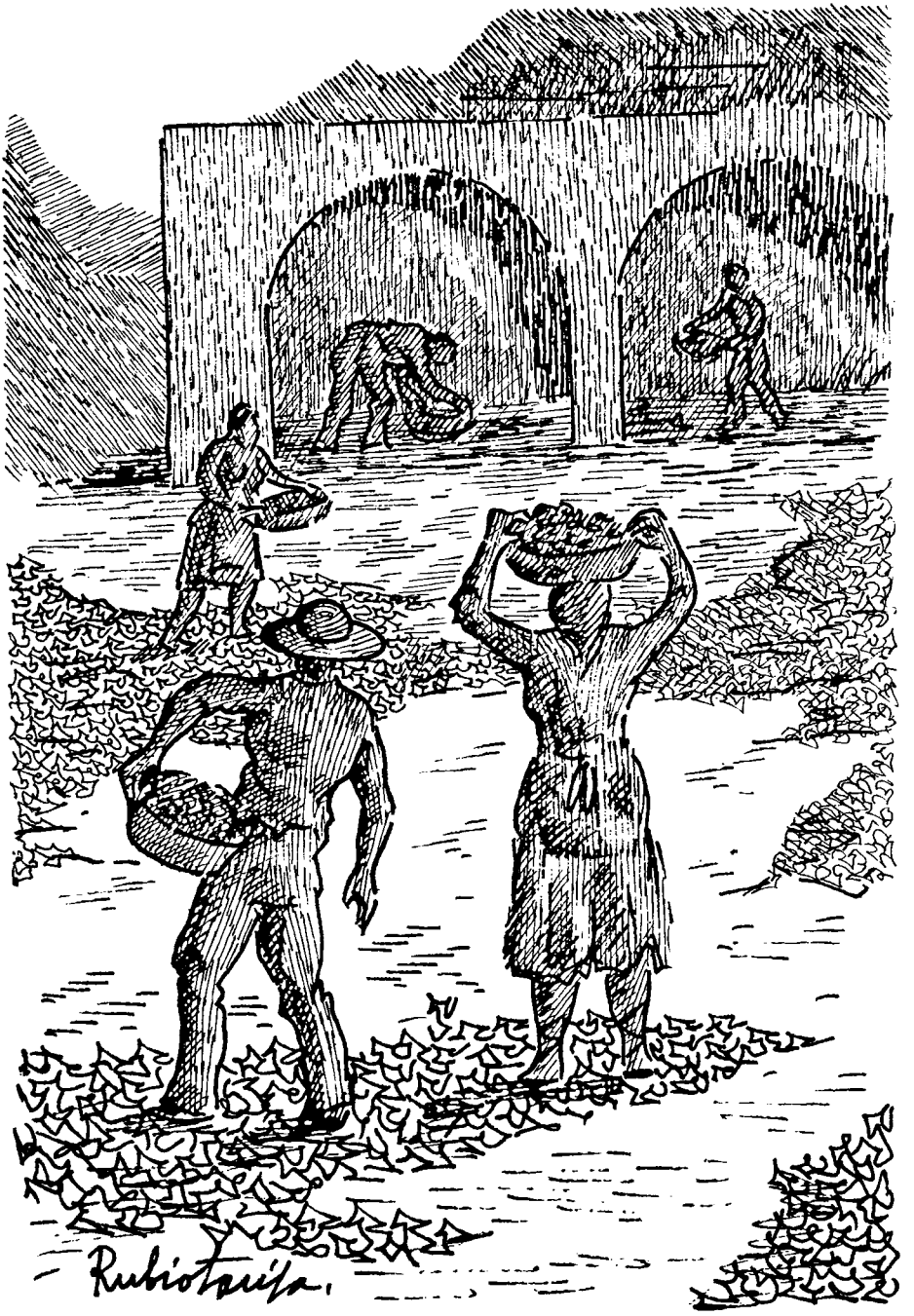
Rubiotavila.

de fora, deixant sobre uns dos dits més de canya que es talla en llengüeta per a què faça xorradoret i no espixorre.

Com, al *concar,* la cendra s'ha fet humida, hi ha que ficar-la en un cabasset terrer, i així es du i s'aboca dins lo cossi, aplanant-la un poquet amb l'aixadeta cada vegada fins omplir-lo i que ne manque sobre una mà per a estar-lo del tot. Damunt s'escampa *botja-rossa,* i sobre esta es fiquen dos o tres teules per abocar damunt l'aigua i que no faça clot a l'abocar-la.

Solen parar el cossi per la vesprada, i s'ompli d'aigua fins a dalt i es deixa vint-i-quatre hores, i, al cap d'elles, es trau el lleixiu, per a lo qual, amb una agulla espardenyera, foraden el nuc del canut de canya i cau aquell al vaixell posat davall. Quan volen tapar el cossi, fiquen un bastonet amb un drapet que tapa el forat del canut. Els dos o tres primers cànters del lleixiu que es trau els numeren 1,2,3, i este és el *fort* i el que seguix és *fluix.*

La caldera s'ompli amb aigua i lleixiu *fluix,* i se li posa del *fort* la quantitat que es calcula corresponent.

Segons la quantitat de raïm que han tallat per a l'*escaldó* (*escaldó* es diu a cada partida de raïm que escalden en un dia), es bóta foc al fornet a les dotze de la nit o més tard, clar està, si n'hi ha manco quantitat, per enllestir més prompte i que estiga més temps al sol el raïm escaldat.

Un home s'ocupa omplint les casses, i, estant estes plenes i tot preparat, al alçar el bull la caldera, ne pren l'escaldador una d'aquelles i l'entra en esta i trau, passant-la pel lleixiu sens entretindre's; la té un poquet de temps en alt per a què s'escórrega, i l'aboca damunt lo canyís de la pila que hem dit. Les *escampadores* (açò ho solen fer dones) van escampant el raïm escaldat; l'*escaldador* pregunta si *raixma* (ço és, si apareixen tallets en la pell del raïm), i responent-li *va bé,* seguix escaldant ficant la cassa cascuna vegada que alça el bull. Si no *raixma,* s'afig lleixiu del fort, i, si *raixma* massa, se li posa aigua a la caldera; però buscant sempre que el *raixmar* sia uniforme. El raïm de planta necessita lleixiu molt fluix, perquè té la pell més fina que el moscatell.

Al reafegir el lleixiu, com la caldera deixa de bullir, fan un mos o fumen els pansers. Quan acaben l'escaldó fiquen dos canyes encreuellades damunt la caldera, perquè, com esta seguix bullint, no salte el lleixiu fora d'ella.

Ple el canyís, per a lo qual es necessiten tres o quatre cassades, dos hòmens l'agarren d'un cap cascú, i el duen al sequer, i allí el deixen per a què vaja secant-ho el sol. Al temps de Cavanilles,[5] s'escampava el

---

[5] Obra dita.

raïm escaldat sobre penyes llises o sobre unes botges que ell apella *botja pansera (artemisia campestris),* i també sobre canyissos. Sobre penyes llises i en sòl de terra ho hem vist usar encara en nostre temps, triant per això el pendent i pedregoset per a què, si plou, no s'entretinga l'aigua i desaparega prompte la humitat, que, si no desapareguera, ve a florir-se el raïm i tenien que anar triant ramell per ramell, i ficaven els groms peluts dins un ribrellet que portaven, quins, a penes els dits ho tocaven, saltava la pell del gra. Juntaven tots eixos desperdicis i, duent-los al trull, els xafaven i treen *vi de pansa.*

Als dos o tres dies de pegar-li el sol, *giraven* la pansa, ço és, posant dalt la cara que no havia pres el sol, i podia tardar més segons el raïm fóra de gros. Als altres dos o tres dies següents, ja es trien els ramells que són pansa i la duen a la cambra, deixant als canyissos els altres, que es diuen *parots,* i és el raïm més gros: si ne queda poc, ho posen a un canyís o dos, segons cabran.

El darrer *escaldó* que es fa és el dels *cabrerots,* el qual sempre ha donat molt quefer per vindre en temps de dia més curt i més exposat a les variacions d'aquell, sobretot quan vénen entardanits.

Quan la pansa té dos dies de sol, per a què no es prenga de les rosades de la nit, empilen els canyissos en piles d'a cinc, i, damunt, ne fiquen u buit com a tapadora, i, a l'altre dia, a l'eixir el sol, els desempilen i estenen cascun en son lloc. Altres tenen *bous,* ço és, un armasó de pujants de fusta amb travessers damunt, més alt el d'enmig a fi de que tinga corrent com la teulada, i sobre ells es fica una vela; empilen allí els canyissos, i aquella liguen baix i, així, tenen resguard estos en cas de pluges i de mal temps, alçant la vela quan no plou per a què hi haja traspàs d'aire. Quan la vela està tirada, posen davant ella uns canyissos empinats per a què l'aire no l'alce.

A les primeries, allà per l'any 1870, utilitzaven per a tapar el *bou* estores de palma, plantant puntals, i, damunt, els travessers, i, sobre ells, l'estora.

És de vore les presses i carreres que tenen, sobretot de nit, quan s'acosta la tronada i estan els canyissos fora cobert, escampats per lo sequer; fa córrer a *entrar* la pansa a grans i a xics: tots qui poden menejar un canyís acudixen a entrar-los, i, si la pansa està ja quasi feta, com pesa poc, n'agarra tres o quatre en carrella una parella d'hòmens. La manera d'agarrar-los el de davant és girant les mans darrere, i, així, camina de cara i no a recules dever lo *riu-rau.*

El *riu-rau* és un edifici de planta baixa, cobert de teulada, amb tres o quatre o més portalades, bé a les dos bandes, si és de dos corrents, o a una en altre cas, per a què hi haja traspàs d'aire. Al Marquesat de Dé-

nia i en altres parts aprofiten la mateixa paret de la *caseta* per a fer-lo, i, així, és un porxe davant d'ella o al costat. En ell es fiquen els canyissos, trien i pleguen la pansa (la granulla s'aboca a l'estora i, aprés, s'arreplega), fent a cobert quantes manipulacions són menester, i en aquella es resguarda en cas de temporals. A un extrem del *riu-rau* sol haver un *quartet* on guarden les provisions i la pansa que van arreplegant fins dur-la al poble. En ell també es giten les *panseres,* ja que els hòmens dormen al *riu-rau.* El primer *riu-rau*[6] fet en Callosa fou per l'any 1870, en una partida prop del poble, que apellen *Barceloneta.* L'orientació d'ells és devers llevant o migjorn.

A l'any 1893 fon instal·lada una *estufa* en Callosa per a poder secar la pansa més prompte i, en cas de temporal, no perdre-la, en el *riu-rau* d'En Josep Salvà. El mateix també féu *pansa verge,* per a lo qual contruí els corresponents *sequers,* i, al mateix temps, ne fea En Josep Maria Soriano. Com era a l'estil de la de Màlaga, feren vindre un malagueny que avesà a alguns del poble per als anys vinents. Deixaren de fer-ne l'any 1896.

Com a conclusió s'ha de dir que, quan acabaven l'*escaldada* del dia, feen l'*escaldadora,* ço és, que treen brases a la boca del fornet d'escaldar i posaven a rostir pebreres i tomates: a l'estar rostides, es ficaven

---

[6] Ignore d'on puga provindre la paraula composta *riu-rau,* que no existia en lo temps de Cavanilles, o almenys no l'anomena, ni trobe sostre d'ella en cap de document antic.

Rònegament s'aplica a l'edifici que denans indique, tal vegada des de mitjançat el segle XIX. A les construccions d'esta forma ja les trobem designades als documents de les centúries passades amb lo nom de *porxe.*

Per lo terme de Callosa encara hui, any 1935, es poden vore moltes casetes assolades i prop d'elles les restes d'un *fornet* d'escaldar a vora d'un llit de penya llisa o de terra costerudeta. La caseta, d'uns quatre a cinc metros de fatxada i d'una navadeta, amb lo portal per a porta d'una fulla només; alguna tenia fora, i junt a ella, corralet. En la paret feen com a respirall un forat redó que tapaven amb un cul de morter o de cànter o un drap.

En el segle XV hem trobat que hi havia fora el castell i pròpia del senyor de Callosa, «una casa per a escaldar panses i encara per a fer aquelles en temps de pluges». Llavons feen en este poble, uns anys amb altres, sis-cents quintars de pansa; ja tenien parres de moscatell, però no es diu si feen pansa d'esta llei. No apareix la paraula *riu-rau.*

M'atrevixc a sospitar si eixe nom el donarien, tal vegada, a la terra costerudeta, o penyes llises, que diem *sequer,* que, quan plovia, per estar en pendent, fea de *riu* (per analogia al *riu* diem *rius de teulada*), i, passant l'aigua ràpidament, *rau* (paraula valenciana significant *ràpid*), per allí restava sec de seguit: *riu-rau;* i, per extensió, fon aplicada esta paraula a l'edifici construït aprés vora el *sequer,* i al qui rònegament hui s'aplica. I qui no li parega bé esta interpretació pot donar-ne altra.

damunt d'un canyís, i, sentant-se entorn els pansers, anava cascú agarrant la pebrera del peçó i la pelava. A banda, i en un plat, tenien la tomaca torrada i oli amb companatge, i a ell es mulla la pebrera i mengen amb mossos de pa i bevent tragos de vi. Hi havia home que es menjava una dotzena,[7] i encara més, de pebreres i restava més fart que un embuder.

Per la nit, de vetladeta, els qui no tenien son tocaven la guitarra i ballaven, i altres tocaven el corn o caragol, al qui responien els pansers d'altres *riu-raus.*

Com les collités de pansa han desaparegut de Callosa des de l'any 1918 ençà, ja no tenen els llauradors que preocupar-se de la *dansa* que diu el refrany.

Sobre l'argument de l'*escaldada* feu una sarsueleta titulada *La pansa i el sequer,* el callosí Josep Savall Plana, estrenada en 1856 (sé que tinc còpia) i la música fon també original de l'autor.

---

[7] Hubo un individuo que, según cuentan, se comió ochenta pimientos (*sic*).

CONTARALLES

CONTARALLES

Les contaralles o cuentos es contaven a l'hivern, quan s'ajuntaven els xics en les cases, de vetlada, menjant figues i xofes i torronets[1] que feen al foc.

[1]
EL FILL DEL TIO GARTXOL
(Succeït)

Era el tio Gartxol un homenot molt pelut, amb les cames tortes, cara, boca, orelles i celles molt grans, i, tal volta per eixa carassa, li dirien *Gartxol.* Morí en una nit molt crua d'hivern, per l'any 1894, i se'l trobaren mort dins d'una caixa gran de posar roba, que era el llit seu en lo temps fred.

Una nit de Divendres Sant anava amb son fillet, que tenia sis anys, en la processó, i, a les darreres revoltes del Calvari, se deixà a son pare el xiquet per a fer sos fets allí propet o perquè algú el cridà; i, al vore el pare que no acudia, anaren-lo a buscar i no el trobaren, i, al cap de dos dies, fonc atrobat penjat de les cames a un ametler, prop del camí d'Algar, per la *costera de Gorrea.*

Diuen que un curander havia ordenat curar a un malalt d'Altea amb les manteques calentes d'una persona, i, per això, fonc víctima la pobra criatureta, sacrificada inútilment, ja que lo pacient que devia esser curat, morí sens aprofitar-li el crim comés per salvar una vida que s'acabava.

Així ho contava lo poble.

[1] Diuen *torronets* a la dacsa que no fea xofa i resta torrada.

[2]
EL MORO DE LA FONT MAJOR
(Llegenda)

Recorde haver oït contar a la meua infància que, en lo temps vell, habitava un moro prop del naixement de la Font Major de Callosa, qui coneixia la cova on esta sortia i ningú més la sabia. Ell, amb una paleta que tenia, girava l'aigua a Callosa, i, quan tenia falta de recapte, la posava al contra, i, fins que no li portaven aquell, mancava l'aigua al poble. Vegent els veïns que el moro es podia morir en eixe entretant que l'aigua no venia al poble i perdre's lo que tant estimaven, determinaren espiar-lo, i, quan aquella hi vinguera al poble i ell estiguera descuidat, matar-lo, lo qual conseguiren un dia que el plegaren dormint. De llavons fins hui l'aigua no ha deixat de vindre a llepar les parets de Callosa.

Açò, segurament, és una fantàstica explicació vulgar de certes obres que es feren alçant murs per a què l'aigua no es perguera, com es perdia anant per altre conducte, i amb les quals obtingueren el nivell que tenen hui; o també alguna qüestió entre els regants profitosos de la part on està la font, que voldrien aprofitar-la ells a soles, i els altres de baix, que acabaria amb la vida del més queferós. Hui són pocs qui recorden esta contaralla.

Una cosa pareguda conta Vicente Espinel en son llibre *El escudero Marcos de Obregón,* com pot veure's.[2]

[3]
LA COVA DE LA PINTA

Situada esta cova un Km. al ponent de Callosa, té molta estalactita i molts gotissos, segons diuen els que l'han visitada, que també afigen que no troben el cap d'esta cova. Anant hui per la carretera devers Alcoi, a l'arribar al naixement de la font —que denans era *la bassa dels peixets,* perquè n'havien molts— es gira a man dreta, i, pujant el tossal,

[2] *Descanso XV.*

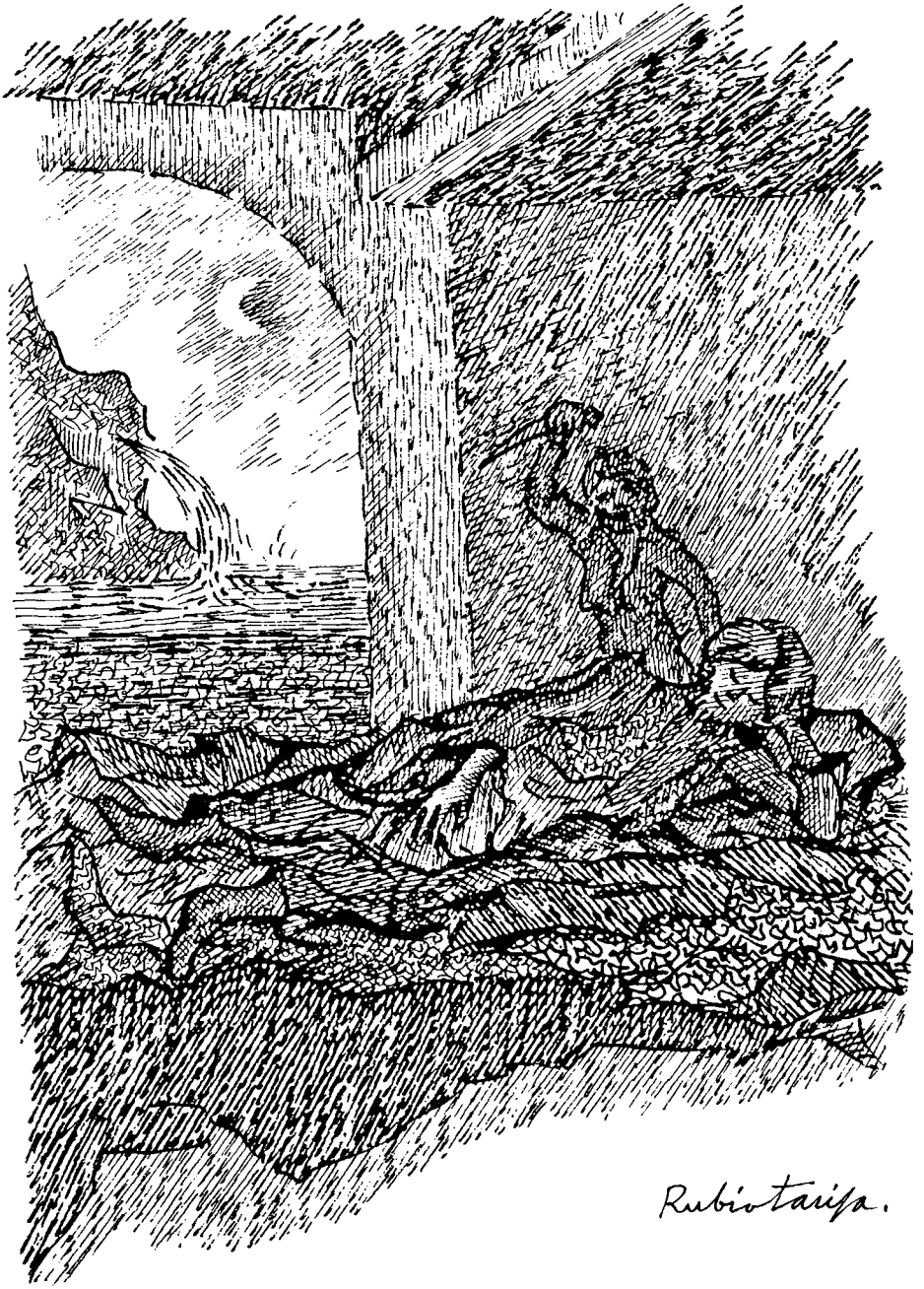
Rubiotaiza.

s'aplega a la Cova de la Pinta, i qui vulga entrar anirà com els gats.

La imaginació popular nos l'ha feta residència d'una dama apellada la *senyora Pinta,* perquè ne portava una molt gran enganxada al monyo. Veien la senyora Pinta els caminants quan ella eixia al camí per a demanar-los recapte; ningú l'havia vista, però cap de xiquet gosava anar per eixe camí, denans de fer la carretera, sense que la por se'l menjara, i girant la cara devers la cova esperant el moment de vore-la eixir per a pegar a fugir.

Conten que una jove anava al Pouador a portar aigua i li va eixir al pas esta dona, qui li va preguntar:

—Jove, ¿quina hora és?

Responent esta:

—Les tres.

Aquella, alçant la mà i amb els dos dits, s'abaixà el llavi i, amostrant-li les dents, li digué:

—¿Com estes?

Les mares, quan els xiquets no les creien, els dien per atemoritzar-los:

—¡T'agarrarà la senyora Pinta!

Aquestes paraules, gravant-se en la memòria dels xiquets, junt al nom, que, sense dubte, donaren a la cova perquè, com una pinta, les estalactites pentinaven lo cap del que no tenia precaució d'evitar-ho quan la recorria, degué esser l'origen de la fantasma, que, com totes les coses, s'obliden. A penes hi ha qui ho recorda ara.

[4]
EL MES DE MAIG

Per a expressar les penes que en l'antigor passaven les famílies de part d'este poble, quan les collites eren forments o blats, dacsa, ordi i garrofes, havent desaparegut la de pansa per la negra, essent encara una esperança la del forment i agotat tot recurs, conten que tenia fam un xiquet, i sa mare l'envià al porxe, que és lo darrer pis de la casa, on se ficaven les garrofes, i que prenguera les que vulguera i menjara. El xiquet pujà, i com veu que no hi havia res, començant a crits, diu:

—¡Mare, no hi ha res!

I li respongué l'eco.

Assustat, baixa corrent els escalons i, baix, troba son pare i li diu:

—¡Pare, dalt fa molta por! ¿Això què és?

—¡Això és lo mes de maig! —li respongué son pare—.

—¡Lo mes de maig! —repetix el xiquet assombrat i pregunta:

—¿Encara tornarà?

—¡Sí, xiquet, sí! —li respon—.

La pobra criatura, desconhortada, exclamà:

—¡Uf, denans vull morir-me que veure-lo!

Llavors li dien el mes de maig *lo mes de la fam:* poc havia que menjar, i per això refereixen que apareixien fantasmes i altres esperits, i els xiquets passaven sustos i pors, fent-los creure qualsevol cosa. D'açò naixqué el refrany: *Patir més fam que en lo mes de maig.*

[5]

Un arrier que anava devers Alcoi, a l'arribar al portet Igual de Confrides, es fica a fer el seu queter en camp obert i un gos el va embestir, i, volent tirar-li una pedra, veu que no s'asoltava. Tirà a agarrar una brossa per a torcar-se; es va punxar i, coent que estava, dia:

Benifato i Confrides,
terra de lladres,
els gossos solts,
les pedres lligades,
i les herbes piquen
com a condemnades.[3]

Pegant a fugir, va esvarar damunt lo gel i caigué un bac, trencant-se una cama, lo qual li feu dir:

—Gel, ¿com eres tan fort que m'has tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

---

[3] Hi ha un proverbi castellà que té analogia amb lo referit:

Tierra de Campos,
tierra de diablos;
sueltan los perros
y atan los cantos.

Li respon el gel:

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—El sol que em derreteix.

—Sol, ¿com eres tan fort que derretixes el gel, el gel m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—Els núvols que em tapen.

—Puix núvols, ¿com sou tan forts que tapeu el sol, el sol derreteix lo gel i el gel m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—L'aire que me se'm porta.

—Aire, ¿com eres tan fort que t'emportes els núvols, els núvols que tapen el sol, el sol que derreteix el gel, el gel que m'ha tirat un bac i el bac que m'ha trencat una cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—La paret que em tapa.

—Paret, ¿com eres tan forta que tapes l'aire, l'aire s'emporta els núvols, els núvols tapen el sol, el sol derreteix lo gel, el gel m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—La rata que em forada.

—Rata, ¿com eres tan forta que forades la paret, la paret que tapa l'aire, l'aire que s'emporta els núvols, els núvols que tapen el sol, el sol que derreteix el gel, el gel que m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—El gat que em menja.

—Gat, ¿com eres tan fort que et menges la rata, la rata que forada la paret, la paret que tapa l'aire, l'aire que s'emporta els núvols, els núvols que tapen el sol, el sol que derreteix el gel, el gel que m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—El gos que m'acaça.

—Gos, ¿com eres tan fort que acaces al gat, el gat que agarra la

rata, la rata que forada la paret, la paret que tapa l'aire, l'aire que s'emporta els núvols, els núvols que tapen el sol, el sol que derreteix el gel, el gel que m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—El bastó que em pega.

—Bastó, ¿com eres tan fort que li pegues al gos, el gos que acaça el gat, el gat que es menja la rata, la rata que forada la paret, la paret que tapa l'aire, l'aire que s'emporta els núvols, els núvols que tapen el sol, el sol que derreteix el gel, el gel que m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—El foc que em crema.

—Foc, ¿com eres tan fort que cremes el bastó, el bastó que li pega al gos, el gos que acaça el gat, el gat que es menja la rata, la rata que forada la paret, la paret que tapa l'aire, l'aire que s'emporta els núvols, els núvols que tapen el sol, el sol que derreteix el gel, el gel que m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—L'aigua que m'apaga.

—Aigua, ¿com eres tan forta que apagues el foc, el foc que crema el bastó, el bastó que li pega al gos, el gos que acaça el gat, el gat que es menja la rata, la rata que forada la paret, la paret que tapa l'aire, l'aire que s'emporta els núvols, els núvols que tapen el sol, el sol que derreteix el gel, el gel que m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—El bou que em beu.

Bou, ¿com eres tan fort que et beus l'aigua, l'aigua que apaga el foc, el foc que crema el bastó, el bastó que li pega al gos, el gos que acaça el gat, el gat que es menja la rata, la rata que forada la paret, la paret que tapa l'aire, l'aire que s'emporta els núvols, els núvols que tapen el sol, el sol que derreteix el gel, el gel que m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—L'home qui em mata.

—Home, ¿com eres tan fort que mates el bou, el bou que es beu l'aigua, l'aigua que apaga el foc, el foc que crema el bastó, el bastó que li

pega al gos, el gos que acaça el gat, el gat que es menja la rata, la rata que forada la paret, la paret que tapa l'aire, l'aire que s'emporta els núvols, els núvols que tapen el sol, el sol que derreteix el gel, el gel que m'ha tirat un bac i el bac m'ha trencat la cama?

—Encara n'hi ha un altre més fort que jo.

—¿Qui és?

—El nostre Senyor del cel que em mata a mi i tot ho pot.[4]

[6]
CUENTO DE «VELLETE-VELLETE»

Quan els xics es reunixen i tracten de passar el rato, solen contar cuentos, i no és d'estranyar que a una d'eixes reunions s'oiga que u li ho diga a l'altre, entaulant-se el següent diàleg:

—¡Xe! ¿Vols que et conte el cuento de *vellete-vellete*?

—Sí.

—Jo no dic que *sí*. Jo dic: ¿vols que et conte el cuento *vellete-vellete*?

—Conta-lo.

Jo no dic *conta-lo*. Jo dic: ¿vols que et conte el cuento *vellete-vellete*?

—Fes lo que vulgues.

Jo no dic *fes lo que vulgues,* jo dic: ¿vols que et conte el cuento *vellete-vellete*?

I aixina va seguint fins que, cansat el preguntat de sentir lo mateix empre, li diu:

—¡Calla ja!

—Jo no dic *¡Calla ja!,* jo dic: ¿vols que et conte el cuento de *vellete-vellete*?

I tan enfadós pot posar-se qui pregunta que alguna vegada ho acaben pegant-se galtades.

[7]
CUENTO DEL PASTOR

Açò diu que era un pastor qui tenia milenars d'ovelles, que ell se les estimava molt perquè eren de bona casta, i estava en un paratge on la

---

[4] Trobe com antecedent l'apòleg *La rata cambiada en niña,* de *Calila y Dimna,* ca. VI, *De los cuervos e de los búhos,* però este té final diferent com es pot vore llegint este.

pastura anava acabant-se, lo qual, vist per ell, i perquè no enflaquiren les ovelles, va pensar en mudar de lloc el ganado, anant-se'n a un altre que tinguera bona pastura. Un dia, alçant-se de bon matí, mamprengué el camí devers lo paratge que havia triat com a millor; i ell, amb lo ganado, anava anant..., anant..., anant...

Com ací para qui ho conta, qualsevol dels que ho escolten li diu:

—¡Xe, seguix contant-ho!.

A lo qual li respon aquell:

—¿Com tinc que seguir contant-ho, si estan passant les ovelles i, com són tantes, necessiten molt de temps per a passar? Quan hagen passat totes i arriben al puesto acabaré el cuento.[5]

[8]
EL GOSSET DEL RECTOR DE POLOP

N'havia un rector a Polop, en lo temps que la canya parlava, lo qual tenia en sa casa un mitger i un gosset blanquet molt guapet. El mitger li va dir al rector:

—Este gosset parlaria si el duguera vosté al col·legi.

El rector li respongué que l'agarrara i el portara al col·legi. Així ho feu el mitger i, prenent lo camí de València, passà Callosa, i, quan arribà al barranc de l'Aigua, va agarrar del rabo el gosset i, tirant-lo contra un marge, el va matar.

Al cap de quatre dies, tornà a Polop el mitger i li va dir al rector que ja havia dut el gosset al col·legi i que prompte parlaria:

—M'han dit que torne d'ací uns quants dies i, quan torne, ja parlarà.

Passat un poc de temps, se'n tornà el mitger a València i, ja de volta en Polop, li preguntà el rector:

—¿Com has quedat?

—Puix mire —li respongué—, tot lo camí dient-me: «¿el rector encara es gita amb l'ama?»; i jo, per això, l'he mort.

—Bé que has fet —digué el rector—; fora que escadalitze.[6]

---

[5] Esta contaralla té un rematament per l'estil del dels *gansos,* que contava Sancho Panza als canonges i demés en lo cap. XXI del *Segundo tomo del Ingenioso Hidalgo don Quixote de la Mancha, que contiene su segunda salida y es la quinta parte de sus aventuras, compuesto por el Licenciado Alonso Fernández de Avellaneda, natural de la Villa de Tordesillas* (Tarragona, 1614).

[6] De Callosa. Contat per Salvador Galiana Llorens, *de Joan.*

[9]
L'ALFABEGUERETA

Era una xica que estava amb sa auela, i sa auela li va dir que anara a plantar-se una alfabeguereta a l'hortet, i, en eixe moment, passa lo fill del rei i li diu:

—¡Bon dia *Quaquineta*! Tu que plantes i regues tots els dies l'alfabeguereta, *¿no me dirás cuántos «arraelitos» tiene ella?*

I la xica li respon:

—¡Ara aniré jo a arrancar-la i, si l'arranque, me se secarà!

La xica se'n va i li ho conta a sa auela, i sa auela li diu que, quan li ho torne a dir, que li conteste: «*Usted, buen caballero, que lleva pluma y tintero, ¿no me diría cuántas estrellitas tiene el cielo?*».

I, a l'ensendemà, torna a regar l'alfabeguereta i passa el cavaller altra volta i li diu:

—¡Bon dia, *Quaquineta*! Tu que plantes i regues tots els dies l'alfabeguereta, *¿no me dirás cuántos «arraelitos» tiene ella?*

Ella li diu:

—*Oiga usted, buen caballero, usted que lleva pluma y tintero, ¿no me diría cuántas estrellitas tiene el cielo?*

I, entonces, el cavaller acatxa el cap i li diu a l'amic:

—És més sabuda que jo em pensava.

En això, ell es fa malalt i van totes les xiques a vore-lo, i *Quaquineta* li diu a sa auela si vol anar, i sa auela li diu que sí, que, en se que se n'anirà la gent, aniran les dos. I *Quaquineta* es muda ben mudada i se'n van les dos a vore-lo. Sa auela es queda parlant amb el pare d'ell i la mare, i *Quaquineta* se'n va entrar on estava ell, i ell, al vore-la, la va besar. Ella, de vergonya que tenia, li diu:

—*¡Ay, que me se ha caído el chapín!*

I en això, sa auela la va cridar i se'n vaen anar.

I *Quaquina* tornava a la mateixa alfebeguereta, i ell torna a caure malalt, i la tornen a enviar a cridar. I ella li diu a sa auela si volia tornar a anar, i sa auela li diu que sí, que allà a les onze de la nit aniran les dos. I a les onze de la nit visten una burra de negre, i es visten les dos, i agarren un ciri en cada mà i se'n van; i li toquen a la porta, i li diu:

—*¿Quién es?*

—Es la muerte que viene por el hijo del rey.

Dice:

—*¿Y con dinero no se puede curar?*

Dice:

—*Sí, si el hijo del rey se levanta y le besa tres veces el culo a mi rocín, se pone bueno en seguida.*

I, entonces, es va alçar i li va pegar tres besades i es va posar bo. I, al sendemà, s'encontra a *Quaquineta* i li diu:

—*¡Ay, que me se ha caído el chapín!*

—I ella li contesta:

—*Usted, de temor a la muerte, le ha besado tres veces el culo a mi rocín.*

I ell li respon:

—No ho digues a ningú i mos casarem jo i tu.

Cuento contat, ja s'ha acabat.[7]

[10]
¿HAS DIT «CABRA», QUELO?

Un individu va anar en Alcoi a casa d'un carnisser i li demanà una lliura de carn, dient-li:

—Mira, que no siga de cabra.

I la *catorra* que el carnisser tenia li diu:

—¡És de cabra!

I el carnisser tenia una xulla al foc i tenia un gat que li dien Miquel.

El qui comprava la carn tornà a dir-li:

—Mira, no m'enganyes, que no siga de cabra.

I el carnisser, esmolant la maquineta en l'acer.

La *catorra:* —¡És de cabra!

I el carnisser, tant es va enfadar que li pegà una trompada a la *catorra;* i el gat trau la xulla del foc, el carnisser li tira l'acer al gat, i, entonces, la *catorra* li digué al gat:

—¿Has dit *cabra,* Quelo?[8]

[7] Arreplegat en Callosa d'En Sarrià.

[8] De Callosa, contat per Salvador Galiana Llorens, *de Joan.*

[11]
PERET I MARGARITETA

Sa mare va enviar a Peret a escola i a Margariteta a costura. A Peret se li va desnugar la veta de l'espardenya i dia:

—¡Margariteta, espera'm!

I Margariteta, camí amunt; i ell tornava a dir-li lo mateix, i ella amunt, sense girar-se. Peret es lliga l'espardenya i l'alcança, i, quan arriba allí Peret, li redesnuga l'espardenya a Margariteta.

—¡Peret, espera'm, —li dia; i Peret amunt—; Peret, espera'm.

I Peret li responia:

—No, que tu no m'has esperat.

—En anar a casa li ho diré a la mare —dia ella—.

I quan vaen anar a casa li ho va dir a sa mare i esta els va castigar als dos.

[12]
DE SORDS

Un sord a n l'altre sord, que venia amb els arreus de peixcar, li pregunta:

—¿Què, véns de peixcar?

Li respon:

—¡No, vinc de peixcar!

I l'altre li diu:

—¡Ah! és que em pensava que venies de peixcar.

[13]

En Jerusalem tenia Pilatos una criada que era natural de Polop, i estava en casa d'aquell quan els altres criats li digueren a sant Pere que ell era també company de Jesús i ell ho negà. I, llavors, va respondre la criada que el venia llur parla, per lo qual sant Pere va maleir a totes les criades. També es diu que eren de Polop els botxins que assotaren a Jesús, los quals s'apellaven Pérez i Sanchis. Si en aquell temps ho dien als de Polop, ¡pobret del que ho dia!: l'acantalejaven.

[14]

Quan en l'any 1910 manaven en Callosa els del partit liberal-*canalejista,* ficaren un *sereno,* lo qual pensava que la paraula *sereno* volia dir a soles el càrrec d'ell, perquè, com cantaven en castellà...: «¡Ave Maria Puríssima, les onze, *sereno*...!» o bé, si estava nuvolat, dien: «*nublao*»; o, si plovia: «*lluviendo*». Com era cosa mala per a ells eixe llenguatge, este *sereno,* una nit que estava plovisnant, eixia de baix la Llotja amb lo xusso i llanterna, i, a la plaça on cantava la primera cançó, es va espolsar: «¡Ave Maria Puríssima, les onze, *sereno,* ¡goteteees...!», a la porta de casa de qui era el cap del partit liberal (*quefe* li dien allí), que estava a la mateixa plaça on vetlaven alguns del partit; i aquell, alçant-se de la cadira, se n'anà cap al sereno posant-lo de volta i mitja per quant havia dit. És històric.

[15]
ET SUCCEIRÀ LO QUE AL BURRET D'ORBA

És Orba un poble a on fan cànters afamats, que portaven per a vendre-los als poblets de la contornada. Conten d'una vegada que u dels canterers comença a carregar el burret per a anar a fora a vendre-los, i anava ficant cànters i més cànters damunt d'aquell; i tan gran li féu lo caramull que, quan va arrancar el burret, va caure, trencant tots els cànters. D'això diuen quan u vol fer més de lo que pot: «Et succeirà lo que al burret d'Orba, que va caure i trencà tots los cànters».[9]

[16]

En Parcent havia un barber qui s'apellava Jaume el Lloro, i, un dia que estava en casa, se li va presentar un pastor, bon xicot i molt innocent, demanant-li remei perquè se li havia unflat la punta de la panxa i no es desunflava. El barber li va dir que li daria el remei, i, portant una

[9] Es molt comú este refrany a Tàrbena.

platera d'aigua fresca, li va fer que ficara dins l'aigua aquella punta de panxa, qui, després de prendre bon rato el bany, anava desunflant-se fins que fonc desunflada; i, acabant, li va dir:

—¿Veus? ¡Ja s'ha desunflat! ¿Estàs satisfet? Ja pots tornar-te'n a pasturar, i, quan et succeïxca, torna i et posaré remei.

Com tots los barbers són tan xarradors, este ho contà a la dona d'ell, la qual se'n féu creus.

Al cap d'uns dies, tornant a sa casa el barber amb un amic, veu que eixia d'ella el pastor del cas i li ho conta a este, afegint:

—Ara voràs quant ens riurem.

I, al tropeçar al pastor, li diu:

—¡Xe, ¿què et torna a passar lo de l'altre dia? Toca i et curaré.

Emperò li respongué el pastor:

—No cal, que ja m'ha curat la seua dona i, per cert, millor que vosté, perquè m'ha tret tota la postema que tenia.[10]

[17]

A Tàrbena va succeir que, una poqueta nit, cridava un home:

—¡Senyor rector, senyor rector!... Anima deu esser..., o diable; al tragallum de casa el tio *Cusepe* està...

Atropelladamen pren lo sagristà una canela, perquè era ja fosquet, i, acompanyant-lo alguns, acudeixen al tragallum, que estava a ras de terra, i, acatxant-se, entra la canela encesa allargant el braç; i, gran sobresalt va tindre quan, de dins, li la furtaren. A tot açò va acudir lo rector, i, mirant amb atenció, reconegué que el lladre de la canela, que tan gran susto havia donat, era la mona que el mestre de Castells (fill de Tàrbena)[11] tenia, la qual, fugint-se'n de sa casa, havia anat a amagar-se al tragallum del celler del tio *Cusepe;* i, segurament, per tindre eixa mona, li dien de mal nom el *tio mona* a u de Tàrbena.[12]

[10] Ho contava En Franesc Poquet i Poquet, advocat, fill de Parcent, a l'any 1906.

[11] Quan morí eixe mateix mestre, els que el vetlaven estaven xarrant, com es fa quan vetlen difunts, i conten que es va alçar de la caixa i tots pegaren a fugir.

[12] Ho contava En Josep Salvà i Pont, any 1894.

Rubiotariza.

[18]
¡JA EL LLEP, JA EL LLEP!

En Xàbia (altres diuen que fon a Oliva) havia eixit un llicsó dalt d'un replanell del campanar de l'església, tan tendre i envejós que era una bona menjada. Volia el rector fer-lo desaparèixer, però, al mateix temps, sentia que no s'aprofitara; i, pensant, pensant, ell i lo sagristà s'ingeniaren per a què l'haqueta que el rector tenia se'l menjàs: ficaren una corriola nugada a la truita d'una campana, i, passant-li una corda, la lligaren per un cap al coll de l'haqueta, i, per l'altre, anaven ells estirant per a què l'haqueta anara amunt, i l'animalet anava per amunt, amunt..., i el rector anava mirant-la; i, quan veu este que l'haqueta trau la llengua, molt content cridava:

—¡Ja el llep! ¡Ja el llep! —sense donar-se compte de que traïa la llengua perquè estava penjada del coll—.

Els pega molt tort als d'Oliva si se'ls retrau.

En Tàrbena, quan u va a tocar una cosa que no alcança, diuen en so de burla:

—¡Ja el llep!

[19]

Quan, a l'any 1928, va vindre a Callosa el segon Delegat governatiu (càrrecs que el malhadat Primo de Rivera va tindre l'ingeni de crear per a desfer els partits polítics que existien des de la Restauració borbònica, i, en canvi, donava lloc a que es referen els que no podien oldre les institucions, com a que, prenint força estos, acabaren, per allunyament d'aquells polítics, amb la monarquia), este senyor, més il·lustrat que el primer (que era un pobre *capitanet* —com li dien els llauradors— qui tenia por d'embrutar-se de fang quan plovia les botes i polaines, i per això caminava... ¡de tacó!, que feia riure) volia que es donaren conferències d'educació ciutadana per les persones distingides de Callosa, i una la va donar don Felip Aragonés, jutge de primera instància, qui abans havia tengut lo càrrec al Marroc, en castellà, dins el «Cine Moderno» de la plaça del Convent, tractant de «*La organización judicial de España*», assumpte que desenrotllà amb la natural competència, però del que els audients, en general, tragueren lo que el moro del sermó.

Aprés la conferència, u d'aquells audients pujava plaça de l'església amunt, i, com abaixara cert mestre d'escola, es tropessaren, i este li diu:

—¿Que d'on véns?

—De la conferència. ¿Què tu no has anat?

—No —li respon—.

—Puix no saps lo que t'has perdut. Ha parlat *don Felipe.*

—¡Home! —diu el mestre— ¿tan bona ha segut?

—¿Si ha segut bona? —li respongué—. Vaja cosa ben dita. ¡Que bé ha parlat! ¡Vaja home sabut! Eixe home si que és un talent.

—Però, home, dis-me —afig el mestre—, ja que jo no he pogut anar, què és el que ha dit, i aixina ho sabré.

I l'altre respon:

—¿Que què ha dit? Mira, si vols que et diga veritat, ¡no ho sé!

—¡Ah!

Açò és rigorosament històric. Lo mestre havia segut el primer Alcalde de la Dictadura, i l'altre va ser aprés el primer Alcalde de la República de l'any 1931, i hui encara ho és (1934).

[20]
MUMOROTES

N'eixien per les nits fosques, segons solien dir els que ho veen, sobretot al temps de fer oli les almàrseres. Ningú sabia qui era la mumorota, i una nit decidí l'alcalde anar de ronda per a pillar-la, ja que li havien dit que era cap al Pouador. I, encaminant-se allà, al passar el cantó de la costera, se la troben darrere d'ell i pegà a fugir cap a la Renyinosa. No va esser menut el susto que l'Alcalde s'endugué: tan fon que els demés de la ronda l'abaixaren a l'abeurador i, soltant-li els pantalons, aprofitaren l'aigua clara i fresca per a rentar-lo... El tio Pep de Badia, que era algutzil, anà darrera la fastasma i, dient-li que es parara, «si no, ¡t'encenc!», muntant les claus del retaco que portava. Aquell es girà deves ell; li diu:

—¡Tio Pep, no em faça mal, que sóc fulà!

—¡Ves-te'n i amaga't que del susto que li has donat a l'Alcalde, estan rentant-lo en l'abeurador.

De principis del segle XIX he oït referir que, quan hi havia habitants en lo convent, ne veien de mumorotes algunes nits pels carrers propers.

[21]

Quan en Tàrbena ballaven els antics, es dirigia el ballador a la qui preferia, dient-li:

—¡Xica, ¿tu te la vols emburquillar (ballar) amb mi?

I ella responia:

—Per a emburquillar està.

Aquell li dia al qui tocava:

—¡Xi, toca la xirinoia![13]

[22]

Allà per l'any 1880 estava encarregat de tocar les campanes de l'església de Callosa el tio Tots-sants, home graciós, qui, eixint de tocar-les el dia de Nadal, va caure un bac enmig la plaça, lo qual li féu dir:

—No sé com ha segut que enguany han caigut Tots-sants i Nadal al mateix dia.

[23]

Com l'algeps es pren fiat, a pagar al diumenge, apunten les cargues en la *canya,* que és un canut que està partit a la llarga, i es queda la meitat l'algepser i l'altra meitat qui s'endú l'algeps. Senyalen les cargues ajuntant les dos meitats del canut, i amb una corbella o falç fan la ratlla. A la concautat de la mitja canya escriuen el nom del qui compra l'algeps. També els ferrers usaven este mig de la canya per saber les ferrades que els devien, i ficaven les canyes enrastades en un cordell: el penjaven d'un clau a la paret.

[24]

En temps passat els espardenyers s'assentaven damunt d'una pell de borrego i, creuats de cames a l'estil dels moros, feen els talons i cares

[13] Guitarra.

de les espardenyes, faena que hui fan les dones perquè les cares, que era lo que més es pagava i costava menys de fer, eren fetes pels mestres; els talons els donaven a fer a les dones perquè era faena que cundia manco i costava més treball de fer. Quan hi havia cares que fer, no feen talons.

[25]

En les festes de Xirles (les fan a sant Ramon, dia 31 de juliol) d'un any, se'ls va desbaratar la campana i no podien amb ella tocar a missa, per lo qual agarraren un porquet de la cama i, estirant-li-la, el feen grunyir el temps que es calculava durava un toc.

[26]

El vicari Mulet, de Callosa, fon traslladat a un poblet de mala mort, on conten que no hi havien campanes i que, per a saber l'hora de la missa, un prenia al braç un porquet i, pegant-li pessics al rabo, el fea xillar, i açò aprofitava de toc.

ENDEVINALLES

ENDEVINALLES

Dalt d'un pi
n'hi ha un molí,
n'hi ha un canyar,
i ixen els bous
a pasturar.
(EL CAP.)

Dos viris viris,
dos vares vares,
un auxador
i quatre fangades.
(EL BOU.)

Els hòmens ho porten,
per a les dones és;
quan entra fa mal,
quan ix no fa res.
(LES ARRACADES.)

En la serra verdeja
i en la casa culeja.
(LA GRANERA.)

Entra tesa i triumfant,
ix moixa i gotejant.
(LA PEBRERA ROSTIDA AL FORN.)

'Metleret, 'metleret,
no té cames i està dret.
(EL CÀNTER.)

Una cosa com una bellota,
que tota la casa rotrota.
(LA LLUM.)

Una cosa com un plat,
qui, *tip-tap,* ja s'ha amagat.
(LA LLUNA.)

Una cosa com un pi,
qui no aguanta un garrofí.
(EL FUM.)

Una cosa que, tapant, s'ompli. ¿Què és?
(LA CALÇA.)

Redó com un garbell
i larg com un budell.
(EL PA.)

Un bancal molt ben llaurat,
sense rella ni forcat.
(LA TEULADA.)

Tres cames i *triquitrás,*
tres cames i no té nas,
tres cames i no té ulls,
i tot el dia besant culs.
(ELS FERROS DEL LLAR.)

Viu va,
i mort porta pa.
(EL SARRÓ.)

¡Xica! deixam el *què,*
i del *què* farè el *què,*
i despuix te'l tornaré.
(EL LLEVAT.)

Una cosa que no té os ni espina,
i baix la roba s'empina.
(LA PASTA DEL PA SOCARRAT I DE LA MONA DE PASQUA.)

Roget posa-m'ho tot,
pega'm tres colpets més que als altres,
i aprés t'ho pagaré tot.
(EL PA, QUAN LA DONA LI'L DÓNA AL FORNER.)

Endevina, endevinalla:
¿Quin animal pon en la palla?

FESTES I FESTEVITATS

FESTES I FESTEVITATS

DIA DE CAP D'ANY

Que és lo primer de gener. Hi ha hagut costum, d'antic, d'anar a donar bon any als amics i persones distingides, i és clar que als parents també.

DIA DELS REIS

Que és lo sis de gener. Molt esperat per los xiquets, que, la nit denans, deixen al balcó o finestra de llurs cases el cabàs cofí més o menys ple de garrofes i palla, i, quan de bon matí es desperten, lo primer que fan és anar a vore lo que han deixat, i, si troben un muntó de joguets i dolços, no es pot dir quanta alegria demostren; però, si són malcriats i els han deixat carbó, no té límits la desolació que llur cara demostra.

Baix la Llotja fan una paradeta on venen torró, i és una de les coses que solen posar els Reis.

DIA DE SANT ANTONI ABAT O DEL PORQUET

A 13 de gener. Festa desapareguda fa moltíssims anys. A l'església feen missa i sermó, costejada pels devots del producte de dos porquets, que es dien porquets de sant Antoni, que anaven solts per los carrers, donant-los de menjar els veïns liberalment. L'Ajuntament tenia una quantitat consignada per a festes, i, així, es llig l'acord pres en sessió de 10 de juny de 1877,[1] «*que la cantidad de 40 pts. 50 ctms. invertidas en*

[1] *Arch. Mun. Leg. 36.*

la fiesta de san Antonio Abad...se apliquen al capítulo de gastos imprevistos». Antigament havia costum de beneir les cavalleries durant eixe dia, costum que ha desaparegut fa moltíssims anys i no hem conegut.

Per la vesprada feien balls i el joc de què es parla en los *Jocs*. Tot això s'ha perdut.[2]

MARE DE DÉU CANELERA

Dia dos de febrer. Es veia molt concurrida l'església, anant tots los xiquets per a què els beneiren les caneletes. Però tot es perd i a penes van.

SANT BLAI

3 de febrer. Festa al carrer d'eixe nom, on té capella el sant. Lloguen tabalet i dolçaina, que toquen tot lo dia. Es revoltegen les campanes de l'església, a la qual porten en processó la imatge, que és de bulto, i es diu missa en aquella i fan sermó. Huit dies denans la festivitat, rifaven per lo poble el rotllo, anant per los carrers els majorals de la festa amb lo tabalet i la dolçaina, portant el colossal rotllo;[3] i darrere anava gran colla de xiquets per a sucar lo sucre d'aquell, que per açò n'havien d'afegir tots los dies. Es rifa en lo dia de sant Blai i aquell a qui ha tocat se'l menjava acompanyat de la família, amics i benvolents. Ja més modernament és introduïda la costum de fer-ne part per als pobrets de l'Hospital.

De lo que trauen del rotllo paguen gastos i, si manca, ho paguen els veïns del carrer i els devots del sant patró del mal de la gola.

[2] Al dia de sant Antoni de gener, o del Porquet, en Tàrbena fan festa, amb sermó, i música, i processó; cordada el segon dia, i el primer feen debanadora. No trauen les cavalleries del corral sinó per a beure, però no els fan fer faena.

Abans havia també el porquet de sant Antoni, que anava pel poble i mantenien els veïns; per la nit s'arreplegava a casa el Clavari. Li posaven una campaneta al coll. Desaparegué per 1926 esta costum.

En Callosa també havia la costum del porquet solt amb una campaneta al coll.

En Nucia diu que, denans al dia de sant Antoni, portaven la imatge del sant per les cases i l'entraven al corral per a què fóra vista per la cavalleria.

[3] Este rotllo i els demés eren beneïts a l'església denans la missa major, amb lo qual perseverava una costum antiquíssima i general, no sols dels pobles sinó de ciutats com València (veg. Villanueva, *Viaje literario a las Iglesias de España,* t.I).

Rubiotavifa.

Per la vesprada ballaven les danses, acudint moltíssim personal al carrer de sant Blai, que omplia la gent. Era estil que tiraren els fadrins farina al cap de les fadrines. Per la nit, coets, i ballaven les danses tocant la dolçaina com per la vesprada.

Recorde una cançó:

Al sant Blai del meu carrer,
una li'n tinc de cantar:
que mos done blat i dacsa
i diners per a gastar.

CARNESTOLTES

Dies enans d'este diumenge es dedicaven ja a *fer carnestoltes* els jóvens, que, a boca de nit, anaven amb un cànter vell que portaven a la mà, i, quan arribaven a una casa on els pareixia i veien que estaven descuidats els dellà, sobretot si era gent a qui els sap mal, tiraven des del banquet del carrer el cànter dins casa i fugien: aquell ja tenia faena despuis agranant els testos.

Vengut lo diumenge de Carnestoltes, es disfrassaven alguns de matí —però lo general era per la vesprada— i encara molts, de bou, com en lo temps de sant Pacià,[4] i anaven per los carrers *a fer por:* el vestit era un sac damunt i dos canyes llargues, que assomaven per darrere i per lo cap fent de banyes si no ne trobaven d'estes, perquè les banyes de bou sempre han escassejat, i si ne trobaven era lo que més a gust lluïen.

Altres es posaven disfràs de dona, i havia dones que es vestien d'home (¿segons del sexe que voldrien haver naixcut?), posant-se vestits dels germans o germanes, i, encara que portaven careta, eren coneguts per

[4] Ja se queixava este sant bisbe de Barcelona (vivia al segle IV) amargament en la *Paneresis ad Poenitentiam* de que l'opusculet que ell havia escrit, apellat *Cervulus* —que s'ha perdut—, contra els disfrassos, no els havia minvat; ans per lo contrari, dia ell, que llurs amonestacions havien servit per a què cundira més l'abús amb perfeccionament dels disfrassos, que no s'han deixat, pues ho havem vist temps arrere, i eixa costum ha anat desapareguent poc a poc, sens donar-se compte, i és que cascun temps porta llurs coses.

Altre que criticava estes loques diversions fon el jesuïta B. Gracián, qui es trobava a Saragossa durant les Carnestoltes de l'any 1652 i d'elles dia: «*que fueron varias y muy divertidas, y de que entre sus maneras dan hasta canónigos de la Seo*» (carta de 14-febrer-1652, dirigida a Castanosa, publicada per Arco y Gómez en *La erudición aragonesa en el siglo XVII,* Madrid, 1934, pàg. 88).

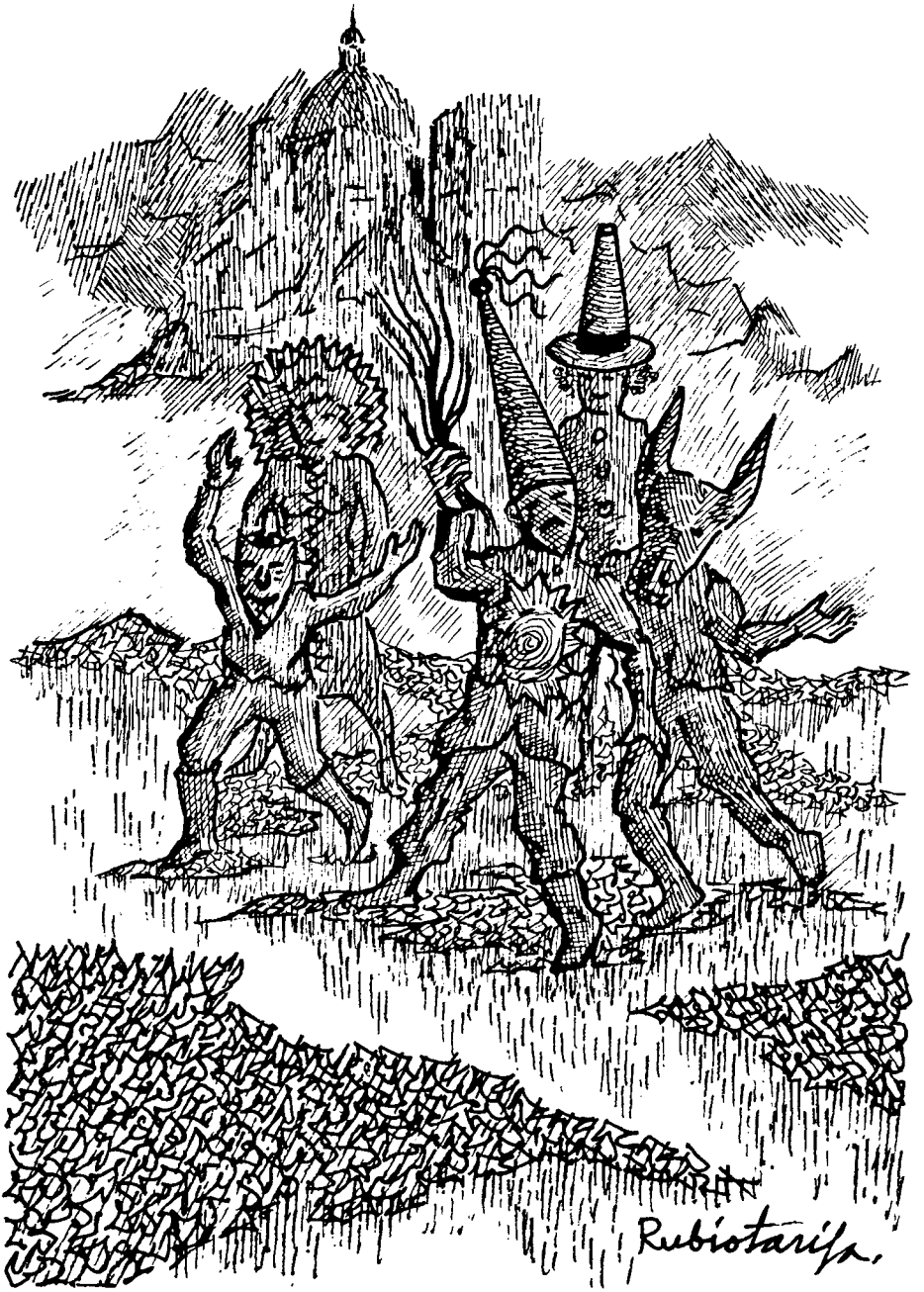
Rubiotarifa.

ells. Gastaven-ne bromes i veres, lo que produí algun crim de sang, ajudant-ho l'abundància d'aiguardent i vi que solien beure. Havia altres que es disfrassaven amb camises i llençols de tela, posant-se'ls lligats al cap i penjant lo que sobrava, i lligats també per la cintura, restant dins les mans que aprofitaven per a cobrir un poquet davant la cara i, per eixe forat, mirar i parlar.

Als dies de Carnestoltes hi ha l'antiga costum de donar *arròs amb costra* i *monjàvenes.*

Arròs amb costra: Posar mitja lliura de cigrons o ciurons; una quarta de carn de carnisseria (borrego), una quarta de pollastre, mig peuet de cerdo, dos blanquets i un trosset de cansalada, i es posa a bullir, com a putxero, tot això en un perol. Una hora ans de migdia es sofrig l'arròs amb una miqueta de sagí fus de cerdo i es fica dins de la cassola tot, havent desossat la carn i es talla esta ben talladeta; tot junt, dins d'aquella, es porta al forn i allí ho fiquen dins d'este fins que l'arròs estiga a mitjan coure's; es baten ben batuts mitja dotzena d'ous, posant-los una poqueta sal, i els tiren dins la cassola damunt l'arròs i es torna a entrar esta dins lo forn, i, quan tot es veu rossejat, es trau, es du a casa i ¡a menjar s'ha dit, que està molt bo!.

Monjàvenes: Dins d'un caldero es posa l'aigua de dos tasses i oli d'una (és la mesura), i que bullga el foc; s'afig la farina de forment que admitix i s'escalda aquella; es trau del foc i es fica en una platereta eixa pasta, que es fa blaneta posant-li ous batuts (quant més millor). Ja repastada, va posant-se a pilotets en una llanda que es té a posta, i els remenen amb lo dit índex per mig per a què faça rotllet. Quan està plena, es du al forn i de seguida es cou. Les *monjàvenes* es mengen aprés la *costra* com a postre, tallant-les per mig, obertes, i les mullen amb mel que fiquen a un platet i desfan amb una poqueta aigua calenta: són molt bones.

Minxos al forn: Els fan de farina de dacsa escaldada. Per a escaldarla, posen al foc un perol amb aigua, i, quan esta bull, fiquen la farina i posen sal, i amb un cullerot de fusta es remena; i, quan la pasta està dura, trauen el perol del foc i l'aboquen a una platera on l'acaben de pastar afegint-li aigua i oli per a què córrega més. Tenen una enfornadora preparada amb una poca farina damunt per a què la pasta no s'apegue, i damunt posen a pilots aquella i l'aplanen afegint-li oli; una vegada aplanada i que es quede llarguiruda, li fan voreta alçant dels costats un poquet el *minxo,* i al mig li posen l'oli corresponent a juí de la que els pasta, i peix menut, com sepionets, vetes, etc., tomata en salmorra, pebreres tendres i pebre roig; i, acabat, ho porten al forn, lo

qual ha d'estar ben calent, i, devers les deu del matí, se'l mengen. Un *minxo* ocupa tota l'enfornadora. Si els fan redons (són de forment i ans també eren de dacsa), per a menjar amb borra, ne caben tres a l'enfornadora). La *minxada* la fan a l'hivern, als dies que plou o als molt freds, quan els hòmens no ixen a l'horta i resten en casa; solen mesclar amb ells *alls durs* (all-i-oli) i no escassegen els tragos de bon vi. Despuis han de beure molta aigua per a *coure el minxo.*

Ja fa vint-i-cinc anys (des de 1909) que ha vingut tan a menys que sols se disfrassen xiquets xicotets.

DIA DE SANT JOSEP

19 de març. Per esser lo sant de moltes persones (abunden molt els Peps), celebraven eixe dia menjant bunyols mullats en sucre, fent convit als qui anaven a donar los dies, i remullant-ho amb gotetes de canya i aiguardent.

Este convidar va desaparèixer fa anys, no sols en este dia, sinó que començà per los sants de menys nom. Havia la costum de *parar taula* al racó de l'entrada de casa amb moltes viandes i begudes, i allí anava la colla d'amics polítics, acompanyant al cap *(quefe del partit)* i no havia altre remei que l'ama de casa tirara el burro per la finestra, com solen dir; a allò n'havia que afegir *cigarros puros,* i els bons dels llauradors que estaven desvanits per la concurrència d'aquella colla, acabaren per dir que no podien portar tan *gran càrrega,* que els costava *un braç,* i se n'anaven del poble el dia del sant. Així és que no queda rastre d'eixa costum.

DIUMENGE DE RAMS

Es captava l'almoina per al pare predicador de la Quaresma: este era nomenat en sessió per l'Ajuntament. Eixia el rector amb l'alcalde i concejals de l'Ajuntament, i, davant de la comitiva, anaven los algutzils, qui portaven en la mà una platera; u d'ells cridava: «¡Per a la *limosna* del pare predicador!»; i en aquella posava cascú allò que tenia voluntat, i així donaven volta al poble. Quan s'estilava filar fil per a fer teles, li donaven madeixes de fil cru, i per açò vingué a dir-se *l'almoina de la madeixa;* però, havent desaparegut el filar en les cases, perquè és més senzill comprar les peces a les botigues de roba sens res de faena, i és el teixit fi i no lo bast que teixien els teixidors del poble, desaparegué

també esta almoina i fa més de trenta anys que no ixen. La costum d'eixir fon llevada per lo rector Molina en l'any 1911.

En la vila de Tàrbena, fins fa pocs anys, donaven diners i ous, i al segon dia de Pasqua[5] li donaven al rector, qui eixia acompanyat de l'Ajuntament, sobrassades i també diners; aquell, a l'any 1926, arreplegà 16 kilos d'aquelles, i, segons he oït dir, féu tot més de 250 pessetes. Amb la instauració de la República de 1931, no usen ja això.

LA SALPASSA

Dimecres sant, per lo matí, de nou a deu, eixia un vicari amb la creu xiqueta en la mà, acompanyat del sagristà que portava lo salpasset i un monesillo que portava en un poalet l'aigua beneïta i la sal (l'altre vicari, per altre cap, amb dos monesillos anava lo mateix), i passant per les cases on hi havia al banquet del carrer una taula parada amb estovalles i tapet de domàs o d'altra classe, segons els possibles de cascú, damunt la qual havien ficat un saler amb sal, un got o pitxer amb aigua i un plat amb un parell d'ous; l'adornaven amb floretes, de què n'escampaven també entorn. Lo vicari primer beneïa la casa i, aprés, la sal i aigua; el monesillo prenia els ous que ficava a la cistella que portava i se n'anaven. Els de casa bevien despuis un glop d'aigua beneïda cascú d'ells, i, amb la que restava, arruïxaven parets, portes i lo sòl de terra de llur casa dient: «¡Que ixca el dimoni!» «¡El dimoni que no entre!» i «¡Que ens done pau i salut!»

Davant la creu anaven molts xiquets que portaven a la mà unes macetes de fusta i *floretes de la salpassa;*[6] altres les posaven al banquet del carrer i aquells les picaven amb molta algatzara i ruïdo, i pegaven també forts colps a les portes que trobaven tancades. Cantaven a una: «¡Ous ací. ous allà, bastonades al sagristà! ¡Una a la Marina, dos a la Marina! —i així fins a cinc vegades— ¡Cassola perola, cassola perola!»[7] Seguia un ruïdo ensordidor de colps a leortes i xillits, cantant:

---

[5] Altre acapte feia lo rector de Tàrbena el dia de la Mare de Déu d'agost, consistent en blat, que li donaven. Costum desapareguda per 1928.

[6] Estes floretes que venen per Pasqua les produïx una planteta silvestre, qual nom no saben més que *floretes de salpassa,* i és la margarideta anual —*bellis annua*—, molt abundant a certes partides, on creix en paratges de poca terra i secatius del terme de Callosa.

[7] *Marina* i *Cassola:* nom i sobrenom de dona —el darrer també ho és d'home— que es dóna a algunes famílies.

¡Ous, ous,
bones festes i bon dijous!
¡La gallina al ponedor,
els ous al senyor rector!
¿Les dones per a què són bones?
¡Per a trencar cassoles noves!
¿Els hòmens per a què són bons?
¡Per a trencar perols nous!
¡Bones festes i bon dijous,
ous, ous, ous!

I aixina van seguint cantant quant se'ls ocurrix. Des de l'any 1911 no ix per haver-ho dispost així lo rector Molina.[8]

DIJOUS SANT

A missa major feien la Comunió general, que tot lo món anava a prendre-la, havent-se confessat el dia denans per la nit, essent confessors lo rector, dos vicaris i un frare o dos de fora, vinguts a posta. A les deu, en processó per dins l'església, portaven la Pietat, o cos del Nostre Senyor, al Monument, acompanyant-ho tot l'Ajuntament, portant el Síndic les *cinc taronges*[9] en una platera, i al coll penjava una clau qualsevol (que la vera la du penjada al coll lo rector amb una veta blanca,

[8] En lo dia de la *salpassa* cantaven els xiquets que anaven junt en ella:

Tres palometes
en un palomar
salten i ballen
al peu de l'altar.
Toquen a missa,
alcen a Déu,
li besen els peus
a la Mare de Déu.
Toquen a missa,
toquen el sermó,
li besen els peus
al Nostre Senyor.
(També ho cantavem en Confrides).
Una a la Marina,
dos al ponedor.
¿Què és això que passa?
El Nostre Senyor.

[9] Dites així per la forma. Són de cera i representen los segells del Sepulcre.

qui no se la llevarà ni per a eixir al carrer fins a les deu del divendres). Hui ja no va l'Ajuntament, des de l'any 1931.

Aprés dinar anaven per lo carrer xiquets amb matraques, fent senyal per anar als oficis, que eren cantats per los capellans i cantors. Dones anaven resant estacions[10] i hòmens també, quins, eixint de l'església, anaven fins al replà del Calvari, que està a mitjan serra de l'Almèdia, i tornaven a l'església, on, acabats els oficis, oïen el sermó de *la galtada,* així dit per la que es pega el mateix predicador a imitació de la que pegaren a Jesús. Quan era acabat se n'anava la gent a sopar.

Aprés sopar, tornaven a resar estacions; a les deu cloïen les portes de l'església, però moltes famílies anaven al Calvari resant estacions, lo qual durava tota la nit. A les tres del matí obrien les portes de l'església, avisaven els de la matraca donant una volta, i eixia *un Calvari* de l'església, que és com una processó, portant la imatge del Natzaré, la Creu tapada, dos llànties i els hòmens amb ciris; i, arribats al replà del Calvari, tornaven a l'església a deixar la imatge i la Creu. Durant la travessia resaven el Rosari de quinze denes.

DIVENDRES SANT

Per la nit se feia la processó del *Sant Enterro,* que de l'església anava al Calvari, i, com era enans de sopar, tot lo poble anava. Quan la processó estava en el replà d'aquell, veien les llums de la d'Altea, que aleshores arribava també al seu Calvari.

DISSABTE DE GLÒRIA

A les set del matí, i a la porta de l'església es feia la cerimònia de, amb esclavó i esca, encendre unes palles posades a un foguer damunt del qual ficaven carbó, i, quan estava este encés, lo passaven a l'incenser, i, seguit, dins l'església es practicaven les demés cerimònies de rúbrica. Al tocar les campanes *a Glòria,* un estruendo ensordidor atronava lo poble; xiquets amb macetes de madera pegaven colps a les portes; la gent major prenia l'escopeta i l'arcabús de festes, o bé pistoles, i uns tiraven trons per la finestra de casa i altres enmig lo carrer celebrant el

[10] Anaven colles d'hòmens i dones i resaven amb veu alta dirigits per u de la colla; es paraven a cascuna capelleta, feien l'estació i, així, arribaven al replà del Calvari. Eren molt pintoresques les colles de la nit.

religiós aconteixement (això s'ha tornat a fer en 1935); també tiraven trons els guàrdies civils algunes vegades. Aprés anaven a l'església els qui ho volien per endur-se'n pitxers d'aigua beneïda, i amb ella esguitaven aprés la seua casa fins lo porxe. Els xiquets cantaven amb el to de *la lluneta:*

Cucaratxeta,
dins del forat:
el Nostre Senyor
ja ha resuscitat.

PASQUA FLORIDA

Tres dies de festa. El primer dia, aprés de missa segona, traïen de l'església la imatge de bulto de la Dolorosa i, portant-la per lo carrer de la Manegueta (V. Injúries), voltaven per lo carrer Major, i, quan arribaven al cantó de la plaça, eixia la processó de l'església amb la imatge del Nostre Senyor i tenia lloc *l'encontre* de la Mare i Fill. Allí acatxaven tres vegades a la Mare de Déu i al Nostre Senyor, saludant-se, i cantava el cor de cada part; i, ajuntant-se, seguia la processó per lo carrer Major, Runa, Costera de la Presó, devers l'església. Les campanes revoltejaven fins acabar la processó.

Per la vesprada bereneta, anant tots els xiquets i molts majors a menjar-se *la mona* a les eres de batre, portant aquella i l'ampolleta del vi i altres viandes en un cabasset, de poc temps ençà; denans ho duien nugat en un mocadoret. Lo clàssic era la mona, un congret o magraneta de pa, un trosset de llonganissa, una taronja i un cèntim de tramussos i cacaus, perquè els pares donaven al xiquet aquell dia una *perreta* que *nugava aquell amb catorze nucs.* Fadrins i fadrines, aprés la *bereneta,* ballaven i cantaven acompanyats de guitarres; altres fadrins volaven milotxes o catxerulos. Lo mateix se feia a la vesprada dels altres dos dies.

Segon dia de Pasqua, de matí, el Rosari de l'Aurora —veg. més avant—.

Poc a poc s'ha perdut esta costum, perquè la gent jove va als bars, i allí balla i es diverteix, sobretot des de l'any 1931, en què s'ompli el poble de ràdios i gramoles.

SANT VICENT FERRER

Al dilluns següent a Pasqua Florida es feia esta festa en lo carrer de Sant Vicent, anunciant-la un vol general de campanes, diumenge a migdia, i morterets; i, per la nit, lo mateix. Aprés sopar, revetla amb danses en lo carrer, que remata amb la *cordada*. Diumenge, denans la missa major, es portava el sant des de la casa núm. 9 d'aquell carrer a l'església. Oïen la missa i sermó d'un predicador llogat, i, acabada aquella, tornaven el sant, voltant tot lo carrer de Sant Vicent fins el Pouador, i,d'allí, a la casa dita on es guarda la imatge, que és de bulto i regular tamany. Per la vesprada ballaven les danses en lo carrer, tocant la dolçaina i tabalet o la música. Paguen la festa els veïns del carrer, i, per ajuda, els majorals rifen algun objecte per lo poble. Al següent dia escomença la novena a sant Vicent, que es fa en una casa del carrer, bé en la núm. 9 ó en la 13, i allí s'ajunten les dones i, sense acompanyament de música, canten la

Oració a sant Vicent

A la Verge del Roser
demaneu favor i ajuda,
que coses heu de saber
d'un àngel per criatura
que era sant Vicent Ferrer.
La seua vida pasmosa,
això no es pot explicar,
perquè és molt dificultosa
i no es pot aponderar:
sols se diu alguna cosa.
Estant Constança prenyada
(això si que és pasmós),
la senyora, una vesprada,
sentí com lladrava un gos
i es quedà molt assustada.
A l'instant fon sabedor
lo bisbe, qui respongué:
«No hi ha que tindre temor:
lo que parirà vosté
serà un gran predicador.»
Naixqué Vicent i es crià
sempre en lo temor de Déu.

Fonc tot lo que predicà:
«Fills meus, al juí timeu,
que, quan menys penseu, vindrà.»
Se'n va el sant a predicar
un dia a la població
i el burret es va deixar,
mentres va dir el sermó,
casa d'un particular.
Dos escolans que allí havia
vulgueren que, per jugar,
amb gran riure i alegria
poder experimentar
la virtut que el sant tenia.
Diu lo u: «Jo pujaré
en el burret a cavall;
el manteu em posaré
i, corrent amunt i avall,
dos mil miracles faré.»
Molt content i molt triumfant
pujà en lo burro a cavall,
i el burret, com qui no ho fa,
el tirà un bac i el deixà
sense dir *ací em fa mal.*
Tots confusos es quedaren
al vore tan gran desgràcia,
i a sant Vicent se n'anaren;
així, amb molta explicància,
d'esta manera parlaren:
«Pare Vicent, un pobret
està gelat com la neu
del bac del vostre burret.
¡Aneu per l'amor de Déu,
i arremedieu este fet!»
El sant al punt se girà,
al vore-los tan confusos;
d'esta manera els parlà:
«¿Qui vos fa tractar amb burros?
Jo no puc anar allà.
Aneu, porteu el burret
on està el pobre difunt,
que, supost que ell ho ha fet,

li darà la vida al punt,
i altra volta estarà quet.»
A tots causà admiració
vore un burro fer miracles:
¡Què més gràcia i què més do!
¿Quants n'haurà que no se n'ànsien
d'este pobre sant varó?
¡Dona als escolans memòria,
dóna cames als tullits,
a les justícies concòrdia,
aconhorta als afligits,
i a tots els devots la Glòria!

Amén.

Altra oració

Gràcia, piadosa Maria,
Mare dels Desemparats;
en dia del pare nostre,
patrona dels valencians,
dau-me gràcia, mare meua,
per a què puga contar
del nostre pare Vicent
la vida i milacres grans.
En la ciutat de València
naixcut fon el gloriós sant,
de la casa d'un Ferrer
de la pròxima heretat.
Guillem es dia son pare,
escrivà de la ciutat,
i sa mare una senyora
de prendes molt elevâ.
Estant Constança prenyada
de set mesos no acabats,
sentí que dins lo seu ventre,
un gos estava lladrant.
És comunicada al Bisbe
aquesta gran novetat

i digué que pariria
un predicador molt gran.
Naixqué sant Vicent al món;
de la edat de quatre anys
ja començà a fer miracles,
no parant de fer-ne mai.
Un xiquet que anava a escola
morí i el vaen cridar;
sa mare, plorant li dia:
«¡Vicent, mon fill és mort ja!»
«No és mort, senyora, que dorm.»
I, al mateix temps, el cridà:
«¡Alça't, home, anem a escola!»
I el xiquet ressuscità.
Es publicà eixe miracle
puix, per tota la ciutat;
hòmens, dones, xics i xiques
tots li dien el *xic sant.*
Sent de set anys, s'ajuntava
amb xics de la seua edat,
i dalt d'una pedra els dia:
«Vegeu si sé predicar!»
Com vea que s'alegraven,
els dia amb graciositat:
«Si ara xic predique bé,
¿què faré quan seré gran?»
A les lletres el posaren
i fonc tan bon estudiant,
restant València admirada
de tanta capacitat.
El hàbit de sant Domingo
a Vicent li varen dar,
portent de la religió,
pasme de la humanitat.
Coixos, mancos i leprosos,
tots l'anaven a buscar,
i a tots donava salut
de totes enfermetats.
I per ser tants els miracles
que feia este gloriós sant,
que, baix pena d'obediència,

manà el Prior no en fes cap.
Un dia, per un carrer,
un obrer que estava obrant
caigué d'una part molt alta
i tots anaven cridant:
«¡Pare Vicent, arremèdie!»
Puix el sant alçà lo cap:
«¡Home, tin-te damunt l'aire,
que jo no et puc remediar!»
Se'n va on està lo Prior,
li conta lo que és passat:
«¡Home, faça lo que vulga,
com Déu tant poder li ha dat!»
Se'n va on estava l'obrer
i, molt content, li parlà:
«¡Home, puge o adavalle
poc a poc, mal no es farà!»
Un dia a casa el ferrer,
portà el burret a ferrar
dient-li que li'l ferrara,
i el ferrer li'l va ferrar.
El ferrer a sant Vicent,
la paga li demanà,
i el burret, a patadetes,
les ferradures deixà.
El bon ferrer que vegé
el miracle que passà,
tornà a ferrar lo burret
i perdó li demanà.
En terres de Barcelona
patiren una gran fam,
i sant Vicent els dugué
nou embarcacions de blat.
En les terres de Bretanya
el Senyor el va cridar,
per cobrar en el seu Regne
els premis de tants treballs.
¡Pare sant Vicent Ferrer,
a tots que et vagen cridant,
dau-los salut, pau i glòria
per tota l'eternitat!
Amén.

L'ASCENSIÓ

En aquest dia portaven els xiquets a l'església, per a quan canten l'hora santa, gàbies amb caderneres, verderols i gafarrons, i també pardalets d'obra plens d'aigua, amb los quals imitaven, bufant, lo cantar d'aquells. I, entre uns i altres, armaven tan gran xilladissa dins l'església, que ensordava. Altres portaven flautins fets de rama de baladre, que feien xiular. Tot ha desaparegut des de l'any 1915. En Tàrbena hui (any 1934) encara s'estila fer açò.

PASQUA GRANADA

Eren tres dies de festa, com a l'altra, i en los quals tornaven a fer bereneta i demés coses semblants, com en aquella.

BENEDICCIÓ DEL TERME

Dia 1 de maig. Fins l'any 1931 anava el clero en processó al carrer de la Font, junt al Pouador, on ficaven una creu tota de flors damunt d'una taula que paraven amb tovalloles i ciris. Des de l'any 1931 es fa esta cerimònia a la porta de l'església.

CORPUS CHRISTI

A este dia, devers les cinc de la vesprada, un revolteig general de campanes anunciava l'eixida de la processó de l'església, anant en ella l'Ajuntament presidit per l'Alcade darrere el pal·li, i seguien moltes dones. La volta era de l'església devers la casa núm. 15 de la Plaça, on havia parada la taula per a en ella posar la custòdia. Esta taula, com les demés de la carrera, es parava amb tapet de domàs roig i tavalloles de randa fina i bonics rams de flors artificials, i al costat, vorejant la taula, guirlandes de flors artificials; quatre canelobres amb ciris allumenaven. Fonc mudada esta taula l'any 1913 per un hermós tro, obra de l'escultor religiós de València Josep Gerique, que lluïa molt. Situat damunt lo Santíssim Cos, cantava el cor lo *Pange lingua,* estant agenollada tota la gent que omplia la plaça; i, quan finien, continuava la processó per lo carrer Major al de la Runa, on havia altre parament a la casa núm. 5, i,

feta la mateixa cerimònia, anaven fins la casa núm. 2 del carrer de la Divina Pastora, on trobaven la darrera taula, i, fet lo mateix, per la costera de la Presó i Plaça entrava a l'església. Des de l'any 1931 que se fa dins l'església la funció.

SANT JOAN BAPTISTA

Dia 24 de juny. A pesar d'esser este sant patró de l'església parroquial i d'haver en lo poble tants Batistes, la festa es reduïa a missa cantada i sermó, i, per la vesprada, processó en la que traïen el sant. Aquella voltava per lo carrer Major al de la Runa, i per la costera de la Presó i Plaça tornava a l'església. Encara era feta esta processó l'any 1925, i, aprés, per la malícia dels hòmens que no volien festa, ha desaparegut.

FESTA DELS LLENYATERS

Que estos dedicaven a la Mare de Déu de les Injúries; era feta al primer diumenge de juliol, anunciant-la dissabte a migdia, per vol general de campanes i morterets, davant l'església del Convent, i lo mateix era fet a boca de nit. Aprés sopar revetla a la plaça del Convent on encenien una gran foguera i, entorn d'ella, ballaven les danses tocant lo tabalet i dolçaina, i, quan eren acabades, tiraven coets a les altes i botaven una debanadora. El diumenge, a l'alba, vol de campanes i portaven lo guió a l'església; aprés, oïen missa major i el sermó per un predicador que llogaven. Per la vesprada, de 4 a 5, eixia el Rosari de l'església parroquial, portant lo guió de la Mare de Déu de les Injúries, anant davant xiquets botant cabdellets, i, voltant la volta de la processó de la festa de la Mare de Déu, tornaven a l'església del Convent lo guió. Pagaven els llenyaters esta festa, que no es fa des de l'any 1905.

FESTA DELS ESPARDENYERS

La dedicaven a la Mare de Déu de les Injúries, i era el segon diumenge de juliol. L'anunciaven dissabte a migdia per vol general de campanes i morterets, i, a boca de nit, lo mateix, tots davant l'església del Convent. Aprés sopar era la revetla en la plaça del Convent, i, a la llum d'una gran foguera i entorn d'ella, ballaven les danses que tocava

la dolçaina i tabalet, i, quan acabaven, tiraven coets a les altes i botaven una debanadora. El diumenge de matí, vol general de campanes, i, enans de missa major, portaven a l'església parroquial lo guió de la Mare de Déu de les Injúries, i oïen missa amb sermó d'un predicador que llogaven. A migdia, vol general de campanes i morterets, i, de les 4 a les 5 hores de la vesprada, eixia de l'església parroquial el Rosari amb lo guió de la Mare de Déu de les Injúries; davant anaven xiquets, los quals portaven en la mà una agulla espardenyera i, nugat a ella, un coet o cabdellet, que, quan l'encenien, pegava voltes a estil de debanadora. Donava este Rosari la mateixa volta dels carrers que la processó en la festa de la Mare de Déu de les Injúries, i tornava a l'església del Convent, on deixaven el guió. Aprés solien fer danses a la plaça dins a boca de nit. No se celebra des de l'any 1910.

SANT JAUME

Dia 25 de juliol. D'antic es fa la festa al patró d'Espanya en la vila de Callosa, però, encara que no es puga precisar quan començaren, apareix que en l'any 1819 ja es fa menció d'ella en un acord de l'Ajuntament, que, a la lletra, diu que fon tractat «*de la licencia que se concedía para la celebración de las Fiestas de San Jaime...*»[12] Els majorals eren nomenats per l'Ajuntament l'any denans, i aquells tenien l'obligació de pagar els gastos de la festa, per lo qual, i no tenint recursos per a gastar-los en ella, estigué molts anys sense haver-ne i tingué que prendre un acord l'Ajuntament, en sessió de 26 de juliol de 1868, exposant l'Alcalde que: «*desde tiempo inmemorial se viene celebrando en esta villa la fiesta religiosa de San Jaime, cuyos mayordomos son nombrados por la Corporación con un año de antelación, los cuales han tenido la obligación de sufragar los gastos que dicha festividad ocasiona, resultando que algunos años no se celebra porque los nombrados carecen de recursos para llevarla a efecto. Para obviar dichas dificultades proponía que dicha festividad se declarase obligatoria para la Corporación municipal en la parte religiosa, incluyendo en el presupuesto municipal la cantidad que conceptúe necesaria...*». Discutiren la qüestió els regidors i declararen que fóra obligatòria per a l'Ajuntament la part religiosa i, per a este efecte, consignaren 24 escuts a l'any i, ademés, que els majorals sols venien obligats a pagar els gastos de les diversions de cos-

[12] Arxiu Municipal. Doc. núm. 1. Sessió de 24 de juny.

tum: dolçaines, carreres i demés, i que en jamai hi haguera *pus de dos dies de festa: «Por unanimidad acordaron: Que la parte religiosa de la festividad de San Jaime se declarase obligatoria al Ayuntamiento, para lo cual se incluirán veinticuatro escudos anuales; y que los mayordomos que por la Corporación se nombren sólo vienen obligados a satisfacer los gastos que ocasionen las diversiones de costumbre; declarando que nunca podrá prorrogarse más de dos días.»* Poc a poc degueren alçar la mà per quant, des de fa molts anys, han durat les festes tres i quatre dies. La nit de la vespra de sant Jaume eixia la dolçaina i tabalet amb los majorals i pegaven una volta pel poble; de revetla feen foc en la plaça i ballaven.

Des de fa molts anys, no es pot precisar quants, devers les huit del matí, amb revolteig general de campanes, ix del Pòsit una cavalgata de *moros i cristians,* acompanyada de la música del poble, i volta per tots los carrers, lo qual és senyal de que faran en octubre festes.

A les deu o onze, al eixir de missa major, els majorals, caps de dansa i altres parelles que amb ells anaven, tocant la dolçaina, ballaven pels carrers, i açò durava fins a les dotze. En punt de migdia, revoltegen les campanes, i, aprés dinar, manava l'Alcalde arruixar la plaça de l'Església (que, com l'han mudat de nom tantes vegades, se li dóna ací aquell, perquè està davant d'aquella), al fi de que ballaren les danses per la vesprada. A les quatre anaven els majorals amb tabalet i dolçaina a casa de les caps de dansa, i cascuna d'estes li ficava al majoral, al costat, el mocador de seda, i, junts, se n'anaven a la plaça, on, tocant la dolçaina, les danses ballaven, eixint cascun majoral amb la cap de dansa a ballar, i altres rellevaven a aquells, los quals traïen a les fadrines quasi sempre per indicació dels fadrins que ho dien per a rellevar-los.

Molts anys arrere es coneixien els majorals perquè duien un gaiato llarg de volta, blanc, per la qual, per esser junyida a la vara, ficaven la mà i el braç i no el deixaven ni per a ballar. La missió dels majorals era traure les xiques a ballar per a esser rellevats pels fadrins. En aquell temps eren de matí caps de dansa dones casades i, per la vesprada, les fadrines. Quan finia una dansada, donava la cap de dansa un puro al ballador (que aquella rebia del majoral) i este la convidava a un got d'orxata; açò en cascuna de les tres dansades que es feien, i durava cascuna de tres quarts a una hora. Ballaven moltes parelles, qui sap, més de cent, perquè el rogle era molt gran.

El vestit de les caps de dansa era el nou que tenien elles, lo gipó i davantalet de seda negra rodat de puntella blanca o negra, segons el gust de la xica, el mocador de Manila lligat darrere la cintura, i bon ramell de flors al cap.

Finides les danses, anaven, tocant la dolçaina davant i seguint la gent a vegades ballant per lo carrer, al Pouador, on començava la *correguda de gall,* eixint del *banquet de les mentires* fins al Pouador, i qui era aplegat primer s'enduia el pollastre que tenia en la mà un algutzil.

Despuis, els qui volien fer-ne altre dia de festa, nomenaven majorals nous per al dia següent, i estos nomenaven *caps de dansa,* i, amb la dolçaina i tabalet, anaven de passacarrer; quan arribaven a casa d'aquella, feen la *paradeta* i, aprés, se n'anaven a sopar. Devers les nou de la nit, eixia de la plaça la dolçaina amb els majorals i anaven a casa les *caps de dansa* per arreplegar-les, tornant tots a la plaça. Al mig d'esta hi havien encés una gran foguera que donava claredat, que era molt necessària, perquè els quatre farols de petroli que en la plaça havia no l'abastien de llum, i, concurrint quasi tot lo poble, que feia rogle, es ballaven les danses fins les dotze de la nit.[14] Els majorals i *caps de dansa* convidaven lo mateix que per la vesprada.

La foguera fonc substituïda, any 1896, per la llum d'acetilé, que es ficava a un balcó del primer pis de la casa núm. 15 de dita plaça per Frederic Saval, qui tenia baix un café, amb lo que era molt allumenada aquella i venia a estalviar-se la molta calor que donava el foc. Açò va durar tres anys i tornaren a encendre les fogueres fins l'any 1906, en què, per lo motiu del casament del Rei Alfons XIII, manà l'alcalde fer un marc de madera, que ficaren enmig la plaça aguantant amb cordes, i al que li posaren unes bombetes elèctriques: lo batejaren amb lo nom de *el pastís de la reina.* Aprés l'aprofitaren per a què fera llum a les pròximes festes de sant Jaume, i així va continuar fins que allumenaren la plaça amb bombetes elèctriques de més potència.

Per l'any 1910 es va introduir en Callosa el *valsar,* per alguns del poble, en casa de particulars, al so d'un acordeó. En 1913 va aparèixer a la plaça, dia de sant Jaume, una parella de *valsadors,* mes, arremolinant-se la gent que hi havia, els feren eixir del rogle, i tingueren d'anar-se'n. Però a la Quaresma de l'any vinent, 1914, van vindre uns missioners de sant Francesc qui, sermonejant contra el *valsar,* a tots els sermons dien als audients:

Jóvenes que estais bailando
vais al Infierno saltando.

[14] Es senyalava ballant Vicent Gozàlvez, alias *el Fusterot,* qui mai es cansava de balar; a pesar d'esser molt gros i alt, es menejava com un ventureta, amb molta gràcia, i ballava més que tots; i també es pot dir que suava més que tots.

Per què s'ha de dir que sermonejaven a l'esil de P. Claret (de qui és aquell parejat). Com no foren de profit eixos sermons, es va vore eixir, a les festes de sant Jaume del mateix any, valsant, a totes les parelles, que concurriren al ball de la plaça,[15] i així ha seguit fins l'any 1934.

Estes festes han desaparegut a l'any 1934 en què pagaren la música els cafeters i ballaren encara a la plaça. En 1935 ja no feren ball en esta i la gent se'n va anar a ballar als sitis retirats, com el Barranquet i el Pouador.

SANT LLORENÇ

A 10 d'agost. A la partida rural de Mosmai hi ha una heretat on lo propietari d'ella feu una ermita junt a la casa. A despeses d'aquell es dia una missa en esta ermita el dia 10 d'agost, devers les set del matí, baixant a l'efecte un vicari de Callosa. La gent de les casetes del contorn acudia per oir-la i es ficava baix lo parral carregat de raïm ja madur; altres, allí a la vora, trucaven una mitgeta d'aiguardent. A la festa d'este dia els de Mosmai convidaven a altres a que anaren allí, amb lo que hi havia molta concurrència. Començaven a acudir la vespra al pondre's el sol, duent el burret carregat de bastiments i tota la família. A açò dien *anar a fer sant Llorenç*. Llogaven una dolçaina els de dita partida, que tocava des de boca de nit de la vespra algunes tocates com a passacarrers. Els carnissers del poble mataven el bestiar més fluix que trobaven, com era tot el vell que a posta arreplegaven per a eixos dies per vendre carn barata. Al matí del següent dia, tocava la dolçaina, i, mentres es dia missa, tocava fora l'ermita. Tocava tot lo dia sens parar, com aquell qui diu, una mica, i al so d'ella també ballaven. Solien fer dos dies més de festa si sant Llorenç caia en divendres o dissabte. Van deixar de fer-ne festa a l'ermita per portar dol els propietaris; fora d'açò, diuen els veïns de Mosmai (any 1935) que cap d'any no han deixat de fer-la. En 1936 no se'n feu, com tampoc en 1937.

SANT ROC

Dia 16 d'agost. La costum de fer festa en Algar el dia de sant Roc, encara que puga pensar-se si datarà de l'any 1801 en què alçaren l'ermi-

---

[15] Açò fa esmentar lo que dia Arteta al mitjançar el segle XIX: «*Yo suprimí la "polka", siendo jefe político de Barcelona; desde entonces la "polka" se baila más que nunca*» (v. el periòdic *La Época,* núm. 643, del dia 3 d'abril de 1851).

ta del sant, beneint-la a 5 d'agost del mateix el Dr. Vicent Galiana, prevere, no es senyala temps fins l'any 1847. En un acord pres per l'Ajuntament en lo dia 5 d'agost dit any,[16] es diu que la carn que solen matar als dies 15, 16 i 17 d'agost, per a menjar-se-la de seguida, amb motiu de *les festes de sant Roc,* està exempta del pago mencionat en lo capítol 2 del matadero. Açò vol dir que n'hi havia tres dies de festa, comptant el de la Mare de Déu d'Agost. Segurament passaven en Algar eixos dies, lo mateix que ara: hui ne fan fins al 20 i tenen batejats tots els dies, dient *dia del gos* al 17, *del gat* al 18, *de la rata* el 19 i *del ratolí* el 20. Per la vesprada del dia de la Mare de Déu es veu anar devers la partida d'Algar molta gent amb lo burret carregat de pollastres, conills i quantes viandes volen dur per a passar bé els dies que compten estar allí; i, encara, molts duen també el matalaf: se'n van a *fer sant Roc.* Els veïns d'esta partida nomenen dos majorals, quins arrepleguen els diners per a fer la festa, apanyen l'ermita, lloguen la dolçaina i, al dia de sant Roc de matí, porten al vicari del poble per a què els diga missa en l'ermita i anuncien aquella amb tres tocs de la campaneta que tenen en dit edifici.

Fer sant Roc consistix en menjar, beure, ballar, cantar, passejar les casetes, i alguns van de cacera. Dormir, dormen... baix los arbres on fan campament, vegent-se escampades de família i amics que se'ls ajunten, perquè dins les casetes ne fa molta calor, i, ademés, tampoc caben dins aquelles. En eixos dies no porten compte de si patixen fatigues i tots procuren deixar-se en casa les penes i a divertir-se s'ha dit lo més que es pot. No mancava la dolçaina, que, continuament, durant eixos dies, jamai deixava de tocar, anant a totes les casetes i convidant a ballar. A Algar acudien els carnissers i sacrificaven cabres i ovelles velles i quant bestiar troben de rebuig.[17] Baix les coves hi havia un porradet amb paradetes de torró, torrats, orxata i aigua-llimó. No sols *fan sant Roc* en Algar sinó que ne fan en quantes casetes de camp hi ha en lo terme i amb la mateixa manera. Anys hi ha hagut que fins màscares han fet, i anaven d'unes cases a altres per més divertir-se. ¡Qui sap si, en l'esdevenidor, es voran *sant-rocades* com les d'anys arrere!

Dins lo poble també *fan sant Roc* els que no volen eixir o no tenen a on anar; estos *fan la sant-rocada* enmig lo carrer, per la nit sobretot.

En este dia de sant Roc van tots los xiquets, tant si estan dins lo poble com si són a l'horta, i també els majors, al porrat de Polop,

---

[16] Arch. Mun., leg. 4.

[17] Lo carnisser Josep Badia anunciava amb grans crits esta carn, dient-ho en castellà —*¡Torrón de Kikona! ¡Peladillas d'Alcoi!*—, en la taula que trea a posta al carrer.

començant a anar al migjorn. Allí compren xiulits, torrats, torró, carabassat i quant els fa goig, i tornen a Callosa donant matraca amb tant de roïdo...; i es veu un cordó de gent que va i un altre que ve, com si foren formigues. No hi ha hui prou autobusos ni camions, ni carros per dur als que volen anar aixina i ¡encara n'hi han que van a peu! Al·lusió a estes festes fa el cantar:

En la riera d'Algar
deuen estar molt contents,
perquè tenen a sant Roc,
i en Mosmai a sant Llorenç.[18]

DIVINA AURORA

Al darrer diumenge del mes de setembre. Era la festa pagada dels veïns del carrer de l'Aurora, i els que eren majorals, per a arreplegar més, solien fer alguna rifa i captaven a voluntat pels altres carrers pròxims, puix quasi tots contribuïen. El dissabte al migdia, revolteig de campanes i morterets davant la capella, i lo mateix a poqueta nit. Aprés sopar, revetla allí mateix amb ball de danses amb tabalet i dolçaina, rematant amb coets a les altes i borratxos. A la matinada del diumenge, devers les 4, els devots cantaven la matinera, acompanyant-los 4 músics amb son instrument. Al tocar l'alba, vol general de campanes, i aprés missa primera, eixia el Rosari que voltava per lo poble cantant amb acompanyament de dos clarinets, un baix, bombo i ferrets,[19] portant la imatge de l'Aurora que es trea de l'ermita, i, quan l'acabaven, portaven a la parroquial. Missa major amb sermó. A migdia, revolteig de campanes i morterets, i, per la vesprada, processó, que, eixint de l'església amb la Divina Aurora, quan acabaven la deixaven en l'ermita. Des de l'any 1931 no ix el Rosari i només fan la festa o funció de l'església.

(També el segon dia de Pasqua Florida feien Rosari traent de l'ermita la Divina Aurora, i voltaven per la plaça, placeta dels Moros,

[18] Despuis la festa de sant Roc de l'any 1934, acordaren uns quants fadrins anar depositant en cascun diumenge una pesseta com a fondo per a l'any següent fer una *santrocada,* i, al vindre sant Roc de l'any 1935, havien arreplegades sobre 1500 pts., amb les quals tingueren per a fer-ne bones paelles; moltes diversions discurriren, entre elles una que es pot apellar *ball de graneres,* perquè tots eixien amb una.

[19] En Relleu, Sella i algun altre poble, l'acompanyament del Rosari de l'Aurora era fet amb guitarra.

carrer de Sellesos, Molina, carrer de santa Bàrbara, costera o carrer de Laureta al de Sant Vicent, i, per lo Portal, al carrer Major, Plaça, a l'ermita. Este Rosari era cantat amb acompanyament de bombo, ferrets i un clarinet i, des de l'any 1931, no ix).

Al dia següent de la festa de l'Aurora començaven la novena en l'ermita tocant la campaneta tres tocs, i acudien els devots quan sentien aquella senyal i omplien la capella i lo carrer.

DIUMENGE DEL ROSER

El primer diumenge d'octubre.

DIA DE GUILANDOS

24 de desembre. Des de bon matí eixien, farà trenta-cinc anys, a captar lo guilando, juntant-se xics i majors, qui anaven amb un canyís i un mànec amb lo qual feien molt de roïdo per los carrers. A les cases els donaven figues, panses, cascabellicos escaldats, etc., i açò durava quasi tot lo dia i cantaven al so de pandorgues, que quasi tots los xiquets ne tenien:[20]

Un aguilandet, senyora Maria:
unes poques panses i una llonganissa,
un moniatet rostidet al forn
i un grapat de figues: ¡que bones que són!

Quant captaven ho ficaven dins dels cabassets que a posta duien. Des de fa 35 anys n'ixen pocs a l'acapte de guilandos i no van de la manera que en aquells temps. A les dos de la vesprada la campana de l'església, per mig de tres tocs, feia senyal de que havia d'eixir lo Jesuset, que portaven voltant lo poble per a captar lo guilando per als pobrets de l'Hospital; i, a la plaça, davant la porta d'aquella, s'ajuntava la gent que acompanyava, amb l'alcalde i concejals, qui anaven davant, seguia el Jesuset portat en andes, darrere una xaranga tocant, i dones darrere cantant la tonadeta que aquella tocava:

[20] Les feien amb un perolet, una pell de conill i una canyeta lligada a la pell, com si fóra un melic, fent-li al cul del perolet un foradet per a què l'aire entre.

Jesuset de les monges,
calla i no plores:
quan vindrà la fira
et comprarem coses.[21]

Els agutzils, amb una platera de metal a la mà, acaptaven lo que els donaven: anaven d'allí cap ací. Voltaven tots los carrers i, com era acaptar per als pobrets de l'Hospital, ne donaven prou, encara que alguns s'amagaven. Hi hagué anys que portaven les plateres jóvens distingits del poble, i arreplegaren bons grapats de duros. Moltíssims anys feia que, en lo dia de guilandos, eixia el Jesuset, que és de bulto i té cura d'ell Na Virgínia Savall i Bosch, la qual té setanta anys, i diu que, en lo temps de llurs avis (qui tenien cura d'ell), ja se treia per eixe motiu. L'any 1930 fonc lo darrer que ha eixit, perquè aprés vingué a imperar la *democràcia*.

Per la nit anaven a missa del gall quasi tots els del poble, havent abans menjat tota classe de fruites seques que tenien i haver cantat lo guilando, acompanyant-lo amb beguda i al so de les pandorgues i panderetes:

Ja ve Nadal,
fa el dia curtet,
les dones s'enfuden
jugant al burret.
Mig endormiscades
a la plaça van:
lo primer que compren
¡el tros de carn! (*bis*)
Nap i xirivia,
tronxo i cigró:
¡és lo principal
per a la funció!
Com lo dia és curt
i peguen revoltes,
se'ls acosta l'hora
de fer les pilotes. (*bis*)

---

[21] Variant:

El Jesuset de les monges
porta carota,
de les randes fines
que hi ha a Mallorca.

Farem pilotetes,
demà si Déu vol,
i les rotllarem
amb fulles de col;
comprarem un ou
o mo'l donaran,
posarem sangueta
¡i no es desfaran! (*bis*)
Doneu-me guilandos
si l'heu de donar,
que la nit és curta
i mos n'hem d'anar
al peu de la serra
a fer el sopar:
¡pebreretes coentes,
tros de bacallar! (*bis*)

Açò ho cantaven de molt antic temps:

Ja pugen, ja pugen
amb lo cabàs amunt:
digueu-li al Jesús
que no el traga buit;
a la senyora ama
que aprete la mà,
per a què tinguem
per a hui i demà: (*bis*)
Congro blanet,
la bóta plena
i el got raset.

DIES DE NADAL

Primer dia, ben mudats, anaven els xiquets a les cases a arreplegar *estrenes,* cosa que també ho fan hui. Per la vesprada i nit feien grans partides de *burro,* ajuntant-se per a jugar en les cases. Xics i xiques també jugaven a l'*aduana* i *loteria* en les cases on cabien. Tots estes partides solien uns començar-les abans i duraven fins el dia de Reis. Primer dia menjaven al matí botifarra torrada i llonganissa perquè procuraven matar cerdo abans; al migdia putxero i pilotes; per la vesprada pastissos, i, per la nit, carn de cerdo torrada, botifarres i llonganisses

torrades, perquè, com passen tota la vesprada jugant al burro els majors i a l'aduana els jóvens i, aprés, ballen, fan un sopar que done poc quefer; i de nit jugaven a la loteria, reunits uns en una casa i altres en altra. Segon dia de matí almorzaven el desdejuni que volien; a migdia arròs amb pollastre en perola, i mondonguilles i botifarra i llonganissa; per la vesprada, igual que el primer dia, i, per la nit, igual; i lo mateix el tercer dia. Tots eixos dies, aprés dinar, eixien a prendre el sol fins al tornar a jugar. Els dies que no eren festa jugaven igual. En Cap d'Any el mateix arròs amb pollastre, en paella i caldoset, amb mondonguilletes, i per la vesprada i nit [?]. Tot açò durava fins que llevaven el Jesuset de l'altar, dia de Reis; i el dia de Reis feien la festa al Cor de Jesús, si cau Reis dilluns, dimarts, divendres o dissabte, i, si cau en dijous, fan el Cor de Jesús el dia que els pareix. Al Cor de Jesús tres dies de festa, que es reduïa a missa cantada, —*el Senyor manifest «trisagi»*—, lo darrer dia, en la missa, sermó, i, quan acaben la funció, fan processó claustral.

El Naixement

Els xics i les xiques
anaven cantant
unes cobles noves
que eren un encant.
Una donzelleta,
com un diamant,
havia nascut
gloriosa i triumfant. (*bis*)
En l'oració estava:
abaixat del cel,
tingué l'ambaixada
de l'àngel Gabriel.
L'àngel Gabriel,
perquè va venir
junt amb sant Miquel,
el vaen rebir. (*bis*)
El Jesús en braços
vaen abrigar,
i sa pròpia Mare
així s'explicà:
«Amb tant de poder

i amb tanta bondat,
em trobe a mon fill
del tot despullat. (*bis*)
Per dar-vos a entendre
que s'ha de patir,
tan sols no tinc roba
que el puga vestir.»
Tota la del món
podia tenir
i amb unes palletes
el vaen cobrir. (*bis*)
Sense draps ni tela
va esser abrigat;
la mula, rebella,
se li ho va menjar.
El bou i el bouet
anant alenant
damunt la palla,
que no està tapat. (*bis*)
Quan tenia fred
plorava l'Infant;
Josep lo prengué
i anava cantant:
«Que, si amb mi no calles,
ta mare et prendrà
i amb bones paraules
t'aconhortarà.» (*bis*)
Lo prengué Maria
i anava cantant:
«Espill dels meus ulls,
fill meu celestial,
la llet que jo et done
és un bon cordial
per a què servixca
de major govern, (*bis*)
i és purificada
de ton Pare etern.»
D'ací a tretze dies
els reis de l'Orient,
que l'or li portaven
i mirra i incens,

guiats d'una estrela
vénen a Betlem. (*bis*)
I als quaranta dies
lo va presentar
a son fill al Temple
per a no faltar:
és un gran precepte.
Li diu Simeó:
«¡Quina hora tan mala,
Maria i Senyor! (*bis*)
Herodes maleit,
com està envejat
que, com ton fill mana,
té un bando tirat.
Herodes maleit,
no el vol a ton fill:
tu bé pots lliurar-lo
fugint del perill. (*bis*)
Tu bé pots lliurar-lo,
que bon poder tens,
que vol degollar
tots els innocents.»
Anant-se'n a Egipte
sense fer repòs,
perquè no es cansara
la Mare de Déu, (*bis*)
una somereta
Josep busca breu.
L'infant i la Verge
pugen a cavall,
seguint-les pujades
per un camí mal,
encontren un home
qui sembrava blat. (*bis*)
La Verge Maria
deixa'l consolat:
«Vaja, home, i segue,
que el té repassat.»
I, al girar la cara,
es queda espasmat
de vore el miracle

tan ben declarat. (*bis*)
La Verge Maria
així li digué:
«¿Em farà una cosa
i jo li ho pagaré?
Si ve el Rei Herodes
preguntant per mi...»
«Quan sembrant estava
passà per ací.» (*bis*)
Ja és vengut Herodes
amb tota la gent
i a fer la pregunta
és molt diligent:
«Escolte, bon home
i bon segador,
¿ha vist una dona
amb el Redemptor?» (*bis*)
«Com sembrant estava
este polit blat,
per ací passava
i duia l'Infant.
Per a més guardada
portava el marit.»
¡Herodes rabiava
de tan enfurit! (*bis*)
«Tornem-mo'n a casa
que res hem guanyat;
el camí que hem fet
poc ha aprofitat.»
Darrere les garbes
estan assentats
l'Infant i la Verge,
Josep al costat. (*bis*)
Este naixement
tots han escoltat;
doneu-me la paga
que ja s'ha acabat. (*bis*)[23]

---

[23] Cantat amb la tonada del guinaldo, per darreries del segle XIX. Qui ho recita, Assumpció Santamaria, s'ho va avesar l'any 1890 d'una tia d'ella.

La Passió

Era diumenge, diumenge,
era diumenge de Rams;
tantes taules hi han parades
quantes fulles hi ha en lo ram.
Bon Jesús s'assenta a taula
amb sant Pere i sant Joan,
i al primer bocí que pega,
pegà aquell sospir tan gran.
—¿Què sospireu, bon Jesús?
—¿De què tinc que sospirar?
El dijous, la meua cena,
judios m'agarraran,
em duran a casa Herodes,
d'Herodes a Caifàs,
de Caifàs a Pilatos;
cent assots em pegaran
amarrat a una columna
i, aprés, me sentenciaran
i em portaran al suplici
i en la creu me clavaran
i, quan demanaré beure,
fel i vinagre em daran.
Ma mare i la Magdalena
vindran darrere plorant.

—¿On aneu, Mare de Déu?
—A buscar el fill de Déu.
—Allà baix lo trobareu
aclavat a una creu.
Els peus li topen a l'aigua
i un borreguet se la beu.
—¿On està eixe borreguet?
—Darrere d'ell s'és anat.

SUPERXERIES

SUPERXERIES

MEDICINA POPULAR

Poc ha arribat al nostre temps, però encara s'ha vist aplicar certs remeis per a sanar de certes malalties.

En primer lloc estaven els SALUDADORS, que són persones que *tenen gràcia,* naixcudes al dijous sant, i, com distintiu, tenen baix la llengua una creueta. Quan un gos rabiós mossegava a alguna persona, cridaven el *saludador,* qui, xuplant la ferida, diuen que sanava el mal, i lo mateix aconteixia quan era algú picat per vipra o escurçó. Encara n'hi ha al poble de Tàrbena un *saludador* que viu hui (any 1934), al qual criden per a eixe mester.

Lo MAL DE QUEIXAL es sanava posant-se lo pacient penjant al coll un queixal, encara que fóra de bestiar, o un queixal de bacallar, o ficarse a la butxaca una ametla del queixalet, o siga de les que se troben emparellades, i a posta les guardaven les dones en la butxacota: que si elles patien del queixal, es mudaven esta butxacota al costat on està el queixal que els fa mal.

Per a sanar CRIATURA TRENCADA devien estar en punt de dotze de la nit de sant Joan passant-la per mig dels ulls d'una figuera borda,[1] a la qual partien una rama, dos subjectes anomenats Pere l'u i Joan l'altre, i tenien que passar lo trencat tres vegades amb lo següent diàleg cascuna d'elles:

---

[1] És la *cabra-figuera,* del gènero masculí, lo qual fruit, dit *figa borda* o *cabra-figa,* no madura (=*ficus carica;* varietat: *silvestris*).

PERE: Jas, Joan.
JOAN: ¿Qui portes, Pere?
PERE: Trencadura.
JOAN: Déu la cura.

Aprés lligaven la rama partida i, segons s'ajuntara o no, també sanava o no sanava lo malalt. A Tàrbena passaven lo trencat per baix la taula del parament del *Corpus Christi* i dirien lo mateix, però devia esser criatura per a poder-lo ficar i traure-lo.

TRENCAR L'ENFIT.— Hi ha qui trenca l'enfit prenent mesura amb un mocador, lo qual va acurtant-se segons el reprenen a les vegades successivament; diuen certes oracions i fan un poc de massatge. Altres li peguen pessics a la panxa i renyons del malalt, sense oració, i és més pràctic. Dones són qui trenquen l'enfit.

Cura lo MAL DE RENYONS una dona que tinga per nom Rosa i, precisament, ha de ser bessona de dos, la qual, quan més els frega, és millor. Altra manera de sanar-ho és aplicar damunt dels renyons bafors de vi bullint.

Per a què les PARTERES ixquen amb bé, los parents i benvolents fan resos al sant de llur devoció, que antigament era sant Sebastià, al qual, fent-li una novena en lo convent de frares caputxins i encenent-li la llàntia, donava una bona hora; però avui no se n'esmenta d'això cap de dona i només s'aclamen a sant Ramon Nonat o a la Mare de Déu de les Injúries. A Tàrbena van a l'església dia de Dijous Sant i, ajuntant-se dos que siguen a eixe estat, s'acosten al monument i, amb una veta que duen, medeixen de cap a peus la Pietat, i una d'elles guarda eixa veta i l'altra fa lo mateix, però prenint mida del punt opost on la prengué abans l'altra, o siga, on començà l'altra, i també guarda eixa altra veta; quan són en casa, cascuna se lliga la seua veta a la panxa i allí la duen fins que arriba l'hora, perquè diuen que això de portar la veta favoreix lo part. Per a averiguar quan arriba l'hora de la que està en eixe tranç, posen baix del llençol del llit d'aquella la flor de la pastanaga i, quan veuen que esta s'obri, esperen lo part (eixa flor s'obri per la humitat).

Obtenen certs DESITJOS i curacions encenent ciris a certs sants representats en estampetes.

Per a sanar un MUSSOL, posen sobre ell una clau qualsevol, o s'agarren tres mosques i les piquen en viu, i eixa cataplasma fiquen da-

Rubiotaúfa.

munt i diuen que de seguida *se'n va el mussol;* o fiquen al carrer tres pedretes de base i una damunt: si passa algú i les tomba, *se li pega a ell* el mussol.

¡Dones!, si teniu BERRUGUES o ULLS DE POLL, vosaltres teniu lo remei a la mà: fiqueu-li damunt, quan aneu a gitar-vos, una untada amb la vostra periòdica purgació, dos o tres o més vegades, fins que desapareguen. Altra manera per a fer-les desaparèixer és travessar les berrugues amb una agulla calfada al foc. Però pareix menos dolorós agarrar una sargantana i, viva, ficar-la dins un canut de canya: fins que muiga la sargantana, es porta penjant al coll el canut i, quan aquella ha mort, desapareixen les berrugues. En Tàrbena fan tres creuetes a unes fulles tendres de baladre que lo mateix interessat amaga dins un forat de marge o en altre punt, i no ha d'anar a vore-les fins que siguen seques, i, quan són seques les fulles, cauen les berrugues.[2] No sé si diuen alguna oració quan amaguen les fulles.[3]

Per a MADURAR UN TUMOR fiquen damunt d'ell femta de furó, o també la de colom.

EL MAL D'ORELLA desapareix tirant dins d'aquella un xorro de llet una dona que crie.[4]

Als que tenen los NERVIS FLUIXOS se'ls fa prendre el baf que trauen los peus i cap d'ovella o moltó bullits; posant la part fluixa damunt la cassola, destapen esta i així prenen la bafor.

Per a sanar l'ALIACRÀ té que anar lo pacient abans l'eixida del sol a una bacorera i, quan apareix l'astre del dia, girant-se cara d'aquell, resa una oració, i, quan és acabada, fica el peu descalç damunt la soca de la bacorera i senyala llur petjada, i, aprés, rasca tota la corfa que està dins lo marcat i, arreplegant-la amb un mocador, alça este en l'escudeller escampant-ho, i, quan estiga seca la corfa, ja estarà bo lo malalt.

---

[2] Dec esta notícia a En Miquel Ripoll, metge titular de Tàrbena.

[3] Segons diu Black (*Medicina Popular*, p. 78), els inglesos que no volen tindre berrugues, amb secret, colguen baix d'un fleix una pell de fava i diuen estes paraules mágiques: «Tan prompte com esta pell de fava es prodrixca, tan prompte la meua berruga es consumixca». A totes parts couen faves...

[4] Segons Plini, untant-la amb greix de conill, es mitigava lo mal d'orella, però no senc dir que s'haja practicat a Callosa.

Altre mig és menjar molt de meló d'aigua o d'Alger. Un altre és pixar en dejú el manrubio nou dies seguits, però los que ho han fet diuen que no sana. Al poble de Muro diu que curen l'aliacrà torrant la banya del cervo, que, aprés de torrada, piquen fins que siga pols, i eixa pols ha de bullir-se amb aigua que beuen. Al Marquesat de Dénia es pengen al coll un rastre de grans d'all i, quan estos es fan grocs, diuen: «¡Ja xupla l'aliacrà!».

Per a sanar les ANGINES apliquen una cataplasma de cerol dels sabaters a l'apòsit de l'angina.

Per a suar un CONSTIPAT fan prendre la infusió de flor de figuera de pala (s'usa en Altea i on n'hi han eixes figueres).

Sana el FOC DE LA BOCA untant-la amb oli fregit amb los escarabats de cames altes qui diuen *rectors.*

Per a sanar lo MAL DE CAP s'esclafa una *gorrineta* i es fica damunt d'aquell.

Per a fer AVORRIR LA BEGUDA als borratxos hi ha que donar-ne una qui tinga mesclada llet de bacona.

A un PARALÍTIC tractaren de curar-lo colgant-lo amb la terra calenta que havia servit per a tapar lo motle d'una campana que fon fusa a la plaça de Callosa. No diuen si adobà; però té l'inconvenient d'haver d'esperar a que siguen fuses altres campanes.

La DIARREA VERDA DELS XIQUETS cura posant-los cataplasmes d'herbes damunt la panxa.

L'oli de serp, que es trau fregint la pell de les serps que muden per lo mes de maig, podrix les PUNXES que resten clavades a la carn i no s'han pogut traure.

Sanen un CAIXCAT ficant-hi un sinapisme que es fa sobre un paper d'estrassa, posant-li damunt mel i sagí, que s'apega al caixcat: quan la moradura ha desaparegut, la cataplasma se solta ella mateixa.

La porgació periòdica de les dones aprofita com a antídot en la PICADA D'ALACRÀ. També és bon remei agarrar l'alacrà, picar-la i ficar-la en cru damunt lo mal que ella féu.

Per a què cesse d'eixir SANG DEL NAS o hemorràgia nasal, uns fiquen damunt l'esquena del pacient una creueta feta amb trossets de canya que vinguen a la mà, o bé bastonets; altres fan eixa creueta en terra, i ha de procurar lo pacient que caiga una gota de sang al mig de la creueta i desapareix l'hemorràgia. També hi ha qui posa una clau al tòs del pacient per obtindre el mateix resultat.

Per a sanar tota classe de FERIDES o TALLS en què ixca sang, se pot usar: la fel de *porc mascle* amb igual quantitat d'aiguardent de 25 graus, afegint-li un grapadet de sucre: tot això ben mesclat; i, si volen fer-ho millor, s'afig un poquet de petroli.

L'aigua de la infusió de la brossa apellada *brassera*[6] és bona per a sanar la DIABETIS i molts en beuen.

L'aigua d'infusió del fenàs minva la SANG i lo mateix fa la de pell de la soca d'alborser.

L'aigua d'infusió d'*herba roquera* lleva la INFLAMACIÓ.

L'aigua d'infusió de *rabet de gat* és porgant i lleva la INFLAMACIÓ; també aprofita per a sanar les FERIDES llavant-les amb ella.

L'aigua d'infusió de la fulla de noguer també lleva la INFLAMACIÓ de les ferides i les sana llavant-les amb ella.

Les DONES QUE CRIEN no deuen prendre substància d'arròs, ni posar-se damunt los pits cataplasmes d'arròs, perquè sequen la llet. També seca la llet prendre l'aigua d'infusió de cabellera de dacsa i agüelos de canya, posant-la abans a la serena, prenent-la en dejú.

Es lleva el XANGLOT girant una dona que estiga present i sentada la punta del davantal del costat dret a l'esquerre, deixant-lo caure sobre el genoll, sense que ho apercebeixca qui té el xanglot.

TRAURE EL SOL DEL CAP.— Quan u té sol en lo cap, per a traure-lo posen un got mitjanat d'aigua boca per avall i es toca lo cap del ma-

---

[6] És de la família de les *compostes:* tribu, *liguliflores;* espècies, *catananche cerulea;* estant el nom vulgar castellà *cardo morado.* Vulgarment diuen *bercoc de marge,* de segur per una potra que es fa a les rames d'eixa planta per la picada d'un insecte, lo qual deposita allí els ous per a reproduir-se.

lalt; se resa una oració i, si n'hi ha sol, l'aigua del got bull, lo qual no succeïx si no té el sol. Eixa oració es deprén al Dijous Sant i no se pot ensenyar a altre sinó a eixe dia.

Altra manera de traure el sol és posar a bullir al foc aigua en un perol i, quan està bullint, es fa la senyal de la † i es fica dins l'aigua un grapat de sal i se diu: «Vaig a traure-li el sol a (ací el nom)» i es resa l'oració; i així es fa lo mateix tres vegades. Aprés lleven el perol del foc i el buiden ficant l'aigua a una platera i fiquen el perol dins d'ella boca per avall; i, si n'hi ha sol, als cinc minuts se'n torna l'aigua dins lo perol, restant eixuta la platera i l'aigua se fa roja. No precisa que lo pacient estiga davant, essent condició precisa saber llur nom i edat. Eixa oració que diuen quan l'aigua bull, la deprenen en Dijous Sant quan el Senyor està en lo Monument, i fora d'eixe temps no se pot ensenyar; emperò, a mi me l'han ensenyada baix condició de no fer-ne ús ni que ne faça qui açò puga llegir, i sota eixa condició, la done a conèixer: «† Crec, Senyor, que és veritat, que hau naixcut, hau mort i hau ressuscitat. † Feu la gràcia de traure lo sol del cap de N.N. † de [tants] anys.» Alguns resen també el Credo. Altres trauen lo sol ficant damunt del cap una tovallola i, sobre ella, un got mitjanat d'aigua, boca per avall, i diuen l'oració de seguit tres vegades, i si n'hi ha sol, l'aigua puja dalt lo got.

SIPEL·LA.— Els de Tàrbena diuen que és bona la següent recepta per a sanar los malalts de sipel·la: en lo mes de maig es cullen nou flors de baladre i es posen a una ampolla amb una mitgeta d'oli cru d'olives; quan hi hagen figues de pala ne prenen tres i es parteixen per mig sense pelar-les i, amb oli, es fiquen a fregir a una paella llevant-la del foc quan se fan negres les figues; quan eixe oli s'ha gelat, es fica a l'ampolla a on estan les flors de baladre. Amb això s'unta la part on hi ha sipel·la. Despuis es fica damunt del mal un poc d'almidó. Un ensalme hi ha entre els d'eixe poble que diuen quan hi ha un malalt de sipel·la; per cert que ho diuen en castellà i ¡qualsevol averigua d'on l'han tret!; i com ho he oït i pillat al vol, posant tots els sentits per a entendre una pronunciació diablada, ho trasllade: «Oració contra la sipel·la.— *Yo soy la rosa maravillosa, la que chupa la sangre, riega los huesos; yo te enviaré fuego ardiente para que te quemes, para que te vayas.— No me envíes fuego ardiente para que me queme, ni para que me vaya: envíame cinco dedos y la mano llana, porque este mal se deshace como la sal en el agua.*» Quan s'acaba de dir la paraula darrera, tallen una fulla de lletuga o de col en tres troços i los deixen damunt de qualsevol puesto o los

tiren. S'evita la sipel·la portant damunt una bosseta amb les orelles de la llebre. Açò ho fan els qui estan propensos a tindre sipel·la (Callosa).

Perquè hi haja de tot, com a FILTRE D'AMOR es recomana una estranya beguda. Quan vol una dona atraure'n un bon home no té més que mesclar amb vi que aquell bega, o café o altre líquid que no siga blanc, una poca de la seua porgació periòdica: s'ha de remenejar bé per a què la mescla estiga ben feta[7] i donar-ho a beure a l'ingrat.

Si una DONA que sia EN SON PERÍODE es fica a la vora d'algú que tinga mal o ferida, esta s'endenya.[8] Aixina és que el que té mal fa apartar les dones; encara s'estila açò.

Per a llevar lo MAL DE VENTRE d'una persona es crida a una dona que s'apelle Teresa; la malalta s'allarga en terra panxa per amunt; la Teresa li fica el peu damunt lo ventre per tres vegades i *se'n va el mal.*

Per a què no PRENGUEN D'ULL a les criatures (fascino) posen les mares, com a preservatiu, penjant al coll d'aquelles, un *evangeli* (que solen fer monges) beneït. També solen ficar-lo sobre el pit, cosit a la roba; estan impresos en tamany molt petit. També posen alguns damunt la bendició del pare sant Francesc, però açò les persones majors.

Quan se li parava un MOS A LA GOLA d'algú, s'empleava l'exorcisme per los familiars: «Sant Blai, gola avall» o «amunt i avall».

---

[7] No sé per quin conducte haurà vingut a Callosa eixa estranya recepta per a què una dona s'atraga lo voler d'un home; pareix que sia portada d'Alger. Em sembla esmentar que ja ho preconitzava en el segle XVI Corneli Agripa de Nettesheim, metge i alquimista, en una obra apelada *De oculta philosophia.* Raonant-ho amb En Miquel Ripoll, metge de Tàrbena, diu que també ho usen allí, però fent la mescla amb coses de menjar, com figues, confits, etc., i supose que és portat d'Alger, on van moltes dones de Tàrbena. També les de Callosa anaven-ne moltes d'elles, abans, a criar.

[8] Això ho sentia jo dir quan era xic, però, després, em doni compte de que és superstició molt antiga. Llegint l'*Spill,* de Jaume Roig, referint-se a eixe estat de les dones, diu el poeta:

si tals s'aturen
quan metges curen
l'home nafrat,
és tard curat
o ben prest mort.

(vers 9693 i ss. de l'edició de Chabàs.)

EL MAL DE REUMA es cura posant-se damunt dels renyons les banyetes d'un xotet negret, ficades dins d'una bosseta, i no es lleven fins que facen desaparèixer el mal. És *oli en un cresol...*, segons diuen.

Per a curar el CONSTIPAT DE NAS (coriza) hi ha que ficar-se dins la butxaca una llimeta verda del tamany d'una nou i... cura.

Per a curar la TOS es posen a bullir tres pinyes verdes de pi i, quan es troba que estan prou bullides, trauen l'aigua que es beurà a l'anar a dormir.

Per a PERFUMAR ELS BOLQUERS de cries naixcudes de recent, cremen espígol; el mateix safumeri usen per a tindre bona olor a les habitacions dels malalts.

Diuen que el sapo escopinya i és VERINOSA l'ESCOPINYADA.

A la dona gallina (perquè les dones tenen FLUIXESA), i a l'home rabet de gat (perquè MINVA LA SANG).

Per a saber la PARTERA quan li arriba l'hora, posen en terra una flor seca (que se la va trobar un pastor en la serra) i està tancada, i, a mesura que avança el part, va obrint-se aquella fins que s'obri del tot, i, quan acaba el part, es tanca de seguida.

En Tàrbena arrepleguen la flor del *saüc* el dia de l'Ascensió i fan, macerant-la en oli, un bàlsam bo per a CURAR CAIXCATS, CREMADURES I ALTRES MALS.

MENESCALIA

Per a curar la DIARREA del bestiar se li donen tres o quatre fregons amb la pell d'una rama de mata verda, per la part que té la saba, en la llengua de l'animal, i aprés se li lliga a la soca de la cua; diuen que sana.

Per a què se SOLTE LA MARE A L'OVELLA O CABRA QUE HA PARIT, li fiquen un manoll d'espart verd al coll, a estil de collar.

Quan una cavalleria té CÒLIC o MAL DE VENTRE, per a fer-li-lo passar, hi ha que passejar-la amb un davantal posat damunt dels renyons que sia d'una dona que tinga nom Teresa, a qui s'ha de prendre-ho sense que ella ho sàpia.

Matapoll.— En castellà *zorvisco*. S'emplea per a envenenar l'aigua del tall d'un riu per a PESCAR.

Per a què no tinga REPRESA DE LLET la cabra que cria per primera vegada o només té una cria, per a què esta s'agarre bé al braguer, a les dos hores d'haver criat, esmunyen este deixant caure la llet dins una platera d'aigua fins que estiga blanet, i, aprés, no es tira això al fem, perquè este és calent, sinó que s'esguita la paret a fi de que l'animal no agarre cap de represa.

AGRICULTURA I METEOROLOGIA

El fem deu cavar-se quan la lluna està en minva, perquè, si no, s'aviven cucs.

Els arbres que no perden full es poden o netegen quan és *creixent* la lluna, i els que perden fulla quan *minva,* i d'eixa manera s'uneix la ferida. Però n'hi ha qui diu que qui ha fet la minva ha fet el creixent.

La vinya i parrals es poden quan és entrat l'Advent.

Les cisternes s'omplin amb l'aigua que cau a la minva de gener.

No deuen les dones que són en el període d'elles apoiar-se ni acostar-se a cap d'arbre, perquè el secaran, i lo mateix succeix amb les plantes;[9] però, si una dona estant així entra dins d'un favar, té derrame, segons diuen elles.

---

[9] També açò esmente haver-ho sentit dir quan jo era xic, i també és cosa vella, perquè Jaume Roig, en lo *Spill,* diu d'eixes dones que

> si van per l'hort,
> los arbres sequen;
> maten, entequen
> herbes si en cullen.

(vers 9698 i ss. de l'edició de Chabàs.)

Quan vénen els apanyadors de calderes, diuen en Callosa que porten l'aire; ¿serà perquè vénen al temps que ne fa? Quan vénen els apanyadors de sedassos, diuen que porten l'aigua: ¿serà perquè solen vindre al temps de les pluges?

Per a conservar lo blat sense avivar-se, diuen que la gent de la muntanya estaca una vara verda de baladre en lo blat que està dins lo sac o altre veixell, aixina dura tot l'any sense avivar-se.

ALTRES

[ALTRES]

ANUNCIS

BARBERIES.— L'anunci de barberia era una bacia xiqueteta, de llautó groc, que penjaven damunt la porta. Hui ja posen ròtuls.

TENDES.— Anunciaven posant a la vista, vora la porta, les mercaduries que venen: és el millor anunci vore lo que venen.

[ALGUNS COSTUMS]

CEGOS.— Els cegos demanaven almoina diumenges de matí, cantant a la porta de les cases al so de la guitarra el romanç en castellà: [hi manca].

EIXIDA DE MALALTIA.— Quan ha sanat lo malalt, la primera eixida d'ell era anar a oir missa, que encarregaven dir a la Mare de Déu de les Injúries per a donar-li gràcies. Anaven amb tota la barba creixcuda, la qual no feien afaitar fins que eixien de la missa. Poc a poc ha desaparegut este estil.

PARTERES.— No ixen de casa sinó a oir primer que tot la missa, a la que van amb la cria, que després envien a les cases perquè la vegen.

ELS ESPARDENYERS no treballaven al dilluns, i anaven a cobrar lo jornal eixe dia i prenien la faena per als demés dies de la setmana, perquè, com els amos se n'anaven a vendre-les fora dissabte per la vesprada, tornaven al mateix temps del diumenge i, dels diners que portaven, els pagaven.

INDEX

AJUNTAMENT
DE CALLOSA
D'EN SARRIÀ

DIPUTACIÓ PROVINCIAL
D'ALACANT

TRADICIÓ/5

Adolf Salvà i Ballester va nàixer a Callosa d'En Sarrià el 1885. Estudià el Batxillerat al col·legi dels jesuïtes d'Oriola i es llicencià en Dret per la Universitat de Madrid el 1907. Tanmateix la seua vocació real va ser sempre la lectura, l'escriptura i, molt especialment, l'estudi de la història, la cultura i el folklore de la seua terra. Instal·lat a València des del 1929 fins al 1939, desenrotlla una considerable activitat investigadora als arxius de la ciutat i ingressa al Centre de Cultura Valenciana, del qual arriba a ser Director de Número després d'haver-hi actuat com a secretari de la secció d'Etnografia i Folklore que presidia l'il·lustre folklorista alteà Francesc Martínez i Martínez. Morí a la seua ciutat natal el 1941, havent complit, a bastament, el meritori objectiu de transformar el lleure i la fortuna que les circumstàncies li havien procurat en un producte culturalment rendible per a la seua societat.

Bona part de l'obra de Salvà, abundant i diversa, resta encara inèdita. Entre els llibres publicats cal esmentar: *Bosqueig històric i bibliogràfic de les festes de moros i cristians* (Alacant, 1958) i *La villa de Callosa de Ensarrià. Monografía histórica documentada,* 2 vols. (Alacant, 1960).

De la marina i muntanya és una miscel·lània folklòrica que conté materials aplegats per l'autor entre 1932 i 1939. El llibre emparenta amb els tres volums de *Folklore valencià. Coses de la meua terra,* de F. Martínez i Martínez (1912, 1920 i 1947), refosos per M. Sanchis Guarner en *Coses típiques de la Marina, la meua comarca* (València, 1970). L'obra consta de vuit seccions, que, considerades en el seu conjunt, constitueixen un espléndid tapís de cultura popular: un diccionari de jocs, un repertori de poesia popular, un article sobre «l'escaldada de la pansa», una col·lecció de «contaralles» i «succeïts», un capítol d'endevinalles, un calendari de festes, un apartat de «superxeries» i, per últim, un bloc poc precís d'«altres» materials folklòrics.